

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

BİR SİYER MÜELLİFİ OLARAK ET-TABERÎ
-TÂRÎHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK ÖZELİNDE-

AHMET İĞDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
PROF. DR. MEHMET ALİ KAPAR

KONYA – 2012

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	AHMET İĞDİ		
	Numarası	084246011019		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI / İSLAM TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
Tezin Adı	BİR SİYER MÜELLİFİ OLARAK ET-TABERÎ -TÂRÎHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK ÖZELİNDE-			

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	AHMET İĞDİ
	Numarası	084246011019
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI / İSLAM TARİHİ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MEHMET ALİ KAPAR
Tezin Adı	BİR SİYER MÜELLİFİ OLARAK ET-TABERÎ -TÂRÎHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK ÖZELİNDE-	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Bir Siyer Müellifi Olarak Et-Taberî -Târîhu'r-Rusûl Ve'l-Mülûk Özelinde-** başlıklı bu çalışma **03/02/2012** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda **oybirliği ile başarılı** bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Mehmet Ali Kapar	Danışman	
Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL	Üye	
Doç. Dr. Mahmut YEŞİL	Üye	

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'i tanımak şüphesiz bütün Müslümanlar için önem arz eden bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı fark eden Müslüman bilginler hicri birinci yüzyıldan itibaren Hz. Peygamber'in hayatı üzerine eğilmiş, elde edebildikleri bilgileri hem yazılı, hem de şifâhî olarak aktarmışlardır. Ancak hicri birinci yüzyılda oluşan literatürün hemen hepsi, hicri ikinci yüzyılda oluşan literatürün ise çoğu, çeşitli sebeplerle müstakil olarak bize ulaşmamıştır.

Tezimize konu olarak seçtiğimiz Muhammed b. Cerîr et-Taberî (v.310/923) ise bir siyer müellifi olarak kendinden önce oluşmuş mezkûr literatürü kendi eserinde muhafaza ederek önemli bir vazife ifa etmiştir. Kendinden önceki siyer kaynaklarından aldığı bilgileri kendine has bir metotla işlemesi yönüyle Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eseri büyük bir ehemmiyet taşımaktadır. Hadis, tefsir ve fıkıh gibi İslâmî ilimlerde ciddi mesai sarf etmiş Taberî'nin bu ilimlerden elde ettiği formasyonu *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*'teki siyer bölümünde de kullanmış olması Taberî'nin eserine farklı bir hususiyet katmıştır.

Taberî'nin kitabına aldığı rivayetleri mukayeseli bir metotla sunması, bunlar hakkında tercih ve yorumda bulunmaktan kaçınması, bir anlamda okuyucuyu metinle baş başa bırakması günümüzdeki nesnel tarih yazıcılığının imkânı meselesine de bir katkı sağlayacaktır.

Taberî ve tarihçiliği üzerine genel birçok çalışma yapılmasına rağmen; siyer yazıcılığı noktasında onun konumunu ele alan müstakil bir çalışmanın mevcut olmaması bizi onun siyer yazım üslûbunu ve siyer yazıcılığındaki yerini ele almaya sevk etmiştir.

Çalışmamız giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan müteşekkildir. Girişte araştırmanın önemi, metodu ve kaynakları hakkında bilgiler verildi. Birinci bölümde Taberî'nin hayatı, eserleri, tarihçiliği ve ona kadar siyer yazıcılığı ele alındı. İkinci bölümde Taberî'nin eserinde kullandığı siyer rivayetlerinin kaynakları işlenmeye çalışıldı. Üçüncü bölümde Taberî'nin eserinin siyer kısmının muhteva tahlili yapıldı. Dördüncü bölümde ise Taberî, İbn Hişâm (v.218/833) ve İbnü'l-Esîr (v.630/1233) ile mukayese edilerek aralarındaki farklılıklara ve Taberî'nin özgün taraflarına işaret edildi. Sonuçta da ulaşılan neticeler ortaya konulmaya çalışıldı.

Bu çalışmadaki her türlü desteğinden ötürü tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR'a öncelikle teşekkür etmek isterim. Ayrıca İşlam tarih metodolojisine dair yaptığı derslerle kaynak kullanımı ve usl noktasında bize yön veren Prof. Dr. M. Bahddin VAROL'a teşekkür ederim.

Ahmet İęDI

Konya - 2012

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	AHMET İĞDİ		
	Numarası	084246011019		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI / İSLAM TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MEHMET ALİ KAPAR		
Tezin Adı	BİR SİYER MÜELLİFİ OLARAK ET-TABERÎ -TÂRİHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK ÖZELİNDE-			

ÖZET

Bir Siyer Müellifi Olarak et-Taberî -Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk Özelinde- adını taşıyan tezimiz; giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte araştırmanın önemi, metodu ve kaynakları; birinci bölümde et-Taberî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve et-Taberî'ye kadar siyer yazıcılığı; ikinci bölümde Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk'teki siyer rivayetlerinin yazılı ve şifâhî kaynakları ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk'teki siyer rivayetlerinin muhteva tahlili ile et-Taberî'nin yorum ve tercihleri işlenmekte; dördüncü bölümde ise et-Taberî'nin İbn Hişâm ve İbnü'l-Esîr ile siyer rivayetleri noktasında bir mukayesesi yapılmaktadır.

Sonuçta et-Taberî'nin eserini oluştururken kendinden önce yazılmış ve çoğu günümüze ulaşmamış kaynaklara dayandığı, dayandığı şifâhî kaynakların büyük oranda güvenilir kişiler olduğu, tarih, hadis ve fıkıh formasyonunu kullanarak eserini yazdığı, rivayetleri olduğu gibi aktarıp yorum ve tercihte bulunmayarak nesnel tarihçiliğin imkânına işaret ettiği, bir konuda birbiriyle çelişen rivayetleri mukayeseli bir biçimde kaydettiği tespit edilmiştir.

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	AHMET İĞDİ		
	Numarası	084246011019		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI / İSLAM TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MEHMET ALİ KAPAR		
Tezin İngilizce Adı	AL-TABARĪ AS AN AUTHOR OF PROPHETIC BIOGRAPHY -IN THE CASE OF HIS HISTORY OF PROPHETS AND KINGS (TA'RĪKH AL-RUSUL WA AL-MULŪK)-			

SUMMARY

The dissertation titled as "al-Tabarī as an author of prophetic biography -in the case of his History of prophets and kings (ta'rīkh al-rusul wa al-mulūk)-" involves an introduction, four chapters and conclusion. In the introduction, it is discussed the importance of our research, it's method and sources. The subjects of the first part are al-Tabarī's biography, his scientific personality and historiography of prophetic biography until al-Tabarī. In the second part of the dissertation it is discussed the written and unwritten sources of the reports in Ta'rīkh al-rusul wa al-mulūk. In the third part, it is analyzed the contents of the reports about prophetic biography and al-Tabarī's comments and judgments on them. Lastly, in the fourth part, al-Tabarī is compared with Ibn al-Hishām and Ibn al-Athīr in respect to the reports about prophetic biography.

As a consequence it is arrived at these conclusions: In composing his Ta'rīkh al-rusul wa al-mulūk, al-Tabarī relied on his predecessors and their works that most of them are not available to us. Beside that, his unwritten sources and personal authorities whom al-Tabarī relied on are trust-worthies. In writing his work, however, al-Tabarī used his profound knowledge about history, fiqh and hadīth as well. When he reports a historical fact through written or unwritten sources, he uses these sources objectively and reports them without any personal comments. In addition to this, in some places he uses contradictory reports, but he records them in a comparative method. Using such a method, he shows us the possibility of objectivity in historiography.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ

A. Araştırmanın Önemi ve Metodu.....	1
B. Araştırmanın Kaynakları.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ ve TABERÎ'YE KADAR SİYER YAZICILIĞI

A. Hayatı	5
1. Adı, Künyesi ve Nesebi	5
2. Doğumu	6
3. Ailesi	6
4. Gençliği ve Yetiştigi Ortam	8
5. İlim İçin Yaptığı Seyahatler	9
6. Vefatı	13
7. Hocaları	15
8. Talebeleri.....	16
9. Fizikî Özellikleri ve Kişiliği.....	17
B. İlmî Yönü	18
1. İlmî Kişiliği.....	18
2. Eserleri	22
a. Tefsir ve Kıraate Dair Eserleri	22
b. Hadis ve Hadis İlimlerine Dair Eserleri	23
c. Fıkha Dair Eserleri.....	24
d. Ahlâk ve Tasavvufa Dair Eserleri	25
e. Kelâm ve Akâide Dair Eserleri	25
f. Tarih ve Biyografiye Dair Eserleri.....	26
g. Muhtelif Konulara Dair Eserleri	27
3. Tarihçiliği ve Etkileri.....	28
C. Taberî'ye Kadar Siyer Yazıcılığı	37

İKİNCİ BÖLÜM

TÂRÎHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK'TEKİ SİYER RİVAYETLERİNİN KAYNAKLARI

A. Kaynaklara Genel Bakış.....	41
B. Yazılı Kaynakları.....	45
C. Şifâhî Kaynakları	50
1. Bağdatlı Râviler	51
2. Basralı Râviler.....	57
3. Kûfeli Râviler.....	61
4. Mısırlı Râviler.....	66
5. Reyli Râviler	68
6. Vâsıtlı Râviler.....	70
7. Ramleli Râviler.....	71
8. Âmüllü Râvi.....	71
9. Beyrutlu Râvi.....	72
10. Ahvazlı Râvi	72
11. Medâinli Râvi.....	73
12. Hımslı Râvi	73
13. Askalânlı Râvi.....	73
14. Masâsalı Râvi.....	74
15. Tirmizli Râvi	74
16. Cürcânlı Râvi.....	75
17. Buhâralı Râvi.....	75
18. Memleketi Belli Olmayan Râviler.....	76
D. Kaynakların Değerlendirilmesi	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÂRÎHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK'TEKİ SİYER RİVAYETLERİNİN MUHTEVA TAHLİLİ, TABERÎ'NİN TERCİH VE YORUMLARI

A. Muhteva Tahlili	80
1. Üslûbu ve İsnad Kullanımı.....	80
2. Şiir Kullanımı.....	90
3. Tarih Zikretmesi.....	93
4. Coğrâfî, Topoğrafik Bilgiler ve Mimari Yapılarla İlgili Bilgiler Vermesi	101
5. Ayet Kullanımı.....	102
6. Mektuplara Yer Vermesi.....	104

7. Antlaşma Metinlerine Yer Vermesi	107
8. Neseb Bilgileri ve İsim Listeleri Sunması	108
B. Tercih ve Yorumları.....	111
1. Yorum Yapması.....	111
2. Tercihde Bulunması	115
C. Muhteva Değerlendirmesi.....	116

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TABERÎ'NİN İBN HİŞÂM VE İBNÜ'L-ESÎR İLE MUKAYESESİ

A. Hz. Peygamber'in Doğduğu Zamana Dair Rivayetlerin Senet Açısından Tahlili.....	119
B. Hz. Peygamber'in Doğduğu Zamana Dair Rivayetlerin Metin Açısından Tahlili.....	121
C. Rahib Bahîrâ Olayının Senet Açısından Tahlili.....	123
D. Rahib Bahîrâ Olayının Metin Açısından Tahlili.....	124
E. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Evlenmesi Olayının Senet Açısından Tahlili.....	126
F. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Evlenmesi Olayının Metin Açısından Tahlili	128
G. Karşılaştırmanın Değerlendirilmesi.....	129
SONUÇ.....	130
BİBLİYOGRAFYA	134

KISALTMALAR

AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
as	: Aleyhi's-Selâm
b.	: İbn
bt.	: Bint
c.c.	: Celle Celâluh
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
r.a.	: Radiyallâhu anh
rha.	: Radiyallâhu anhâ
sav	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Slı.	: Saltanatı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.	: Vefatı
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

A. Araştırmanın Önemi ve Metodu

Siyer bilgilerinin yazıya geçirilmesi ve siyer ilminin teşekkülü hiç şüphesiz diğer İslâmî ilimlere nisbetle erken bir dönemde vukû bulmuştur. Ancak bu ilk eserlerin birçoğu asli suretleriyle günümüze ulaşmamış, sonraki kaynakların bunlardan yaptığı iktibaslarla bize ulaşmıştır. İşte bu ilk siyer kaynaklarını bünyesinde barındırması itibariyle Muhammed b. Cerîr et-Taberî (v.310/923)'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eseri, hususi bir incelemeyi fazlasıyla hak etmektedir. Taberî'nin tarihçiliği genel olarak çalışılmışsa da siyer yazımındaki yeri üzerine inhisar eden bir çalışma mevcut değildir. Bu itibarla, *Bir Siyer Müellifi Olarak et-Taberî -Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk Özelinde-* adını taşıyan çalışmamızda, Taberî'nin tarihinin siyer bölümünü yazarken kullandığı şifahî ve yazılı kaynakları ve bu kaynakları işlerken kullandığı metodu ele alınacaktır.

Tezin konusu olan Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı kitabının siyer bölümü incelenerek râviler ve kaynaklar tesbit edilmiş sonra da bu notlar teze işlenmiştir. Fakat ilk kaynakların ele alındığı bu çalışma zorunlu olarak bizi rivayetlerle karşı karşıya getirdi. Bu da rivayetleri ve rivayet metotlarını kendine konu edinen hadis ilmini çalışmamızda yoğun bir biçimde kullanmamızı gerektirdi. Hadis ilminin alt disiplini olan cerh ta'dil ilmi de bu bağlamda çalışmanın çeşitli bölümlerinde istifade edilen bir ilim oldu. Taberî'nin eserinin incelenmesi sonucu elde edilen malzemenin yorumunda bazen Taberî üzerine yazılmış modern çalışmalardan istifade edildi. Bunun yanı sıra elde edilen malzeme tarih ve hadis formasyonu çerçevesinde yorumlandı.

Taberî'nin eserinde kullandığı metodu, İbn Hişâm (v.218/833)'in *es-Sîratu'n-Nebeviyye* ve İbnü'l-Esîr (v.630/1233)'in *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eseri ile de mukayese edildi. Mukayese için bu iki metnin seçilmesinin sebebi, ilkinin Taberî'nin eserinden önce; ikincisinin ise sonra yazılmış olmasıdır. Zira bu tür bir mukayese yapılarak tarihsel gelişimi içersinde siyer yazıcılığındaki değişim de ortaya konulmaya çalışıldı. Bu mukayeseleri yaparken karşılaştırmalı senet ve metin tahlillerinde bulunuldu. Bu mukayeseler üzerinden Taberî'nin özgün taraflarını tesbit edilmeye çalışıldı.

Bir şahsa ait birden çok eser kullanılmışsa, eserin adını ilk geçtiği yerde tam künyesi verildi. Daha sonra geçtiği yerlerde ise sadece yazar adı ve çalışmanın adı zikredildi. Eğer bir müellifin sadece bir eseri kullanılmışsa ilk geçtiği dipnotta tam künyesi sonraki dipnotlarda ise meşhur ismi ya da soyadı kaydedilerek kaynağa işaret edildi. Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eseri çok kullanıldığı için de müellif adı ve cilt sayfa numarası verildi.

B. Araştırmanın Kaynakları

Giriş bölümünde Taberî'nin hayatı ve eserleri hakkında malumat sunan genel tabakât ve terâcim kitaplarının yanı sıra modern çalışmalardan da istifade edildi. Bu eserlerden Ahmed Muhammed el-Hûfî'nin, *Taberî* adlı eseri özellikle zikredilmelidir. Zira bu çalışma Taberî'nin hem hayatını ayrıntılı olarak ele almakta hem de onun tarihçiliğini genel manada inceleme konusu edinmektedir.¹

Araştırmamızın temel kaynağı, Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı kitabıdır. Bu eserin 1960-1967 yılları arasında Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm tarafından yapılan tahkikli neşri çalışmamızda esas alındı. Tezimizin konusu ise bu eserin siyerle ilgili bölümleridir. Taberî, hicretten önceki olayları yıl yıl kaydetmese de bu bölümde de bir kronoloji takip eder. Bu meyanda Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili rivayetleri sıraladığı bir başlık açar. Bu başlıktan önce ise Tubba' kavmi, Kral Kubâz, Anuşirvan ve Farsların Habeşlilerle savaşmak için Yemen'e ordu göndermesinden bahseden bir başlık açmış, araya girerek Hz. Peygamber'in doğum haberlerini zikrettikten sonra tekrar aynı konuya dönmüştür. *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/155-166 sayfaları arasında ele alınan bu bölümü Taberî'nin eserinde siyerin başlangıcı kabul edildi. Daha sonra Hz. Peygamber'in nesebi ile başlayıp vefatı ile sona eren II/239-II/657, III/9-217 sayfaları çalışmamıza esas kabul edildi.

Hasan Kurt'un *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği* adlı çalışması, Taberî'nin tarihçiliğini genel hatlarıyla inceleme konusu yapmaktadır.² Taberî'nin tarihçiliğininin genel olarak işlendiği bu tezde özel olarak siyer rivayetleri mevzu bahis edilmez.

¹ Hûfî, Ahmed Muhammed, *Taberî*, el-Müessesetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, Kâhire, 1382.

² Kurt, Hasan, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, OMÜ İlahiyat Fakültesi, Samsun 1991.

Taberî'nin kaynaklarını genel olarak tesbite çalışan nerdeyse yegâne müstakil çalışma Cevâd Ali (v.1987)'nin, *Mevâridü Târîhi't-Taberî* adıyla yayınladığı seri makaleleridir.³ Bu makalelerin de sadece 3/37-56 sayfaları arası Taberî'nin siyer kaynaklarını ele almaktadır. Cevâd Ali meseleyi büyük bir vukufle ele almakla birlikte yaptığı çalışmanın önemli bir kısmını İslâm tarih yazıcılığının doğuş ve gelişmesine hasretmiştir. Bu çalışmanın sadece yirmi sayfalık bir bölümü Taberî'nin siyer rivayetlerini bahis konusu etmektedir ki eserin tamamına nispetle hem çok azdır hem de konun genel bir tasviri yapılmıştır.

İmamüddin Halil'in Türkçeye *İslâm Tarihi -Bir Yöntem Araştırması-* adıyla Ubeydullah Dalar tarafından çevrilen eseri de Taberî'nin Abbâsiler döneminin başlangıcına ilişkin kaynaklarını bahis konusu etmektedir.⁴ İmaddüddin Halil'in, Taberî'nin tarihçiliğine dair yaptığı genel değerlendirmelerden çalışmamızda istifade edildi.

Fatma Akdokur tarafından yapılan *Tehzîbu'l-Âsâr Bağlamında Taberî'nin Hadisçiliği*⁵ adlı doktora tezi, Taberî'yi rivayet ilimleri açısından ele alan bir çalışmadır. Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eserindeki rivayet metodunu da ele alan bu çalışmadan rivayetlerin değerlendirilmesi noktasında istifade edildi.

Ekrem b. Muhammed Ali Ziyâde el-Fâlûcî el-Eserî, *Mu'cemu Şuyûhi't-Taberî*⁶ adlı çalışmasında Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân, Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, Tehzîbu'l-Âsâr* ve *Sarîhu's-Sünne* adlı kitaplarını esas alarak bu kitaplarda Taberî'nin kendilerinden rivayette bulunduğu 475 şeyhten Taberî'nin kaç rivayette bulunduğunu bu rivayetlerin Taberî'nin hangi eserlerinde geçtiğini cilt ve sayfa numarası vererek belirtmiştir. Bu eserin bir devamı niteliğindeki *el-Mu'cemu's-Sağîr li Ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr Taberî*⁷, adlı iki ciltlik çalışmasında ise *Taberî'nin Câmiu'l-Beyân, Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, Tehzîbu'l-Âsâr* ve *Sarîhu's-Sünne* adlı kitaplarındaki senetli rivayetlerde adı geçen toplam 7214 râvinin kısa terceme-i hâlini ve cerh ta'dil kitaplarında hakkında ne söylendiğini zikretmiştir. Eserî'nin *el-*

³ Cevâd Ali (v.1987), "*Mevâridü Târîhi't-Taberî*", Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-İrâkî, Bağdat, 1950, 1/ 143-231; Bağdat, 1951, 2/135-190; Bağdat, 1954, 3/16-56; Bağdat, 1961, 8/425-436.

⁴ Halil, İmaddüddin, *İslâm Tarihi -Bir Yöntem Araştırması-* Çev. Ubeydullah Dalar, İnsan Yay., İstanbul, 1985, 117-155.

⁵ Akdokur, Fatma, *Tehzîbu'l-Âsâr Bağlamında Taberî'nin Hadisçiliği*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2010.

⁶ el-Eserî, Ekrem b. Muhammed Ali Ziyade el-Fâlûcî, *Mu'cemu Şuyûhi't-Taberî*, Dâru İbn Affân, Kâhire, 2005.

⁷ el-Eserî, Ekrem b. Muhammed Ali Ziyade el-Fâlûcî, *el-Mu'cemu's-Sağîr li Ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr Taberî*, I-II, Dâru İbn Affân, Basım yeri ve yılı yok. Bu dipnottan sonra bu eser, *el-Mu'cem* şeklinde yazılacaktır.

Mu'cemu's-Sağîr li Ruvâti'l-Îmâm İbn Cerîr Taberî adını taşıyan eserinden Taberî'nin şifâhî kaynaklarına dair biyografik malumat ve cerh ta'dil bilgileri noktasında istifade edildi.

Çalışmamızda yukarıda zikredilen kaynaklardan başka İslâm tarihçiliğine dair genel eserlerden, ansiklopedi maddelerinden, hadis ilmine ve hadis usûlüne dair eserlerden ve sözlüklerden istifade edildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERÎ'NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ ve TABERÎ'YE KADAR SİYER YAZICILIĞI

A. Hayatı

1. Adı, Künyesi ve Nesebi

Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin nesebi, bazı kaynaklarda Ebû Ca'fer künyesiyle Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid şeklinde verilirken⁸, başka bazı kaynaklar da Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib⁹ şeklinde sunulur. Kaynakların genel bir değerlendirmesini yapan Ahmed Muhammed Hûfî ve İbrâhîm Muhammed es-Selkînî, adının

⁸ İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferac Muhammed b. İshâk (v.385/995), *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz, 326, ez-Zehbî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (v.748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut v.d., Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1410, XIV/276, es-Safedî, Salahuddîn Halîl b. Aybek (v.764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Tahkik: Sven Dederling, Franz Steiner Verlag yayını, Beyrut, 1394, II/284, İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (v.852/1448), *Lisânu'l-Mizân*, Müessesetu'l-A'lemî, Beyrut, 1411, V/100, Kehhâle, Ömer Rıza (v.1987), *Mu'cemu'l-Müellifin*, Matbaatu't-Terakkî, Dımaşk, 1379, IX/147, et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v.310/923), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, 1387, Tahkik edenin mukaddimesi, I/5, Sezgin, M. Fuad, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*, Arapçaya çev. Mahmud Fehmi Hicâzî, Câmîatu'l-İmam Muhammed b. Suûd yayını, 1403, I/159, Işıltan, Fikret, “*Taberî*”, İA, İstanbul, 1979, XI/594, Fayda, Mustafa, “*Taberî*”, DİA, İstanbul, 2010, XXXIX/314.

⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (v.463/1071), *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz, III/162, İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (v.596/1200), *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve Ümem*, Tahkik: Muhammed Abdulkadir Atâ vd. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1412, XIII/215, Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh (v.626/1229), *Mu'cemu'l-Üdebâ*, Tahkik: D. S. Margoliouth, Matbaatu'l-Hendesiyye, Mısır, 1930, VI/423, İbnü'l-Kıftî, el-Vezîr Cemâluddîn Ebu'l-Hasan Alî b. Yûsuf (v.646/1248), *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1406, III/89, İbn Hallikân, Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (v.681/1282), *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Tahkik: İhsan Abbâs, Daru Sâdir, Beyrut, tarihsiz, IV/191, es-Sübki, Tâcuddîn Ebû Nasr (v.771/1369), *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Tahkik: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Dâru İhyâi'l-Kitâbi'l-Arabî, Kâhire, 1976, III/120, İbn Kesîr, İmâdü'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer (v.774/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, 1411, XI/145, ed-Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali (v.945 /1539), *Tabakâtu'l-Müfessirin*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz, II/110.

Muhammed, künyesinin Ebû Ca'fer, babasının adının da Cerîr olduğunda bütün kaynakların müttefik olduğunu belirtir.¹⁰

2. Doğumu

Kaynaklar, Taberî'nin doğum yılı olarak 224/838 yılı sonuyla 225/839 yılı başını zikretmektedir.¹¹ Doğum yılındaki bu ihtilaf talebesi Ebû Bekr Ahmed b. Kâmil (v.350/961) tarafından bizzat Taberî'ye sorulmuştur. Taberî de memleketi olan Âmül'de insanların, doğum tarihlerini o yıl vaki olan meşhur bir olaya nispet ederek belirlediklerini, ancak kendi doğumunun nispet edildiği meşhur olayın hangi yılda vuku bulduğuna dair bir ihtilaftan ötürü bu belirsizliğin zuhur ettiğini söylemiştir. Yine aynı diyalog içerisinde doğum tarihi ile ilgili bu malumatı Taberî'nin bizzat kendi merakı neticesinde öğrendiği de geçmektedir.¹² Ebû Bekr Ahmed b. Kâmil'in Taberî hakkında verdiği bu bilgiler ondaki tarih merakının çok erken yaşlarda başladığını ortaya koyuyor.

Taberî'nin ovalar ve dağlık alanlardan oluşan Taberistan bölgesinin ova kesimindeki en büyük şehri Âmül'de¹³ dünyaya geldiği kaynaklar tarafından ittifakla dile getirilir.¹⁴

3. Ailesi

Taberî'nin ailesi hakkında biyografik kaynaklarda çok az malumat vardır. Taberî'nin babası, kaynaklarda oğlu hakkında gördüğü rüya ve oğlunun ilim serüvenini desteklemesi

¹⁰ Hûfî, 30-31, es-Selkînî, İbrahim Muhammed, “*Hayâtu't-Taberî ve Fıkhu'hu ve İctihâduhu*” el-İmâmu't-Taberî Fakîhen Müerrihan Müfessiran ve Âlimen bi'l-Kırâat içinde, Silsiletü Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dâru't-Takrîb, Beyrut, 1422, I/20.

¹¹ İbnü'l-Cevzî, XIII/215, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/423, İbn Hallikân Taberî'nin doğum yılı olarak hicri 224 yılını tercih etmektedir. İbn Hallikân, IV/192, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/267, Sübkî, III/120, İbn Kesîr, XI/145, Dâvûdî, II/117, ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1989, VI/69, Kehhâle, IX/147, Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, I/159, Hûfî, 31, Işıltan, XI/594, Fayda Mustafa, “*Taberî*”, DİA, XXXIX/314.

¹² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/428-9, Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi, I/6.

¹³ Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh (v.626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, I/57.

¹⁴ İbnü'n-Nedîm, 326, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/276, Safedî, II/284, İbn Hacer el-Askalânî, V/100, Kehhâle, IX/147, Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi, I/5, Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, I/159, Işıltan, XI/594, Fayda, “*Taberî*”, DİA, XXXIX/314.

haberleriyle yer bulur. Biyografi kaynaklarında Taberî'nin ailesiyle ilgili kaydedilen malumatlardan birini Taberî'nin talebesi Ebû Bekr b. Kâmil şöyle anlatır: “*Akşam namazından önce hasta olan oğlum Ebû Rufâa' ile Taberî'nin yanına gittik. Namaz kaldığı yerin altında Ali b. Raben Taberî (v.247/861'den sonra)'nin Firdevsu'l-Hikme adlı eserini gördüm. Bu eseri Ali b. Raben'den bizzat dinleyerek rivayet icâzetini almıştı. Kitaba bakmak için elimi uzattığımda kitabı alıp cariyesine verdi. Hasta olan çocuğun bu mu diye sordu. Ben hasta çocuğumun bu olduğunu söyledim. Hayır duada bulundu. Yaşını sordu. Dokuz yaşında olduğunu söyleyince kendisinden ders alması için göndermemi tavsiye etti. Ben küçük olduğunu ve erkân bilmezliğini dile getirince bana şunları anlattı. “Yedi yaşında Kur'ân'ı ezberledim. Sekiz yaşında insanlara namaz kıldırırım.¹⁵ Dokuz yaşında iken hadis yazmaya başladım. Babam beni rüyasında görmüş ki elimde taş dolu bir yem torbası Hz. Peygamber'in önüne bu taşları atıyorum. Rüya tabircilerine bu rüyayı tabir ettirmiş. Onlar da “Senin oğlun büyüyünce Hz. Peygamber'in dinini anlatacak ve savunacak” demişler. Ben küçük bir çocukken bile babam ilim elde etmem için bana çok yardımcı oldu.”¹⁶*

Şemseddin Günaltay (v.1961)'in “*Şöhreti kendisi ile başlayan orta halli bir ailenin Herat ırmağı kenarındaki evinde doğmuştur*”¹⁷ diyerek dile getirdiği bilgiye hiçbir kaynaktan rastlamadık. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*'da yazdığı Âmül maddesinde bu şehrin içinden geçen Herat adlı bir ırmaktan söz etmez.¹⁸ Ancak Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde Âmül maddesini yazan Mustafa L. Bilge, bu şehrin Herhâz adlı bir nehrin iki yakasında kurulduğunu söyler.¹⁹

Taberî'nin ailesine dair bir bilgi de meşhur edebiyatçı Ebû Bekr Harizmî (v.383/993)'nin onun dayısı olduğunu söyleyip bunu bir şiirle ifade etmesidir. Bu şiirde Ebû Bekr Harizmî, Taberî'nin de kendisi gibi şîf olduğunu iddia eder. Şiir şöyledir: “*Âmül'de doğdum. Cerîr oğulları dayıları. Kişi dayısını elbette dile getirir. İşte ben miras yoluyla*

¹⁵ İlk bakışta sekiz yaşında bir çocuğun imameti garip görünse de Şafî mezhebine göre mümeyyiz yani yedi yaşındaki bir çocuğun imameti caizdir. Bkz. eş-Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Maâni Elfazi'l-Minhâc*, Tahkik: Muhammed Halîl Aytânî, Beyrut, 1418, I/366. Bu fikhî hüküm, Buhârî'de geçen Amr b. Seleme (v.85/704) hadisine dayanır. Zira mezkur sahâbi yedi yaş civarında kabilesi Cerm'e imamlık yapmıştır. Rivayet için bakınız. el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, “*Meğâzi*”, 53, III/152.

¹⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/429-430

¹⁷ Günaltay, M. Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları*, Hazırlayan: Yüksel Kanar, Endülüs Yayınevi, İstanbul, 1991, 34.

¹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I/57-59.

¹⁹ Bilge, Mustafa L., “*Âmül*”, DİA, İstanbul, 1991, III/99.

Rafizîyim. Benden başkaları kelâle²⁰ yoluyla Râfizîdir.” Bu şiiri nakleden Yâkût el-Hamevî, şiî edebiyatçı Ebû Bekr Harizmî’yi fırsatçılıkla suçlayıp, yalanlar. Zira Hanbelîlerin Taberî’ye rafizîlik(şiîlik) suçlamasında bulunması Ebû Bekr Harizmî’nin bu yalanı uydurmasına imkân sağlamıştır.²¹

Osmanlı âlimlerinden Şemseddin Sâmî (v.1904), “*Meşhur Ebû Bekr Harizmî hemşîrezâdesi idi*” diyerek bu bilgiyi tahkik etmeden kabul etme yoluna gider.²² Oysa işin hakikati, Yâkût el-Hamevî’nin de belirttiği gibi Ebû Bekr Harizmî, Taberî üzerinden bir taraftan itibar elde etmeye çalışırken bir taraftan da onu şiiliğe nispet ederek mezhebine destek verme çabasıdır. Taberî’nin Ebû Bekr Harizmî’nin dayısı olduğu Diyanet İslâm Ansiklopedisi’ne Ebû Bekr Harizmî maddesini yazan Kenan Demirayak tarafından da iddia edilir.²³

4. Gençliği ve Yetiştığı Ortam

Çocukluk yılları Tâhirîler’in hâkimiyeti altındaki bölgelerde geçen²⁴ Taberî, öğrenimine memleketi Âmül’de başlamış,²⁵ Rey’de devam ettirmiştir.²⁶ Rey’deki öğrenim yıllarıyla ilgili bir hatırasını Taberî, şöyle anlatır: “*Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)’nin yanında hadis yazıyorduk. Gecede birkaç kez yanımıza gelip bize yazdıklarımızı soruyor, sonra da bize kırâat yolu ile o rivayetleri naklediyordu. Sonra Rey’in bir köyünde yaşayan Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî (v.310/923)’nin yanına gidiyorduk. Tekrar Muhammed b. Humeyd er-Râzî’nin dersine yetişmek için deliler gibi koşuyorduk.*”²⁷ Bu dönemde Taberî’nin Muhammed b. Humeyd er-Râzî’den yüz bin hadis aldığı ifade edilmektedir.²⁸

²⁰ Kelâle, bir İslâm hukuk terimi olup ölüp de geride mirasçı olarak baba ve oğul bırakmayan kimse için kullanılmıştır. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., İstanbul, 2005, 303.

²¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Buldân*, I/57,

²² Şemseddin Sâmî (v.1904), *Kâmûsü’l-A’lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, IV/2994

²³ Demirayak, Kenan, “*Ebû Bekir Harizmî*”, DİA, İstanbul, 1997, XVI/220.

²⁴ Günaltay, 34.

²⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/429-430.

²⁶ Fayda Mustafa, “*Taberî*”, DİA, XXXIX/314.

²⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/430.

²⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/430.

Yâkût el-Hamevî'ye göre Rey'deki eğitim yıllarında İbn İshâk (v.151/768)'in *Kitâbu'l-Mübteda ve'l-Meğazî* adlı eserini Seleme b. Mufaddal²⁹'dan dinleyen Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî (v.310/923)'den okumuş ve daha sonra tarihini de temelde bu bilgiler üzerine inşa etmiştir.³⁰ Yâkût el-Hamevî'nin verdiği bu bilgiyi doğrulayacak hiçbir kaynağa mâlik olmadığımız gibi tam aksi istikamette katî bilgilere de sahibiz. Öncelikle Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*'ünde siyer konularının işlendiği kısımda Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî sadece bir rivayetin senedinde geçmektedir. Bu senet de **Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî-Süfyân-Süleyman b. Ebî Müslim-Saîd b. Cübeyr-İbn Abbâs** şeklindedir.³¹ Görüldüğü üzere bu senette İbn İshâk yoktur. İlgili bölümde ele alınacağı üzere Tezimize konu olan 860 rivayetin 461 tanesini Taberî, **Muhammed b. Humeyd-Seleme b. Fadl-Muhammed b. İshâk** kanalıyla nakleder. Bu durumda İbn İshâk'ın *Kitâbu'l-Mübteda ve'l-Meğazî* adlı eserini Taberî'nin, Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî'den değil, Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)'den okumuş olma ihtimali daha yüksek görünmektedir.

Zehebî'nin "*Taberî, 240/854 yılından sonra yani 16 yaşından sonra ilim tahsiline başladı*"³² demesi hakikatle kesinlikle bağdaşmıyor. Zira bu yıl Taberî'nin ilim öğrenmeye başladığı yıl değil, ilim öğrenmek için Bağdat'a doğru yola çıktığı yıldır.³³

5. İlim İçin Yaptığı Seyahatler

Taberî'nin ilmî yolculuklara çıkmasında babasının gördüğü rüya etkili olmuştur.³⁴ İlim tahsili için beş yıl kadar sürecek ilk seyahatini 12 yaşındayken Rey'e yaptı.³⁵ 236-237/850-851 yıllarında başlayan bu ilim yolculuğuna çevre ilim merkezlerine yaptığı seyahatlerle devam etti. Yâkût el-Hamevî'nin adlarını vermediği bazı şehirlerde hadis yazdı.³⁶

Daha sonra Ahmed b. Hanbel (v.241/855)'den hadis yazma ümidiyle Bağdat'a geldi. Bağdat'a geldiği 241/855 yılında muhaddis Ahmed b. Hanbel de vefat etmişti. Taberî bu

²⁹ Doğrusu Seleme b. Fadl olmalı, bakınız, Eserî, *el-Mu'cem*, I/210.

³⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/430.

³¹ Taberî, III/192-193

³² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/267.

³³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/430.

³⁴ Hüfî, 34.

³⁵ Fayda Mustafa, "*Taberî*", DİA, XXXIX/314. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim bu yolculuğun 12 yaşından bile önce olduğunu söyler. Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi, I/5.

³⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/430

hedefine ulaşamasa da Bağdat'ta bir süre kalarak buradaki muhaddislerden hadis sema etti(dinledi)³⁷. Sonra Basra'ya gitti. Taberî Basra'da Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî (v.248/863), Ammâd b. Mûsâ el-Kazzâz (v.240/854), Muhammed b. Abdi'l-A'lâ es-San'ânî (v.254/870), Bişr b. Muâz (v.245/861), Ebu'l-Eş'as (v.251/866), Muhammed b. Beşşâr Bündâr (v.252/867), Muhammed b. el-Muallâ ve daha birçok âlimden ders alıp, hadis yazdı. Sonra Vâsıt'tan geçerken burada yaşayan âlimlerden hadis ve başka bilgiler derledi. Sonra Kûfe'ye gitti. Burada da Ebû Kurayb Muhammed b. A'lâ el-Hemdânî (v.248/863), Hennâd b. Serî (v.243/857), İsmâîl b. Mûsâ (v.245/860) ve başka âlimlerden hadis ve başka ilimlere dair notlar derledi. Basra'dan yeniden Bağdat'a döndü. Bir süre şehir dışına çıkmadan burada kalarak fıkha ve Kur'an ilimlerine yöneldi.³⁸

İki yıl kadar süren Bağdat'tan ilk ayrılışın ardından³⁹ Bağdat'a dönüp bir süre kalsa da bu defa Mısır'a gitmek üzere tekrar yola çıkar. Mısır'a gitmeden önce Anadolu'ya geldiği ve bugün Adana ili sınırları içinde olan Masîsa⁴⁰ şehrine uğradığı da öne sürülebilir.⁴¹ Açıkça belirtmek gerekirse Yâkût el-Hamevî, Taberî'nin gezdiği şehirleri anlatırken Masîsa adını söylemez ama bu şehrin de içinde bulunduğu sınır boylarındaki şehirlerin tümünü kapsayacak "Suğûr" kelimesini kullanır. Müslümanların sınırlarını Bizans'a karşı korumak için kalelerle müstahkem hale getirdikleri bazı şehirler için kullanılan bu kavram, başlıca Adana, Tarsus, Masîsa, Maraş ve Malatya'yı içine almaktadır.⁴² Taberî'nin Anadolu'ya uğradığına bir delil de Taberî'nin kendisinden rivayette bulunduğu hocalarından birinin Masîsa'lı olmasıdır. Taberî, Hasan b. Yahyâ b. Kesîr el-A'nberî el-Masîsî adındaki bu hocadan tarihinde toplam yirmi iki nakilde bulunur.⁴³ Serdedilen bu deliller neticesinde Taberî'nin Anadolu'ya geldiği söylenebilir.

³⁷ Sema, hadisi bizzat hocanın ağzından işitmektir. Bu yöntemde hocayla aynı mecliste oturup hoca dinlenilir veya okuduğu hadisler yazılırdı(implâ). Hoca hadisleri hafızasından söylerken ya da nüshasından okurken tüm dikkatini hadis tedrisine vereceği için bu yöntemin hadis öğrenme usûllerinin en güvenilir olduğu ifade edilmiştir. Tekineş, Ayhan, *Gelenegin Altın Zinciri-Bilgi Atarım Yöntemi Olarak İsnad-*, Ensar Yay., İstanbul, 2006, 186.

³⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/430-431.

³⁹ Fayda Mustafa, "Taberî", DİA, XXXIX/315.

⁴⁰ Türkçe'de Misis, Arapça'da Masîsa veya Massîsa, eskiçağ kaynaklarında Mopsuestia adıyla anılan bu şehir bugün Adana ili, Yüreğir ilçesine bağlı Yakapınar adlı beldedir. Ayrıntılı malumat için bkz. Demirkent, Işın, "Misis", DİA, İstanbul, 2005, XXX/178-181.

⁴¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/432.

⁴² Hasan İbrahim Hasan (v.1968), *Siyasi-Kültürel-Sosyal- İslâm Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit vd., Kayıhan Yay., İstanbul, 1988, III/96.

⁴³ Bakınız fihrist bölümü, Taberî, X/224

Mısır'a giderken Şam'a bağlı bulunan; Filistin, Ürdün, Dımaşk, Hıms, Kınnesrin'e ve sahil şeridindeki şehirlere (sevahil)⁴⁴ de uğrayarak buralarda yaşayan âlimlerden de ilim tahsilinde bulunup 253/867 yılında Fustat'ta olur.⁴⁵ Mâlik b. Enes (v.179/795), Muhammed b. İdrîs eş-Şafiî (v.204/819) ve Abdullah b. Vehb el-Mısırî (v.197/813)'in talebelerinden, onların mezheplerine dair bilgiler alır. Şam'a döner, ardından tekrar Mısır'a gelir.⁴⁶

Taberî, Mısır yolculuğuna bir grup ilim taliplisiyle çıkar. Bu yolculuğa dair bir hatırası kaynaklarda şöyle yer bulur: *“Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme (v.311/924), Muhammed b. Nasr el-Mervezî (v.294/906), Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (v.307/920) ile birlikte Mısır'a doğru yola çıkarlar. Azıkları tükenir. Açlıktan zarar görecektir seviyede etkilenirler. Sığındıkları bir eve gece olunca toplanırlar. Kura çekme konusunda hemfikir olurlar. Şöyle ki kura kime çıkarsa arkadaşları için yiyecek isteyecektir. Kura Muhammed b. İshâk b. Huzeyme'ye çıkar. O da arkadaşlarına “Bana müsaade edin de abdest alıp istihare namazı kılayım” der. Hemen namaz kılmaya başlar. Birden görürler ki Mısır vâlisinin hadımağası ve soytarısı kapıyı çalıyor. Kapıyı açarlar o da bineğinden iner. “Hanginiz Muhammed b. Nasr?” onlar da: “Şu.” derler. İçinde elli dinar olan bir kese çıkarır ve onu Muhammed b. Nasr'a verir. “Hanginiz Muhammed b. Cerîr?” der. Onlar da “Şu” derler. İçinde elli dinar olan bir kese çıkarır ve onu Muhammed b. Cerîr'e verir. “Muhammed b. Hârûn hanginiz?” der. İçinde elli dinar olan bir kese çıkarır ve onu Muhammed b. Hârûn'a verdi. “Muhammed b. İshâk b. Huzeyme hanginiz?” der. onlar da “Şu namaz kılan” derler. Namazı bitirince içinde elli dinar olan keseden bir tane de Muhammed b. İshâk b. Huzeyme'ye verir. Sonra şöyle der: “Vâli dün öğlen uykusunda bir rüya görmüş ki Muhammedler kulübelerinde açlıktan kıvranyorlar. Bu keseleri size gönderdi. Sizin için taksim etti. “Eğer paraları tükenirse bana haber göndersinler, ben onlara yardım ederim” der.”⁴⁷*

Yukarıda kaydedilen olay, Taberî'nin ilim elde etmek için ciddi anlamda zorluklara katlandığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

⁴⁴ Sevahil kelimesinden yola çıkan Eserî, Taberî'nin Rakka, Dımaşk, Hıms, Beyrut, Askalan, Gazze, Ramle ve Beytulmakdis(Kudüs)'e de yolculuk yaptığını söyler. Eserî, *Mu'cemu Şuyûhi't-Taberî*, 55.

⁴⁵ Taberî'nin Filistin, Ürdün, Dımaşk, Hıms, Kınnesrin'e gittiği bilgisine “Ecnâdu'ş-Şâm” ibaresinin açıklamasına bakılarak ulaşıldı. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I/103.

⁴⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/432, Dâvûdî, Taberî'nin Fustat'a geliş yılını 263 yılı olarak sunar. Kanaatimizce bu tarih bir zühul eseri olarak on yıl sonrası şeklinde verilmiştir. *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, II/112.

⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, III/165, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/267, Dâvûdî, II/111-112.

Mısır'a geldiğinde burada Tolunoğulları Devleti hâkimdi. Taberî, 253/867 yılında Mısır'dan Şam'a bir yolculuk yapıp 256/869'da tekrar Mısır'a döner.⁴⁸

Taberî, Mısır'dan tekrar Bağdat'a dönünce hayatının elli yıldan daha fazla bir süresini geçirdiği bu şehirde birçok muhaddisin yaşadığı Kantaratülberdân mahallesine yerleşir. Tefsirini yazdıktan sonra 290/903 yılında Bağdat'ın batı tarafındaki Şemmâsiye mahallesine taşınır.⁴⁹

Taberî, iki kez memleketi olan Taberistan'a gider. İkinci gidişi 290/903 yılında olup bu seyahati esnasında Dinever şehrine de uğrar. Burada hem hadis dinler hem de hadis rivayet eder. Bu esnada *İhtilâfu'l-Fukahâ* adlı eseri bölge uleması elinde mevcuttur. Bölgenin âlimleriyle bazı konuları müzakere eder. Tekrar Bağdat'a dönüp Kantaratu'l-Berdân mahallesine yerleşir.⁵⁰ Taberistan'a gittiğinde Rafizîlerin sahâbîlere sövdüklerini duyunca Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in faziletlerine dair birer eser kaleme alır. Bölge yöneticisi Rafizî eğilimleri olan bir kimse olduğundan Taberî'yi, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in faziletlerine dair yazdığı kitaplar sebebiyle tutuklamak ister. Taberî, bu durumu haber alınca kimsenin haberi olmadan bölgeden ayrılır.⁵¹

Taberî'nin Hicaz'a seyahat yapıp buradaki muhaddislerden hadis derlediğini İbnu'l-Kıftî (v.646/1248)'den başkası söylememektedir.⁵² Ancak Taberî ile ilgili *et-Tahrîr fî Ahbâri Muhammed b. Cerîr* adında bir eser yazan İbnu'l-Kıftî'nin verdiği bu bilgi doğru kabul edilmelidir.⁵³ Zira Taberî ile ilgili müstakil bir eser kaleme alan İbnu'l-Kıftî'nin elinde günümüze ulaşmayan bazı bilgilerin bulunması uzak bir ihtimal değildir. Taberî'nin kendisinden ilim tahsil ettiği 475 şeyhin biyografisini veren, Ekrem b. Muhammed Ali Ziyâde el-Fâlûcî el-Eserî, onun Mekke, Medine ve Musul'lu birçok şeyhi olmasına rağmen bu bölgelere gelip gelmediğine dair bir bilgiye mülâki olmadığını söylemesi⁵⁴ İbnu'l-Kıftî'nin eserindeki malumatı görmemiş olmasıyla izah edilebilir.

⁴⁸ Hûfî, 37.

⁴⁹ Fayda Mustafa, "Taberî", DİA, XXXIX/315.

⁵⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/435.

⁵¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/456.

⁵² İbnu'l-Kıftî, el-Vezîr Cemâluddîn Ebu'l-Hasan Ali b.Yûsuf (v.646/1248), *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, Tahkik: Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1406, III/89.

⁵³ İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât*, III/90.

⁵⁴ Eserî, *Mu'cemu Şuyûhi't-Taberî*, 56.

Taberî'nin bu kadar çok yolculuk yapmış olmasını da İbnü'n-Nedîm (v.385/995), onun âli isnâdlı⁵⁵ rivayetleri elde etme isteğiyle açıklar.⁵⁶ İbnü'n-Nedîm'in bu iddiası, Taberî'nin hocalarının vefat tarihlerine bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır.

6. Vefatı

Tarihçi Zehebî, Taberî'nin vefatını şu şekilde anlatmıştır: “*Taberî, vefat ettiği pazartesi günü öğle namazı vakti su isteyip abdestini tazelemek istedi. Talebeleri namazı te'hîr edip cem' etmesini tavsiye ettiler. O da kabul etmeyip iki namazı da vaktinde kıldı. Çokca şehadet getirip Allah'ı zikrederek, gözlerini de kendi elleriyle kapatarak vefat etti.*”⁵⁷

Taberî'nin vefat tarihi olarak kaynaklarda temelde iki farklı rivayet yer bulur. İlk rivayet 310/923 yılı şevval ayının çıkmasına dört gün kala cumartesi günü yatsı vakti vefat ettiği ve pazar sabahı da evine defnedildiği şeklindedir.⁵⁸ Bu bilgiyi esas alan Ahmed Muhammed Hûfî ve Fikret Işıltan vefat tarihini 26 Şevval 310/16 Şubat 923 olarak tesbit etmişlerdir.⁵⁹

İkinci rivayete göre 310/923 yılı şevval ayının çıkmasına iki gün kala Pazar günü akşam namazı vakti vefat etmiş. Bugünün ertesi günü olan pazartesi de Berhabetu Ya'kûb

⁵⁵ Hadis'in kaynağına en kısa yoldan ulaşan senede âli isnâd denmiştir. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987, 35, 77, 156. *Mümkün olan en eski kaynağa bizzat ulaşma ve onu görerek huzurunda hadislerini dinleme ya da ona okuyup rivayetleri için izin alma, muhaddislerin hadis tahammülünde takip ettikleri metotur. Bu metot uzun yolculuklara çıkmayı, evinden, çocuklarından ayrı kalmayı, fakirlik ve yoksullukla mücadele etmeyi gerektiren zor ve sıkıntılı bir öğrenim yoludur. Hadisçilerin bu uğurda karşılaştıkları zorluklara bakınca, bu sıkıntılara katlanmaya değer miydi? Sorusu hatıra gelmektedir. Bu sorunun cevabı muhaddislerin hadisleri ilk kaynaklarından öğrenmesini gerektiren isnâd sistemine bakışlarıyla alakalıdır. Onlar isnâdı sıradan bir öğrenim usûlü olarak görmemişlerdir. İsnadı dinin kaynağına kendilerini bağlayan bir zincir olarak görmüşler, bu sebeple sened ne kadar kısa olursa kendilerini kaynağına o kadar yakın hissetmişlerdir. Bu sebeple de âli isnâd aramayı din olarak telakki etmişlerdir.* Tekineş, 183-184.

⁵⁶ İbnü'n-Nedîm, 326.

⁵⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/276.

⁵⁸ Hatib el-Bağdâdî, III/166, İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât*, III/89, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/423, İbn Hallikân, IV/192, Safedî, II/284-285, Kâtip Çelebi, Hacı Halife (v.1067/1657), *Kesfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat, tarihsiz, I/297, Şemseddin Sâmî, IV/2994.

⁵⁹ Hûfî,32, Işıltan, XI/594.

mahallesindeki evine kuşluk vakti defnedilmiştir.⁶⁰ Mustafa Fayda ise Taberî'nin vefat tarihi olarak 27 Şevval 310/17 Şubat 923 tarihini kaydetmektedir.⁶¹

Yâkût el-Hamevî, Taberî'nin vefat tarihi olarak 310/923, 311/924, ve 316/929 gibi farklı yılları *Mu'cemu'l-Udebâ* adlı eserinde bir tercih yapmadan zikreder.⁶² Ancak *Mu'cemu'l-Buldân* adlı coğrafya sözlüğünde 310/923 tarihini, Taberî'nin vefat yılı olarak zikreder.⁶³

Taberî'nin cenazesinin gece defnedilmesi de sebepleriyle birlikte kaynaklarımızda yer bulmuştur. Hanbelî tarihçi İbnu'l-Cevzî (v.596/1200)'nin verdiği malumat şöyledir: “*Bir görüşe göre de gece defnedildi. Kimseye onu defnetmek için izin verilmedi. Sâbit b. Sinan'ın aktardığına göre onun defni gizli yapıldı. Çünkü avam halk gündüz toplanıp onun defnedilmesine engel oldular. Ve onun Rafizî ve hatta mülhid olduğunu iddia ettiler. Taberî ayakların meshine cevaz verdiği için Rafiziliğe nisbet edildi. Ebû Bekr b. Dâvûd da Hâcib Nasr'a onun Cehm b. Safvân (v.128/745-46)'in görüşlerine kâil olduğunu ifade ederek dava etmiştir*”.⁶⁴ İbnu'l-Cevzî'nin bu anlatımı ona zulmeden Hanbelîleri hiç söz konusu etmeyip ve hatta onların eylemlerinin meşruiyet zeminini açıklamaya çalışır gibidir.

Zehebî (v.748/1374) Taberî'nin cenazesi için hiçbir çağrı yapılmadığı halde çok sayıda insanın toplandığını, aylarca gece gündüz, cenaze namazının kılındığını ve birçok âlim ve edîbin onun için mersiye yazdığını söyleyerek⁶⁵, yukarıdaki bilgiyle çelişen başka bir rivayet de kaydetmektedir. Ancak bu anlatılanların cenazenin defninden ve gergin ortamın yatışmasından sonra olduğu söylenebilir.

Taberî'ye yazılan mersiyelerden biri Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Düreyd (v.321/933)'e ait olup şöyledir: “*Ölüm o büyük zata kıymakla yalnız bir insan itlaf etmiş olmadı. Belki din için dikilmiş yüksek bir irfan abidesini mahvetmiş oldu. o nezih zat ile zamanın ahlâk ve atvârı feyz ve safvet bulmakta idi. Şimdi ise sâfiyetini kaybederek bulanık*

⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, III/166, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/282, Sübkî, III/126, Dâvûdî, II/117, İbnu'l-İmâd, Şihâbuddin Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed (v.1089/1679), *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, Tahkik: Muhammed el-Arnâvûd, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1410, IV/53, Kehhâle, IX/147.

⁶¹ Fayda Mustafa, “*Taberî*”, DİA, XXXIX/315.

⁶² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/462.

⁶³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I/57.

⁶⁴ İbnu'l-Cevzî, XIII/217.

⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, III/166, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/423.

*bir hale geldi. Hayır, onun günleri ilim ve marifet için nur, zühd ü takva için birer mihrab-ı pür-huzur teşkil eden parlak zamanlar idi”.*⁶⁶

İbn Hallikân (v.681/1282) Mısır’da el-Karâfetu’s-Suğrâ’da Taberî’nin mezarı sanılarak ziyaret edilen bir kabrin varlığına işaret edip, bu kabrin kesinlikle ona ait olmadığını söylerken,⁶⁷ Şemseddin Günaltay da kabrinin Bağdat’ta halka açık bir ziyaret yeri olduğunu ifade eder.⁶⁸

7. Hocaları

Taberî birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862) ve Müsennâ b. İbrâhîm el-Übüllî ise en çok hadis yazdığı hocalarıdır.⁶⁹ Muhammed b. Humeyd’den yazdığı hadis sayısının 100.000 kadar olduğu ifade edilmiştir.⁷⁰ Yine Ebû Kurayb Muhammed b. A’lâ el-Hemdânî (v.248/862)’den de yaklaşık 100.000 hadis almıştır.⁷¹ Ya’kûb b. İbrâhîm ed-Devrakî (v.252/866)’den *Müsned* adlı eserini dinler. Ancak bazı bölümleri kaçırınca tekrardan dinleyerek ikinci kez baştan sona yazar.⁷² İbn İshâk (v.151/768)’ın *Kitâbu’l-Mübteda ve’l-Meğazî* adlı eserini Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî (v.310/923)’den okuduğuna dair rivayeti Gençliği ve Yetiştigi Ortam başlığı altında eleştirmiş ve yanlışlığını vurgulamıştı.

Zahirî mezhebi fikhını bizzat bu mezhebin kurucusu Dâvûd ez-Zâhirî (v.270/884)’den Şafiî fikhını Bağdat’ta Hasan b. Muhammed ez-Za’ferânî (v.260/871)’den Mısır’da Rabi’ b. Süleymân el-Murâdî (v.270/286)’yle el-Müzenî (v.264/879)’den öğrenir. Rey ehlinin fikhını Ebû Mukâtil (v.242/856)’den, Mâlikî fikhını, Muhammed b. Abdilhakem ve Sa’d b. Abdilhakem’den öğrenir. Kırâat ilimlerini de Süleymân b. Abdirrahman b. Hammâd et-Talhî (v.252/866), Selîm b. İsâ ve Abbâs b. Velîd’den okudu.⁷³ Son olarak Zehebî’nin Taberî’nin

⁶⁶ Bilmen, Ömer Nasûhi (v.1971), *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtu’l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973, I/364.

⁶⁷ İbn Hallikân, IV/192,

⁶⁸ Günaltay, 41.

⁶⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/430.

⁷⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/430

⁷¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/431.

⁷² Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/431-432.

⁷³ İbnü’n-Nedîm, 326, Hatîb el-Bağdâdî, III/162, İbnu’l-Cevzî, XIII/215, Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/424-34.

hocalarını kaydettiği geniş listeyi zikrelelim: “*Muhammed b. Abdilmelîk b. Ebi’ş-Şevârib* (v.244/858), *İsmâil b. Mûsâ es-Süddî, İshâk b. Ebî İsrâîl* (v.240/854), *Muhammed b. Ebî Ma’şer, Muhammed b. Humeyd er-Râzî* (v.248/862), *Ahmed b. Meni’ el-Beğavî* (v.243/857), *Ebû Kurayb Muhammed b. A’lâ* (v.248/862), *Hennâd b. es-Serî* (v.243/857), *Ebû Hemmâm es-Sekûnî* (v.243/857), *Muhammed b. Abdi’l-A’lâ es-San’ânî* (v.254/868), *Bündâr* (v.252/866), *Muhammed b. el-Müsennâ* (v.252/866), *Süfyân b. Vekî’* (v.247/861), *el-Fadl b. Sabâh, Abde b. Abdillâh es-Saffâr, Selm b. Cünâde* (v.254/868), *Yûnus b. Abdi’l-A’lâ* (v.264/877), *Ya’kûb b. İbrâhîm ed-Devrakî* (v.252/866), *Ahmed b. Mikdem el-İ’clî* (v.253/867), *Bişr b. Muâz el-Akadî* (v.245/861), *Sevvâr b. Abdillâh el-A’nberî, Amr b. Aliyy el-Fellâs* (v.249/863), *Mücâhid b. Mûsâ* (v.244/858), *Temîm b. el-Muntasır* (v.244/858), *Hasan b. Arafê, Mühennâ b. Yahyâ, Ali b. Sehl er-Ramlî* (v.261/874), *Hârûn b. İshâk el-Hemdânî* (v.258/871), *Abbâs b. Velîd el-Uzrî* (v.271/884), *Saîd b. Amr es-Sekûnî, İbn Vehb’in kardeşinin oğlu Ahmed, Muhammed b. Ma’mer el-Kaysî* (v.250/864), *İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî* (v.253/867), *Nasr b. Ali el-Cehzamî* (250/864), *Muhammed b. Abdillâh b. Bezî’, Sâlih b. Mismâr el-Mervezî, Saîd b. Yahyâ el-Ümevî* (v.249/863), *Nasr b. Abdirrahman el-Evdî* (v.248/862), *Abdulhamîd b. Beyân es-Sükkerî, Ahmed b. Ebî Sürayc er-Razî, Hasan b. Sabbâh el-Bezzâr, Ebû Ammâr Hüseyin b. Hurays*”⁷⁴.

8. Talebeleri

Taberî, birçok beldeyi dolaşmış ve birçok hocadan dersler almıştır. Edindiği bilgi ve tecrübelerini etrafında toplanan talebelere de aktarmıştır. Tabakât kitaplarında Taberî’den ders alan birçok kişiden bahsedilmektedir. Ali b. Abdilaziz b. Muhammed ed-Dûlâbî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî’s-Selc el-Kâtib, Ebu’l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Ali b. Yahyâ b. Ebû Mansûr el-Müneccim, Ebu’l-Hasan ed-Dakîkî el-Hulvânî Taberî, Ebu’l-Huseyn b. Yûnus, Ebû Bekr b. Kâmil (v.350/963), Ebû İshâk İbrâhîm b. Habîb es-Sıktî Taberî- bu şahıs Taberî ve ashabının malumatını bir eserde dercetmiştir.- İbn Eznûbî, İbnu’l-Haddâd,⁷⁵ Ahmed b. Kâmil el-Kâdî,⁷⁶ Muhammed b. Abdillâh eş-Şafî, Mahled b. Ca’fer⁷⁷,

⁷⁴ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, XIV/268-269, bu listedeki vefat tarihleri Zehebî’nin eserinde bulunmayıp tarafımızdan eklenmiştir.

⁷⁵ İbnü’n-Nedîm, 327-328,

⁷⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, VI/424

⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, III/162, İbnu’l-Cevzî, XIII/215

Taberî'den Kıraate dair kitabını okuyan Ebu'l-Hüseyin el-Cübbî⁷⁸, Abdullah b. Ahmed b. Ca'fer el-Fergânî (v.362/975), Ebû Şuayb Abdullah b. Hasan el-Harrânî (v.295/908)⁷⁹, Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, Ebû Bekr eş-Şâfiî, Ebû Ahmed b. Addî, Mahled b. Ca'fer el-Bâkarhî, Kadı Ebû Muhammed b. Zebr, Ahmed b. Kâsım el-Haşşâb, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed b. Hemdân, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali, Abdulğaffâr b. Ubeydillah el-Huzaynî, Ebu'l-Mufaddal Muhammed b. Abdillâh eş-Şeybânî, Mua'llâ b. Saîd⁸⁰ Taberî'nin talebeleri olarak kaynaklarda zikredilir.

9. Fizikî Özellikleri ve Kişiliği

Taberî, kaynaklarda esmer tenli, iri gözlü, zayıf, uzun boylu,⁸¹ uzun sakallı⁸² bir kimse olarak tasvir edilir. Ayrıca vefat ettiği zaman saçının ve sakalının çoğunun ağarmamış⁸³ olduğu da kaynaklarımızda yer almaktadır.

Taberî'nin sesinin çok güzel olduğu kaynaklarda zikredilir. Ebû Ali et-Tûmârî diyor ki: *“Ben ramazan ayında terâvih için mescide gitmek üzere Ebû Bekr b. Mücâhid (v.324/936)'in önünde kandil taşırdım. Hocam evinden çıktı. Ramazanın son günleriydi. Mescidini geçti. İçeri girmedi. Ben de yanındaydım. Sûku'l-atş'ın sonuna kadar yürüdüm. Muhammed b. Cerîr'in mescidinin kapısında durdu. Muhammed b. Cerîr, Rahmân suresini okuyordu. Uzun bir süre onun kıraatini dinledi. Sonra döndü. Ben de “Hocam insanlar sizi beklerken bu adamın kıraatini dinliyorsunuz” dedim. O da ‘Ey Ali! Sana ne onlardan. Zannım o ki Allah şu adam kadar güzel Kur'an okuyan birini daha yaratmamıştır’ dedi.”*⁸⁴ Taberî'nin talebesi İbn Kâmil, *“Mihrapta Taberî'den daha güzel Kur'an okuyana rastlamadım”*⁸⁵ diyerek Ebû Ali et-Tûmârî'nin anlattıklarını destekler.

⁷⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/427

⁷⁹ el-Harrânî, aslında yaşça Taberî'den büyüktür. Buna rağmen Taberî'den hadis almıştır. Akdokur, 16.

⁸⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/269.

⁸¹ Hatîb el-Bağdâdî, III/166, İbnu'l-Cevzî, XIII/215, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/423, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/282, İbn Kesîr, XI/145, Zirikî, VI/69.

⁸² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/460.

⁸³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/423, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/282, İbn Kesîr, XI/146.

⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, III/164,

⁸⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/442, Sübkî, III/124, Dâvûdî, II/113.

Ciddi anlamda zühd ve takva sahibi, zarif görünüşlü, giyim kuşamına dikkat eden, talebeleriyle gayet iyi geçinen, derse gelmeyenleri soran, bazen espriler yapan⁸⁶ talebe ve dostlarıyla bazen piknik yapan⁸⁷ bir hoca olarak tavsif edilen Taberî'nin bal ve hurma sevmediği⁸⁸ de zikredilmektedir.

Taberî'nin hiç yemin etmemesi,⁸⁹ ancak karşılığını verebileceği hediyeleri kabul etmesi, yöneticilerden gelen hediyeleri de ihtiyaç sahiplerine ve talebelerine dağıtması⁹⁰ dönemin vezirinin, kadılık ve Mezâlim mahkemesi hâkimliği tekliflerini ahlâki gerekçelerle reddetmesi de⁹¹ onun yüksek ahlâkını göstermesi bakımından manidardır. Onun hiç kimseden bir şey istememeyi de bir ahlaki erdem olarak gördüğünü ifade ettiği şiirini de burada zikretmeliyiz.

“Kaydığında ayağım bilmez arkadaşım bunu
Müstağni dururum sanır arkadaşım müstağni olduğumu
Hayâm korur beni yüzüsu dökmekten
Yumuşak huyluyumdur dosttan alacağımı istemekte
Biraz olsun hoşgörüm olsaydı yüzüsuymu dökmeye
Kolayca erişirdim köşeyi dönmeye”⁹²

B. İlmî Yönü

1. İlmî Kişiliği

Taberî'nin ilmî kişiliği yaşadığı hicri üçüncü asrın bir özeti gibidir. Çünkü herkes gibi o da yaşadığı çağın çocuğudur. Taberî'nin yaşadığı hicri üçüncü asrın ruhunu, Taberî tarihini tahkik eden Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm şöyle resmeder: “*Hicri üçüncü asrın henüz*

⁸⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/457.

⁸⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/457.

⁸⁸ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *et-Tabsîr fî Meâlimi'd-Dîn*, Tahkik: Ali b. Abdilazîz b. Ali eş-Şibl, Dâru'l-Âsime, Riyad, 1416, Tahkik edenin mukaddimesi, 25.

⁸⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/457.

⁹⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/460, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/272.

⁹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/275.

⁹² Hatîb el-Bağdâdî, III/165.

başlarında İslâmî ilimler olgunlaşma dönemine girmiş, fıkıh mezhepleri için belirli esaslar konulmuş, hadis alanında “sahih” denen eserler telif edilmiş, bedevilerin ağzından Arap dili derlenmiş, siret, meğâzî ve fütûh kitapları tasnif edilmiş, Basra ve Kûfe nahiv ekolleri arasındaki tartışmalı konular belirginleşmiş, Arap edebiyatı Fars, Yunan ve Hint ilimlerini bünyesine almış, âlimlerin marifet ufku hayli genişlemişti. Dil ilimleri ve nahivle ilgilenen kişiler aynı zamanda hadis ve tefsir sahalarında da âlimdiler. Muhaddis, tarih, mezhepler tarihi ve biyografi bilgisine hâkimdi. Şairler bile sözlük bilgisi, nahiv ve sarftan nasibdâr idi. Fakih, şiir ve atasözlerini ezberliyor, aynı zamanda hem hadis hem de tarihi bilgileri rivayet ediyordu.”⁹³

Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm'in çizdiği bu resim klasik kaynaklarda tam bir mutabakatla Taberî'nin ilmî ufukları anlatılırken resmedilir: *“Taberî, çağında hiç kimsenin derleyemediği kadar fazla bilgiyi derlemişti. Kur'an'ı ezbere biliyor, farklı Kur'an kırâatlerini de biliyordu. Kur'an'daki kelimelerin farklı manalarına vâkıftı. Kur'an'daki hükümleri detaylarıyla biliyordu. Hadisleri farklı senetleriyle birlikte sahih mi zayıf mı, nâsîh mi mensûh mu biliyordu. Sahabe tabiûn ve onlardan sonra gelen nesillerin görüşlerini biliyordu. Eyyâmî ve ahbârî biliyordu.”⁹⁴*

Taberî'nin geniş ilmi müktesebâtını yoğun bir gayretin neticesinde elde etmiştir. Meşhur dilci es-Simsimânî diyor ki: *“Muhammed b. Cerîr kırk yıl boyunca hergün kırk varak yazmıştır.”⁹⁵* Taberî'nin tarihine bir sıla⁹⁶ yazan Abdullah b. Ahmed b. Ca'fer el-Fergânî (v.362/972) şu olayı bize aktarır: *“Taberî'nin talebeleri onun büluğ çağına ermesinden vefatı olan seksen altı yaşına kadar ki hayatını hesapladılar. Sonra bu rakamı yazdığı eserlerin varak adedine göre taksim ettiler. Sonuçta her güne on dört varak düştü. Bir kul böyle bir çalışmayı ancak Allah'ın yardımıyla yapabilir.”⁹⁷* Safedî, bu rakamı 17 olarak vermekteyse de⁹⁸ yanlışmış olmalı ki farklı kaynaklar 14 rakamını verir.⁹⁹

⁹³ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi I/5.

⁹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, III/163, İbnu'l-Cevzî, XIII/215, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/423.

⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, III/163, İbnu'l-Cevzî, XIII/216, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/424, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/272.

⁹⁶ Sıla kavramı ulaştı anlamındaki *ve-sa-le* fiilinin mastarı olup, ulaşmak anlamına gelir. *Mu'cemu'l-Vasît*, “*ve-sa-le*” maddesi, Mektebetu'ş-Şurûki'd-Devliyye, Kâhire, 1425, 1037. Burada ise bir tarih kitabının metodunu takip ederek o kitabın ele aldığı son tarihten başlayarak müellifin kendi zamanına kadar ki vakıaları yazarak oluşturduğu tarih yazım türü kastedilmiştir. Tekmile kavramı da aynı anlamda kullanılır.

⁹⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/426,

⁹⁸ Safedî, II/285

⁹⁹ Sübkî, III/123.

Taberî'nin ilmi gayreti talebelerini bile şaşırtacak düzeydedir. Onun ilmî gayretini vasfeden bir olay şöyledir: “*Taberî ashabına ‘Bir Kur’an tefsiri yazmamı ister misiniz?’ diye sorunca. Onlar da kaç varak olacağını sordular. Cevaben Taberî, otuz bin varak olacağını söyleyince onlar böyle bir eseri tamamlamaya ömürlerin yetmeyeceğini söylediler. Taberî de bu eseri üç bin varakta ihtisar etti. Bu kez Taberî ‘Adem (a.s.)’dan bugüne değin bir cihan tarihi yazmamı ister misiniz?’ diye sorunca ashabı yine kaç varak olacağını sordu. Taberî aynı rakamları telaffuz edince ashabı bu miktarı da çok gördü. Bunun üzerine Taberî ‘Allah aşkına gayret diye bir şey kalmamış’ dedi.*”¹⁰⁰

Taberî sadece dini ilimlerle iştiğal etmemiştir. Birçok aklî ilimlerle de ilgilenmiştir. Bu noktada Yâkût el-Hamevî'nin Taberî ile alakalı olarak aktardığı bir metin dikkate şâyandır. “*Mantık, hesab, cebir mukâbele ve tıp ilminde ciddi anlamda bilgi sahibiydi. Sanki öyle bir kârî idi ki sadece Kur’an ilimlerinde âlimdir sanırdınız. Yine öyle bir hadis, fıkıh, nahiv ve hesâb(matematik) bilgisine sahipti ki siz, onun sadece bu alanlardan birinde âlim olduğunu düşünürdünüz.*”¹⁰¹

Ali b. Raben Taberî'nin tıp ve felseye dair *Firdevsü'l-Hikme* adlı eserini bizzat ondan dinleyen ve yazan Taberî,¹⁰² tıpla ilgili bilgilerinin uygulamasını da yapmıştır. Bir talebesinin hasta oğlu için önerdiği tedavi ve ilaç çocuğun iyileşmesini sağlamıştır.¹⁰³ Yine Taberî zâtu'l-cenb-yani kanser- hastalığına yakalanmıştı. Talebesi Ali b. İsa, Hıristiyan bir tabibi Taberî'yi tedavi etmesi için çağırıldı. O'na durumunu ve hangi ilaçları kullandığını sordu. Aldığı cevaplara şaşırarak Hıristiyan tabip: “*Ben senin bildiğinden fazlasını bilmiyorum. Eğer Hıristiyan olmuş olsaydın seni havarilerden addederdik*” demiştir.¹⁰⁴

Taberî'nin ilim sahasında gösterdiği gayret bir yana, ilmi kanaatlerini ifade etmedeki cesareti de takdire şâyandır. Taberî, Hanbelî mezhebinin kurucusu Ahmed b. Hanbel gibi bir mihne dönemi yaşamıştır. Malum olduğu üzere Abbâsiler döneminde bir devlet politikası haline gelen halku'l-Kur'an meselesinden ötürü sıkıntı çekenlerden biri de Ahmed b. Hanbel olmuştur.¹⁰⁵ Hanbelî mezhebi bağlıları mezhep imamlarının başına gelen sıkıntının bir

¹⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, III/163, İbnu'l-Cevzî, XIII/216, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/424-425.

¹⁰¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/438.

¹⁰² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/461

¹⁰³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/461.

¹⁰⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/461.

¹⁰⁵ Sözlük anlamı, sıkıntı imtihana tabi tutmak vb. olan mihne kelimesi İslâm tarihinde, daha çok hadis, fıkıh ve kelam bilginleri arasında halku'l-Kur'an(Kur'an'ın yaratılmış olması) etrafında çıkan tartışmalar sonucunda

benzerini Taberî'ye yaşatmışlardır. Söz konusu olayla ilgili Yâkût el-Hamevî'nin anlatımı şöyledir: *“Taberî Taberistan'dan Bağdat'a döndükten sonra Hanbelilerle arası açılır. Cuma günü camide ona Ahmed b. Hanbel hakkında ve Allah c.c.'in arşa cülûs etmesi hakkında ne düşündüğünü sorarlar. Taberî, İbn Hanbel hakkında olumsuz bir ifade kullanmaz. İhtilâfu'l-Fukahâ adlı eserine neden onu almadığını sorarlar. Taberî de kimsenin onun fikhî görüşlerini rivayet etmediğini ve kayda değer miktarda takipçilerinin olmadığını dile getirir. Cülûs hadisi ile ilgili olarak bir şiir söyler. “Her şeyden münezzehe olanın yoktur dostu da, Arşta beraber oturduğu arkadaşı da.” Bunu duyan binlerce Hanbeli ve Ashab-ı hadis, Taberî'nin evinin çevresinde toplanıp evini taşlar. Emniyet amiri Nâzûk binlerce askerle gelip olaya müdahale eder. Hanbelileri dağıtır. Taberî'nin evi önünde biriken taşları temizletir. O gün akşama kadar askerler Taberî'nin evinin önünde nöbet bekler. Bundan sonra evinde yalnız kalan Taberî, onlardan özür dilemek için meşhur kitabını yazar¹⁰⁶. Görüşlerini ve itikadını bu kitapta belirtir. Kendisini yanlış tanıyanları eleştirir. Kitabı ve Ahmed b. Hanbel'in üstünlüğünü onlara anlatır. Ölünceye dek bunları dillendirir. İhtilâfu'l-Fukahâ adlı eserini ölünceye kadar ortalığa çıkarmaz. Ölünce kitabı toprağa gömdüğünü, tesbit ettiler. Çıkarıp istinsah ettiler.”¹⁰⁷*

Bu anlatılanlarla da kalmayan mutaassıp Hanbeliler, Taberî'nin ders vermesine engel oldukları gibi kimsenin gelip ondan bir şeyler öğrenmesine de müsaade etmediler.¹⁰⁸ Bu iddiayı destekleyen kimi kişisel hatıralar da söz konusu tarihsel olayın boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu kişisel hatıralardan birini Hüseyin b. Ali et-Temîmî şöyle anlatır: *“Bağdat'tan Nişabur'a döndüğümde İbn Huzeyme (v.311/924) bana Bağdat'ta kimlerden ilim aldığımı sordu. Ben de hocalarımı saydım. Muhammed b. Cerîr'den ders alıp almadığımı da sordu. Ben de o Bağdatta fakat Hanbeliler kimsenin onun yanına girmesine izin vermiyor. Deyince ‘Keşke ondan ders alsaydın. Ondan dinleyeceğin ders, derslerini dinlediğin hocaların tümünden bile senin için daha faydalı olurdu’ dedi.”¹⁰⁹* Sübkî bu ifadeleri değerlendirerek Taberî'nin ders vermesini Hanbelîlerin engelleyemeyeceğini zira onların böyle bir kudrete mâlik olmadıklarını dile getirir. Hatta Taberî'nin onlardan daha çok adam

uygulanan tehdit, bela, sıkıntı, işkence ve cezalandırmaya kadar varan olayları ifade etmek için kullanılmıştır. Karaman, Fikret, “Mihne”, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006, 444-445.

¹⁰⁶ Bu eser *Kitâbu'l-İ'tizâr* adıyla ona nispet edilen eser olabilir, Fayda “Taberî”, DİA, XXXIX/315.

¹⁰⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/436-437.

¹⁰⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/425.

¹⁰⁹ Hatîb el-Bağdâdî, III/164.

toplayabileceğini söyler.¹¹⁰ Fakat onun bu kanaatine iştirak etmek mümkün görünmüyor. Zira yukarıda tabakât kitaplarından yapılan nakiller, Taberî'nin değil ders vermek, evinden bile çıkamadığını ifade etmektedir.

Taberî hakkında cahil Hanbelîlerce yapılan karalama ve tedhiş faaliyetlerinin izleri maalesef biyografi kitaplarına bile sirayet etmiştir. Örnek olarak muhaddis İbn Hacer (v.852/1448) Taberî'de az da olsa bir teşeyyü(şî yanlılığı) olduğunu söyleyebilmiştir.¹¹¹ Bu iddianın hiçbir hakikat değeri taşımadığını Hanbelî mezhebine bağlı iki âlimin Taberî hakkında söyledikleri açıkça ortaya koymaktadır. İbn Teymiyye (v.728/1328), onun tefsiri hakkında şu sitayişkâr ifadeleri kullanır: “*İnsanların ellerindeki tefsirlere gelince bunların en sahihi Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin tefsiridir. Çünkü selefin sözlerini sabit senetlerle aktarıyor ve onda ne bidat sayılacak ifadeler ne de yalancılıkla itham edilmiş râvilerin rivayetleri vardır.*”¹¹² İbn Kayyim el-Cevziyye (v.751/1350) de o'nun hakkında: “*Fıkıh, tefsir, hadis, tarih, dil, nahiv ve Kur'an ilimlerinde imamdı*” der.¹¹³

2. Eserleri

Hicri dördüncü yüz yılda yaşayan İbnü'n-Nedîm (v.385/995), Taberî'nin el yazısıyla lügat, nahiv, şiir ve kabilelerle ilgili birçok kitap gördüğünü söyler.¹¹⁴ Bu bilgiden yola çıkarak Taberî'nin eserlerinin kendi elinden çıktığı haliyle aşağı yukarı bir yüz yıl muhafaza olduğu söylenebilir. Bu eserlerden kaynaklarımızda adı geçenler, konularına göre şöyle tasnif edilebilir.

a. Tefsir ve Kıraate Dair Eserleri

1- *Câmiu'l-Beyân an Tefsîr-i Âyi'l-Kur'ân*: Bu kitapla ilgili olarak Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî (v.406/1016) der ki: “*Bir kimsenin Muhammed*

¹¹⁰ Sübkî, III/125.

¹¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, V/101.

¹¹² İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecduddîn Abdusselâm (v.728/1328), *el-Fetâva'l-Kübrâ*, Tahkik: Hasaneyn Muhammed Mahlûf, Beyrut, 1386, V/84.

¹¹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (v.751/1350), *İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye alâ Gazvi'l-Cehmiyye ve'l-Mua'ttala*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404, 119.

¹¹⁴ İbnü'n-Nedîm, 327.

b. *Cerîr'in tefsirini elde etmek için Çin'e gitmesi işten bile değildir.*"¹¹⁵ İbn Huzeyme (v.311/924), Ebû Bekr b. Bâlûye (v.340/953)'ye "*Sen tefsiri Muhammed b. Cerîr'den yazmışsın öyle mi?*" demiş. O da tefsiri imlâ yoluyla¹¹⁶ 283/896'ten 290/903 yılına kadar ki bir sürede yazdığını söylemiştir. İbn Huzeyme bu nüshaları almış birkaç yıl içerisinde okuduktan sonra teslim etmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "*Tefsiri baştan sona okudum. Yeryüzünde Taberî'den daha bilgin olan birini tanımıyorum. Ne yazık ki Hanbeliler ona zulmetti*"¹¹⁷ Bu eser, Ahmed Muhammed Şâkir ve Mahmud Muhammed Şâkir'in tahkikiyle Kahire'de XVI. Cilt halinde 1955-1969 yılları arasında neşrolunmuştur.

2- *el-Kırâât ve Tenzîlu'l-Kurân*¹¹⁸: Meşhur Kırâât âlimi Ebû Alî Hasen b. Alî el-Ehvâzî (v.446/1055), Taberî'nin Kırâate dair eserini XVIII cilt olarak gördüğünü, ancak eserin iri harflerle yazıldığını, kırâate dair birçok bilgiyi barındırdığını kaydeder.¹¹⁹ Bu eserin herhangi bir yazması bulunabilmiş değildir. Ezher kütüphanesinde bulunan ve bu adı taşıyan 128 varaklık eksik nüshanın Taberî'nin eserinden bir bölüm olması ise şüphelidir.¹²⁰

b. Hadis ve Hadis İlimlerine Dair Eserleri

1- *Tehzîbu'l-Âsâr ve Tafdîlu's-Sâbit an Rasûlillâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem mine'l-Ahbâr*: Bu eseri Taberî tamamlamamıştır.¹²¹ Zehebî : "*Tamamlansaydı 100 cilt olurdu.*"¹²² Diyerek bu eserin büyük bir proje olduğunu ortaya koymaktadır. Eserin günümüze ulaşan bazı bölümleri neşredilmiştir.¹²³

2- *el-Müsnedü'l-Mücerred*: Taberî'nin hocalarından aldığı hadisleri zikrettiği bu eserin¹²⁴ henüz herhangi bir yazmasına ulaşılammıştır.

3- *Tertîbu'l-Ulemâ*, tamamlanmamış bu esere edep konularıyla başlamıştır.¹²⁵

¹¹⁵ Hatib el-Bağdâdî, III/163, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/424.

¹¹⁶ Bir hocanın söyleyip talebenin yazması şeklindeki ders usûlü anlamındaki imlânın yerine ta'lik ve meclis kavramları da kullanılmıştır. Okiç, M. Tayyib (v.1977), *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1959, 102-104.

¹¹⁷ Hatib el-Bağdâdî, III/164, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/425.

¹¹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/426-7.

¹¹⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/427.

¹²⁰ Sezgin, *Tarihü't-Turâsi'l-Arabî*, I/168.

¹²¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/448.

¹²² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/273.

¹²³ Fayda, "*Taberî*", DİA, XXXIX/317.

¹²⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/450.

4- *Fezâilu Ali b. Ebî Tâlib*, tamamlayamamıştır.¹²⁶

5- *Fezâilu Ebî Bekr ve Ömer*, tamamlayamamıştır.¹²⁷

c. Fıkha Dair Eserleri

1- *İhtilâfu Ulemâi'l-Emsâr* ya da *İhtilâfu'l-Fukahâ*¹²⁸ bu eser de günümüze tam olarak ulaşamamış, ulaşan parçalar ise neşrolunmuştur.¹²⁹

2- *Latîfu'l-Kavl fî Şerâi'i'l-İslâm*: Taberî, kendi fikhî mezhebi olan Cerîrîliği bu eserde beyan eder.¹³⁰ Günümüze ulaşmamıştır.

3- *Âdâbu'l-Kudât ve'l-Mehâdir ve's-Sicillât*¹³¹: Taberî'nin muhakeme usûlüne dair bu eseri de günümüze ulaşamamıştır.

4- *Kitâbu'ş-Şurût*, asıl adı *Emsiletu'l-Udûl*'dür. Günümüze ulaşmamıştır.¹³²

5- *el-Hafîf fî Ahkâmi Şerâi'i'l-İslâm*, *Latîfu'l-Kavl* adlı eserinin muhtasarıdır. 400 varak olan bu eseri¹³³ dönemin vezirinin isteği üzerine yazmıştır.¹³⁴ Bu eser de günümüze ulaşamamıştır.

6- *Basîtu'l-Kavl fî Ahkâmi Şerâi'i'l-İslâm*: Taberî, bu eserin 2000 varaklık bir kısmını yazmış ama tamamlayamamıştır.¹³⁵

7- *Muhtasaru Menâsiki'l-Hac*¹³⁶

8- *Muhtasaru'l-Ferâiz*¹³⁷

¹²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/274.

¹²⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/452.

¹²⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/452.

¹²⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/426-7.

¹²⁹ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX/317.

¹³⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/447-448.

¹³¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/426-7.

¹³² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/447.

¹³³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/448.

¹³⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV/270, Sübkî, III/124.

¹³⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/449.

¹³⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/453

9- Kıyasa dair bir kitabı da olabilir. Zira Varrâk Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Hubeyş, Taberî'nin kendisinden kıyasa dair kitapları piyasadan toplamasını istediğini ve topladığı otuz küsur kitabın Taberî'nin yanında uzun süre kaldığını vefatına yakın kendisine iade ettiğini söylemiştir.¹³⁸

10- *Kitâbu'l-Vakf*, Halife Müktefî Billah (Sl.289-295/902-908), Taberî'den hiçbir ihtilâflı meseleye mahal vermeyecek bir vakıf şartnamesi yazmasını ister. Taberî de yazar. Halife bunun karşılığını alması gerektiğini söyler. Ama Taberî para ödülünü kabul etmeyip Cuma günü dilencilerin maksûreye girip Halife'den yardım istemelerinin yasaklamasını ister.¹³⁹

d. Ahlâk ve Tasavvufa Dair Eserleri

1- *Edebu'n-Nefsi's-Şerîfe ve'l-Ahlak'il-Hamîde*, Taberî, 500 varaklık ahlak ve tasavvuf içerikli bu kitabı 310/923 yılında telif etti.¹⁴⁰

2- *el-Mûciz fi'l-Usûl*, Taberî bu eserin ahlakla ilgili bölümünü yazmış, sonra yazmayı bırakmıştır. Yerine başka bir kitap yazacağını ifade etmiş, ancak terekesinden böyle bir eser çıkmamıştır.¹⁴¹

3- *Kitâbu'l-Ahlâk*, ilk yazdığı eserdir.¹⁴²

e. Kelâm ve Akâide Dair Eserleri

1- *Sarîhu's-Sünne*¹⁴³, akaid konularını ele alan bu eser, Bedr b. Yûsuf el-Ma'tûk'un tahkikiyle 1405/1985'te Kuveyt'te yayımlanmıştır.¹⁴⁴

¹³⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/453.

¹³⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/453.

¹³⁹ Sübkî, III/124.

¹⁴⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/449-450.

¹⁴¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/453.

¹⁴² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/447.

¹⁴³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/452.

¹⁴⁴ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX/317.

2- *el-Basîr fî Meâlimi'd-Dîn* yahut *et-Tabsîr fî Meâlimi'd-Dîn*, Taberistan ahalisine aralarında geçen ihtilafli meseleler üzerine yazdığı eser 30 varaktır.¹⁴⁵ Bu eser de Ali b. Abdilazîz b. Ali eş-Şibl'in tahkikiyle, 1416'da Riyad'da basılmıştır.¹⁴⁶

3- *er-Red alâ Hurkûsiyye*: bu kitap Sıffin'de Hz. Ali tarafında olup daha sonra hâricîlere katılan sahâbi Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî (v.38/658)'ye nispetle oluşan haricileri tenkit için yazılmıştır.¹⁴⁷ Fuad Sezgin bu eserin Muhammed b. Cerîr b. Rüstem Taberî'ye ait olduğunu söyler.¹⁴⁸ Bu kitap, *Kitâbu Ehli'l-Bağy* diye de isimlendirilmiştir.¹⁴⁹

f. Tarih ve Biyografiye Dair Eserleri

1- *Tarîhu'r-Rusûl ve'l-Enbiyâ ve'l-Hulefâ*¹⁵⁰, *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk*¹⁵¹ adlarıyla bazı yerlerde de *Kitâbu't-Tarîh*¹⁵² diye anılır. Taberî, yaratılıştan başlayıp 302/915 yılına kadar ki olayları ele alır. Tarihini 303/916 yılı Rabiulâhir ayının bitimine üç gün kala çarşamba günü tamamlar. Ancak 302/915 yılı olaylarıyla kitabı sonlandırır.¹⁵³ 294//907 yılında tarihin rivayet icazetini talebelerine verir. Ama tarihe devam eder. Bu haliyle kitabın 5000 varak olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁴ 290/903 yılından sonra bu kitabın imlâsına başlanır.¹⁵⁵

Bu eserin müellif nüshası Kâhire halifesi Azîz (v.386/966)'in özel kütüphanesinde bulunduğu gibi yine bu eserin 1200 kadar istinsah edilmiş nüshası da aynı kütüphanede mevcuttu.¹⁵⁶ *Müellifin elinden çıktığı haliyle hiçbir tam nüshası mevcut değildir*¹⁵⁷ diyen Nicholson'a hem eseri ciddi anlamda tetkik eden Cevâd Ali¹⁵⁸, hem de Milli Eğitim Bakanlığı

¹⁴⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/452.

¹⁴⁶ Bakınız bu eser Bibliyografya kısmı.

¹⁴⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi I/18.

¹⁴⁸ Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, I/168-169. Bakınız 230 nolu dipnot.

¹⁴⁹ Taberî, *et-Tabsîr*, Ali b. Abdilazîz b. Ali eş-Şibl'in mukaddimesi, 63.

¹⁵⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/426-7.

¹⁵¹ Hatib el-Bağdâdî, III/163, İbnu'l-Cevzî, XIII/215, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/424.

¹⁵² İbnü'n-Nedîm, 327.

¹⁵³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/426.

¹⁵⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/445.

¹⁵⁵ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi I/23.

¹⁵⁶ Markîzî, *Hutat*, I/409'dan aktaran Mez, Adam (v.1917), *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti*, Çev. Salih Şaban, İstanbul, 2000, 209, 222.

¹⁵⁷ Nicholson, R.A. (v.1945), “*İslâm'da Başlıca Tarihçiler ve Eserleri*” Çev. Süleyman Tülücü, Diyanet İlmî Dergi, Ankara, 1997, 2/75.

¹⁵⁸ Cevâd Ali, 1/180.

İslâm Ansiklopedisi'ne Taberî maddesini yazan Fikret Işıltan, Kitabın bize orijinal haliyle değil asıl nüshanın muhtasarı şeklinde ulaştığını söyleyerek eşlik ederler.¹⁵⁹

2- *Zeylü'l-Müzeyyel*, biyografik bir çalışma olup sahâbeden itibaren önemli kişilerin hayatlarını konu alır. 300/913 yılında tamamlamıştır. Yaklaşık 1000 varaktır.¹⁶⁰ *El-Muntahab min Kitâbi Zeyli'l-Müzeyyel min Tarihi's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, adıyla Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm tarafından Taberî tarihinin XI. cildi içerisinde neşrolunmuştur. Bu neşir XI. cildin 491-687 sayfaları arasını kapsar. Buna göre 191 sayfalık bu yayının, eserin aslına nisbetle çok küçük bir bölümünü içerdiği söylenebilir.

g. Muhtelif Konulara Dair Eserleri

1- *er-Red alâ zi'l-Esfâr*: Taberî'nin, Dâvûd ez-Zahirî (v.270/884)'ye yazdığı reddiyedir. Bu eserin 100 varak olduğu söylenmiştir.¹⁶¹

2- *er-Red alâ İbn Abdilhakem alâ Mâlik*: Taberî'nin bu eseri talebelerinin eline geçmemiştir.¹⁶²

3-*İbâretu'r-Ru'yâ*: Taberî, bu eseri tamamlamamıştır. Eser rüya tabirlerine dairdir.¹⁶³

4- *er-Ramyu bi'n-Neşşâb*, ok atmaya dair bu risale Taberî'ye nisbet edilmiştir. Ancak bu kitabı herhangi bir talebesi tarafından bilinmemektedir.¹⁶⁴ Fuad Sezgin eserin ismini *er-Ramyu'l-Kavs* olarak tesbit eder. Sezgin, eserin sahibinin Abdurrahman Ahmed Taberî olduğunu ifade ettikten sonra bu müellifin Muhammed b. Cerîr et-Taberî'yle karıştırıldığını söyler.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Işıltan, XI/595.

¹⁶⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/445.

¹⁶¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/449-451.

¹⁶² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/453.

¹⁶³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/452-453.

¹⁶⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/453.

¹⁶⁵ Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/168.

3. Tarihçiliği ve Etkileri

Bir müellifin görüş ve kanaatlerine erişmenin en kestirme yolu, bizzat söz konusu müellifin eserlerine müracaat etmektir. Taberî'nin tarihine yazdığı mukaddime de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Taberî, bu mukaddime de şöyle demektedir: “*Bizim bu kitabımızı inceleyen şunları bilmelidir ki, bu kitabın içeriğine dâhil ettiğim her şey, râvilere dayandırdığım haber ve eserlerden¹⁶⁶ müteşekkildir. Çok az yerde akli delillendirmeler ve fikri çıkarımlar yaptım. Zira ister geçmişte yaşayanların haberleri olsun ister hali hazırda yaşananlarla ilgili malumatlar olsun, mevzu bahis insanların zamanında yaşamayan ve onlara şahitlik etmeyenler tarafından elde edilemez. Yine bu bilgilere, akıl yürütme veya fikir yoluyla çıkarsama yapılarak da erişilemez. Bu bilgilere sadece haber verenlerin haberi ve nakledenlerin nakli ile ulaşılabilir. Bu kitabımızda zikrettiğimiz geçmişte yaşayanlar hakkındaki bazı haberler, okuyana veya duyana hakikaten bir mana taşımadığı veya sahih olduğuna dair bir delil bilmediği için çirkin gelirse, şunu bilmeli ki bu bilgiler tarafımızdan uydurularak kitaba konmadı; bilakis bu haberler bize bir takım râvilerce aktarılmıştır. Bense haberi bana geldiği şekliyle sadece nakletmiş bulunuyorum.*”¹⁶⁷

Taberî'nin mukaddimesi bize açıkça göstermektedir ki o, alanına giren rivayetleri içeriklerini tartışma konusu yapmaksızın nakletmeyi bir ilke olarak benimsemiştir. Ona göre tarihi bilgiye ulaşmanın yolu, olaya ya şahit olmak ya da şahit olanlardan nakletmektir. Taberî'nin bu tutumu-yani tarihi bilgiye akıl yürütme yoluyla ulaşılamayacağına dair tutumu-XVIII. Yüzyıl filozofu İmmanuel Kant (v.1804) ile karşılaştırılmış ve onun tarihi bilgiyi akıldışı ilan etmesine benzetilmiştir.¹⁶⁸ Bu kanaate katılmadığımızı belirtmek durumundayız. Zira Taberî, tarihi bilginin akıldışı olduğunu değil, tarihi bilgiye akıl yoluyla erişilemeyeceğini düşünmektedir. Bu durumda meselenin nirengi noktası habere ulaşma yoludur. Eğer öyle olmasaydı yukarda naklettiğimiz mukaddime de bizzat kendisi, aktarılan bilgilerin bazı okurlara anlamsız gelebileceğini varsaymazdı.

¹⁶⁶ Taberî, haber ve eseri kanaatimizce bilinçli olarak ayırmakta ve farklı kullanmaktadır. **Eser** kavramı hadis terminolojisinde hem merfû hem mevkûf hem de maktû rivayetlere şamil olduğu için bu kavramla Hz. Peygamber, sahabe ve tabiûna nispet edilen sözlere işaret etmektedir. **Haber** kavramıyla da bunların dışındaki râvilerin naklettikleri bilgilere işaret etmektedir. Haber ve eser kavramları için Bakınız, es-Salih, Subhi (v.1986), *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, Çev. Yaşar Kandemir, Marmara İFAV, İstanbul, 1997, 8-9.

¹⁶⁷ Taberî, I/7-8.

¹⁶⁸ Severcan, Şefaettin, “*Rivayetlerin Bilimselliği*”, İSTEM, Ek sayı 1, Konya, 2008, 356.

Şâkir Mustafa'ya göre Taberî'nin tarih tedvinindeki usûlü hadîşçilerin usûlüdür. Bu usûl iki esas noktaya dayanır; bilgileri aktarırken rivayetlere dayanma ve ilk esasın neticesi olarak senede büyük ehemmiyet yükleme.¹⁶⁹ *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk'un* mukaddimesinde de ifade ettiği üzere Taberî'ye göre bilgilerin doğruluğu senetteki râvilerin sorumluluğundadır. Şâkir Mustafa, Taberî'nin bu usûlünün faydasına şu ifadelerle işaret eder: “Her önemli olay, eğer kâbilse bir şahit veya muasır kimse vasıtasıyla nakledilir. Şayet o, herhangi bir olaya dair muhtelif isnâd zinciri ile birden fazla rivayet elde etmişse onların hepsini okuyucuya etraflıca nakleder. Böylece daha fazla nokta-i nazardan olaylar üzerinde ve onlar hakkında inandırıcı ve açık bir fikir edinmemiz mümkün olur.”¹⁷⁰ Taberî'yi birçok rivayeti alt alta dizmekle itham eden oryantalist R. Stephen Humphreys de mevzuya dair şu tenkit ve açıklamaları kaydeder: “*Taberî'nin eseri ilke olarak kapsamına aldığı her olay ve kişi hakkındaki güvenilir ve test edilmiş tüm bilgileri bir araya getirmeyi amaçlar. Her bir olay için müellif, kaynaklarını isnâd biçiminde belirtir. Bu isnâd zincirleri genelde tasvir edilen olayların görgü tanıklarına kadar gitme iddiasında olsalar da 850-950 dönemi müellifleri aslında malzemelerini bir yüzyıl önce 800 yılının hemen öncesi ve sonrasında yazılmış tarihsel malzemenin daha eski derlemelerinden almaktadır. Sistematik teliflerden farklı olarak bu derleme, olayların ilişkili bir hikâyesini inşa etmeye çalışmaz; aksine bir satırdan bir sayfaya kadar uzunluğu değişen farklı anekdotlar ve haberler dizisinden oluşmaktadır. Bu haberler asla belirgin bir biçimde birbirleriyle ilişkilendirilmemiştir; tabiri caizse bunlar yalnızca yan yana dizilmiş olup, her birini diğerinden isnâdı ayırmaktadır.*”¹⁷¹ Humphreys'in tenkidine İslâmiyât araştırmacısı Nicholson tarafından serdedilen şu sözler cevap niteliğindedir: “*Modern tarihçiliğe göre Taberî'nin eseri sadece bir bilgi yığındır. İlk bakışta bir kimse ancak bir orman görebilir. Fakat daha yakın bir inceleme ile esas özellikler, bütününe tazelik ve hayat veren birçok önemsiz noktaların arasından belirgin bir kabartma halinde yavaş yavaş görünür ve göze çarparlar.*”¹⁷²

Çağdaş İslâm tarihçilerinden Abdulazîz ed-Dûrî'nin Taberî'nin rivayetler karşısındaki konumunu izah ederken kullandığı ifadeler de burada yer vermek konunun izahı açısından açıklayıcı olacaktır. Şöyle diyor Abdulazîz ed-Dûrî: “*Taberî'nin bakış açısı –eserlerine göre- haber ve rivayetleri ayıklamasında ortaya çıkar. Yani rivayetlerden bir kısmını eserine alıp*

¹⁶⁹ Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-A'rabî ve'l-Müerrihûn*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1983, I/257.

¹⁷⁰ Nicholson, 2/75.

¹⁷¹ Humphreys, R. Stephen, *İslâm Tarihi Metodolojisi*, Çev. Murtaza Bedir, Fuat Aydın, İstanbul, 2004. 101-102.

¹⁷² Nicholson, 2/75.

diğerlerini almamasında ortaya çıkar. Taberî, yargıda bulunmaktan çekinir. Yazdığı rivayetler makbul olduğu durumlarda rivayetlerin birini ötekine tercih ettiği de nadirdir. O, aktardığı rivayetlerde tarafsızlığını açıkça sergiler. Rivayetlere bakışı tarih yazım üslubunu da etkilemiştir. Bir konu yahut bir olay etrafındaki farklı rivayetleri vermeye çok çaba sarf etmesiyle birlikte olayın süreklilik arz eden bir tarihini sunamaz. Açıktır ki o, kitabında Arapça tarih rivayetlerinin hepsini tasnif etmeyi irade etmiştir. Hadis sahasında daha önce bu amacı güdenler olmuştur. Bu amaç-bütün rivayetleri verme amacı- Taberî'nin kaynaklarının çokluğunu da açıklıyor. Bu Taberî'nin sunduğu büyük bir hizmettir. O böylelikle tarih yazıcılığındaki gelişimin ilk asrını nihayete erdiriyor. Çünkü biz ondan sonra onun yazdığı tarihi devirler hakkındaki kaynakları tekrar araştırmaya kalkışan hiç kimse göremiyoruz. Taberî tarihe yaratılışla başlıyor, ardından kadim peygamberleri ve kralları ele alıyor. Buradan Sâsânî ve Arap tarihine intikal ediyor. Son olarak da kendi dönemi olan 302 yılına kadar ki İslâm tarihini işliyor. Belki de onun tarihe bakışı ilahi iradenin ifade edilmesi yahut haberlerin emanetçisi olmak şeklindeydi. Kendine çağdaş tarihi ele aldığı son kısımdaki zafiyet ya da kısa anlatımlar bunu açıklamaktadır.”¹⁷³

Taberî'nin tarih anlayışının belirgin vasıflarından biri de siyasi tarihe çok fazla yer vermesidir. Taberî'nin böyle bir kanaati haiz olması Cevâd Ali tarafından şöyle izah edilmiştir: “Genel tarih yazan birçok tarihçi gibi Taberî de bütün himmetini siyasi tarihe yönlendirir. O bu konuda içinde yaşadığı çağın ruhundan etkilenmiştir. Taberî, hem Arap âleminin hem de onun dışındaki dünyanın, örneğin Hıristiyan dünyasının etkilendiği tarih nazariyesinden de etkilenir(...) Bu nazariye tarih yorumuna dair kilisenin resmi algısıdır. Bu nazariye ortaçağ boyunca dünya siyasetini yönlendirme de önemli bir rol üstlenmiştir. Tarihi fertlerin eylemleri addeden bu nazariye bugüne değin yazarların zihin dünyasına egemen olmuştur. Özellikle de tek parti iktidarları ve diktatörlerce yönetilen memleketlerde durum böyledir. Halifeler, melikler ve sultanlar halk üzerinde otorite kurup savaşları yönlendirdiğinden Taberî'den de tarih yorumunda farklı bir yol takip etmesini bekleyemeyiz. Taberî'den başka birinden de farklı bir yorumla tarihi değerlendirmesini de bekleyemeyiz. Çünkü kamuoyunun ve halkların gücü ancak XVIII. Yüzyılda söz konusu olmuş ve tarihçiler tarafından bu dönemde fark edilmiştir. İşte bu sebepten tarihçilerin ilgisi siyasi ve askeri tarihle ilgili olaylara yönelmiştir.”¹⁷⁴

¹⁷³ ed-Dûrî, Abdülazîz, *Bahsun fî Neş'eti İlmi't-Tarih İnde'l-Arab*, Dâru'l-Meşrik, Beyrut, 1993, 56.

¹⁷⁴ Cevâd Ali, 1/175-176.

Taberî'nin siyasi tarihe verdiği izah noktasında sağlıklı bir tutum takınan Cevâd Ali, maalesef bu tutumunu Taberî'nin gezdiği yerleri kaydetmemesi konusunu işlerken sürdürmez ve şöyle der: *“Taberî öyle bir adamdır ki hayatının büyük bir bölümünü önemli İslâmî bölgeleri gezerek geçirmiştir. Gezdiği bu bölgeler kadim doğunun kültürel merkezleridir. Dünyanın en eski kalıntlarına sahip şehirlerin civarında geçerken bu kalıntılar onu gördüklerinin tanıdığı olarak tarihlerini yazmaya çağırdı. Ondan başkasında bulamayacağınız ayrıntılarıyla kadim tarihi tedvin eden bu adam gözlemlerini yazmadı, insanların anlattığı ve yanlarından geçtiği harabelerden bahsetmedi. En azından Hîre ve Vâsıt şehirlerini tasvir edebilirdi. Ancak ne İslâmî dönemdeki bir mekândan ne de cahiliye dönemindeki bir mekândan sözettii. Uğradığı şehirlerin tarihine dair hiçbir şey yazmadı.”*¹⁷⁵ Cevâd Ali'nin bu sitemkâr ifadeleri bir anlamda bugün tarihten anlaşılan şeyin, dünkü tarihten ve tarih anlayışından beklenmesidir. Bu tavır, anakronizm(tarih yanılıgısı)¹⁷⁶ kavramıyla ifade edilir. Anakronizm kavramıyla da bir dönemin başka bir dönemin değer yargularıyla kıymetlendirilmesi ifade edilir. Sonuç itibariyle Taberî'nin gezdiği yerlere dair intibalarını neden kaydetmediği sorusunu onun başta tarih anlayışı ve eserini telifteki gayesiyle cevaplamak mümkün görünüyor. Çünkü kendisi eserinde neleri ele alacağını zikretmiş ve coğrafi bilgi verme noktasında sadece halifelerin vilayetlerinin ulaştığı sınırları bildireceğini ifade etmiştir.¹⁷⁷

Taberî'nin tarih anlayışının belirgin vasıflarından biri de hiç şüphesiz haberler karşısında tarafsız kalması ve çok az yerde görüşünü ortaya koymasıdır. Dini kaygıları ve ilmî titizliğinin haberler karşısında tarafsız kalmasındaki payını belirtmek gerekir.¹⁷⁸ Taberî'nin neden haberler karşısında tarafsız kaldığı Abdulaziz ed-Dûri tarafından şöyle izah edilir: *“Rivayetler çok değişik etkenlerin tesiri altındadır: hâfıza zayıflığı, kişisel, dini, vb. temayüller, beklentiler vs. Bundandır ki rivayetleri eleştiri ve ayıklama sürecinden geçirmeden kati surette sahihtir demek mümkün olmaz. Bu da eleştiri yapmadan görüş belirtmeyi(re'y) yahut kişisel yargıda bulunmayı güvenilmez hale getiriyor. Bazen de kafa karışıklığına sebebiyet veriyor. Bunun için kendilerine güvenilen tarihçi ve râvilerden*

¹⁷⁵ Cevâd Ali, 1/170.

¹⁷⁶ Davudoğlu, Ahmed, *“Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetler Arası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”*, Divan, İstanbul, 1992/2, 11.

¹⁷⁷ Taberî, I/6.

¹⁷⁸ Şâkir Mustafa, I/256.

rivayetlerin nakliyle yetiniliyor. Rivayetlerin sahihliđi noktasındaki sorumluluk da râvilerle yükleniyor."¹⁷⁹

Taberî'nin bir hususiyeti de rivayetler üzerinde herhangi bir işlemde bulunmadan onları nakletmesidir. Bu onun ilmi ahlaka verdiği önemin de bir göstergesidir. Rivayetlerin ne senet ne de metin kısımlarında bir tasarrufta bulunmayan Taberî'nin bu titizliğinin sonraki nesillere nasıl bir imkân hazırladığı Mustafa Şâkir tarafından şöyle izah edilmiştir: "*Taberî döneminde isnâd sistemi yerleşmişti. O da sîka râvileri bulmak için gücü nisbetinde araştırmalarda bulundu. Ve senedi kitabında bütünüyle zikretti. Böylelikle de bazı erken dönem kaynaklarından bir kısım parçalar korunarak bize ulaştı. Taberî'nin kitabı iri bir balinanın midesine benziyor. Şöyle ki orada hiçbir madde diğeriyle karışmadan türdeş kütleler halinde bulunur. Zaten onun tarihinin kıymeti de kaybolmuş eserleri koruyarak bize ulaştırmasındadır. Yoksa konular hakkında görüş belirtmesinde değildir. Çünkü bilgilerin sunumunda kesinlikle yorum yapmaz. Ancak rivayetlerdeki tercihi onun görüşünü açıklar. Rivayetleri değil râvileri tercihte bulunur. Neredeyse bu noktada tarafsızdır.*"¹⁸⁰

İslâm tarih yazıcılığının oluşum safhasının zirvesini temsil eden Taberî,¹⁸¹ münasip yerlerde şiir, diyaloglar, hitabe, risaleler gibi edebi metinleri çokça verir. Konularına göre tarih anlatımı metodunu -ki buna kronik denilir- kullanır. Bu metodu daha çok İslâm öncesi dönem tarihinde kullanır. İslâmî dönemde ise yıllara göre olayları verir. Bu yönüme de anal yöntemi denir.¹⁸²

Taberî'nin hem tarih metodu hem de tarihi malzemeleri kullanım tarzı eleştirisi konusu yapılmıştır. Taberî'nin eleştirildiği noktaları Şâkir Mustafa'nın eserinden şöyle özetlemek mümkündür.

Taberî'nin metodunun eleştirildiği noktalar:

1- Eleştirinin zayıflığı; olayların ve rivayetlerin dışında kalmış ve kitabın başından itibaren sorumluluğu râvilerin sırtına yüklemiştir.

¹⁷⁹ Dûrî, 55-56.

¹⁸⁰ Mustafa, I/258, İslâm ilimler tarihçisi Fuad Sezgin de Mustafa Şâkir'in ifadelerine yakın bilgiler verir. Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/159.

¹⁸¹ Dûrî, 55, Şâkir Mustafa, I/253.

¹⁸² Şâkir Mustafa, I/258-259.

2- Râvilerden aktarımda bulunduğunda râvinin müellifin hangi kitabından nakilde bulunduğunu tasrih etmiyor. Çünkü kendilerinden nakil yapılan müelliflerin çoğunun onlarca kitabı var. Örneğin Medâinî (v.228/843)'yi zikredince onun 240 kitabından hangisini kastettiğini bilmeyiz.

3- Farklı rivayetleri vermek üzere olayların akışını keser, aynı şekilde kronolojiye uydurmak için de olayların akışını keser.¹⁸³

Taberî'nin tarihi malzemelerinin eleştirildiği noktalar:

1- İslâm öncesi ve sonrası dönemlere ayırdığı yer açısından ölçüyü koruyamamıştır.

2- Yaradılışın başlangıcı ve peygamber kıssaları konularında hurafe ve israiliyat bilgilerini elemeden kullanma konusunda aşırı gitmiştir.

3- Geçmiş kaynaklar ve isnâdlarla olan irtibatı Taberî'yi kendi çağının olaylarına bakıp onları bizzat kaydetmekten alıkoymuştur. Bundandır ki kitabında Onun çağının olayları hakkında verdiği bilgiler şaşırır bizi. Hiçbir önemli ayrıntıyı da kaydetmez.

4- Dünya tarihi algısı kendinden önceki tarihçilere göre, örneğin Ya'kûbî ve İbn Kuteybe'ye göre dardır. Dünya tarihini Peygamberler, Sâsânîler, İslâm öncesi Araplar, Yemen tarihi ve İslâm tarihiyle sınırlandırır.

5- Taberî'nin tarih telakkisi de özel olarak siyasi tarihle sınırlıdır. Hatta daha da özel olarak devletin iç siyasi problemleriyle sınırlıdır. İslâm tarihçiliğinde fetihlere dair özel bir literatür oluşmuştur. Lakin Taberî, başka İslâm tarihçilerince İspanya'nın fethine, Müslüman olamayan devletlere, onlarla olan ilişkilere hatta onların yöneticilerinin adlarına varıncaya kadar önem verilmesine rağmen, bu tür bilgilere ilgi duymaz. Dahası devrinin siyasi olaylarının kaydıyla o kadar ilgilidir ki bu durum onu toplumsal olayları, yargılama ve iktisatla ilgili olayları kaydetmekten alıkoymaz.

6- Taberî'nin tarih algısı tecrübi bakış açısından çok dini bakış açısından etkilenmiştir. Ona göre tarih ilahi iradenin ifadesidir.¹⁸⁴

¹⁸³ Şâkir Mustafa, I/259-260.

¹⁸⁴ Şâkir Mustafa, I/260-261.

Bu eleştirilere Muhammed Fethî Osmân'ın Taberî'ye yönelttiği eleştiriler de eklenebilir. “*Taberî, İbn İshâk'ın tarih telakkisinden etkisinden kurtulamamıştır. Buna göre tarih, insanlığın hidayete ermesinin anlatımıdır. Yani tarih, peygamberlerin ve peygamberliğin tarihidir. Buna dini tarih anlayışı da diyebiliriz*”¹⁸⁵ Ayrıca Taberî, Mısırlılar, Yunanlılar ve Romalılara çok az işaret eder. Bu eserin temel kusuru olarak görülür. Çünkü bu bilgilere ulaşmak o dönemde pekâlâ mümkündü”¹⁸⁶

Yukarıdaki eleştirilerin sahibi Muhammed Fethî Osmân Taberî'yi tarih ilmini İslâmî ilimler sahasına sokan kişi olarak şöyle tavsif eder: “*Fakihler ve muhaddisler, tarihçilerden şikâyetçiydiler; onları itimada şayan olmayan kıssa anlatıcıları olarak görüyorlardı. Taberî, tefsirini yazarken bir de dünya tarihi yazmak için kararlı bir adım attığında aslında İslâmî ilimler ile tarih arasında örülmüş bir duvarı da yıktı. Ve tarihi, kıymeti haiz bir tarzda İslâmî ilimler arasına soktu.*”¹⁸⁷

Gibb de “*Taberî tarihinde Fars etkisi bir yana yabancı unsurlar yoktur. Tefsirinde eleştirileri açık tarihinde örtüktür. Sona yakın bölümlerin zayıflığı hadisçi kimliğinden kaynaklanır*” der.¹⁸⁸ Bu ifadeleri kullanan Gibb Taberî hakkında şunları da söyler: “*Taberî'den sonraki hiçbir derleyici İslâmın ilk dönemi için taze materyaller araştırmak ve toplamak gayretine girişmemiştir bile, ya bu materyalleri bazen Belâzürî'den ilavelerle Taberî'den çıkarmışlar ya da Taberî'nin bıraktığı yerden başlamışlardır.*”¹⁸⁹

Klasik birçok tarihçi de Taberî'yi öven ifadeler kullanmıştır. İbnü'l-Kıftî (v.646/1248) diyor ki: “*Eğer tarihi güzelce kesintisiz olarak okumak istiyorsan sana Taberî'nin eserini okumanı tavsiye ederim.*”¹⁹⁰

Aynı minvalde Mes'ûdî (v.346/957) de şu övgü dolu ifadeleri kullanır: “*Diğer kitaplara göre görkemli ve fazlalığı olan Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin tarihine gelince ahbâr'ın türlerini toplar ve asarın çeşitlerini içerir. Farklı ilimlere de şamil bir kitaptır. Öyle bir kitaptır ki faydası çoktur ve (okunup, incelenerek elde edilen)karı fayda getirir. Nasıl*

¹⁸⁵ Muhammed Fethî Osmân, *el-Medhal ile 't-Târîhi'l-İslâmî*, Beyrut, 1412, 167.

¹⁸⁶ Muhammed Fethî Osmân, 167.

¹⁸⁷ Muhammed Fethî Osmân, 166- 167.

¹⁸⁸ Gibb, Hamilton A. R., *İslâm Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, Çev. Kadir Durak vd., İstanbul, 1991, 135.

¹⁸⁹ Gibb, 135.

¹⁹⁰ İbnü'l-Kıftî, Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf (v.646/1248), *Ahbâru'l-Ulemâ bi Ahyâri'l-Hukemâ*, Shamela CD., Versiyon, 3.14, 50.

böyle olmasın. Yazarı çağının fakihî, döneminin zahididir. Yine merkezi şehirlerin fıkıh âlimlerinin ilmi onda nihayete erdiği gibi hadis ve eser hâfizliği da onda noktalanır.”¹⁹¹

Büyük tarihçi İbn Haldûn (v.808/1406) da şu ifadeleri kullanarak Taberî'nin değerini ortaya koymaya çalışır: “*Taberî'nin o büyük tarihi, gördüğümüz tarihlerin en güvenilir olanıdır. Ayrıca ümmetin önde gelen adil kimseleri sahabiler ve tabiiler hakkında şüphe ve eleştirilerden en uzak olan kitaptır. Çoğu zaman tarihçiler sahabe ve tabiun hakkında şüphe ve eleştiri içeren haberleri heva ehli kimselerden naklederler. Bunlar için kağıt karalamaya bile değmez. Oysa ben Taberî haricindeki tarihçilerden yaptığım alıntılarda gücüm yettiği ölçüde sahih olanları seçtiğim bir metod takip ettim.*”¹⁹² Âlimlerin biyografilerine dair yazdığı eserle meşhur olan İbn Hallikân (v.681/1282) ise Taberî Hakkında şu cümleleri kurar: “*Taberî'nin tarihi, tarih kitaplarının en sahihi ve sağlamıdır.*”¹⁹³

İslâm dünyasının Herodot'u kabul edilen¹⁹⁴ Taberî hakkında hemen vefatını takip eden yıllarda eserler yazılması, onun tesirini göstermesi bakımından mühimdir. Örneğin Yâkût el-Hamevî, Taberî hakkındaki bilgilerini Abdulazîz b. Muhammed Taberî'nin, Taberî'nin siretine dair yazdığı müstakil eser ile yine Ebû Bekr b. Kâmil (v.350/963)'in aynı konudaki eserine dayandırmıştır.¹⁹⁵ İbnu'l-Kıfî (v.646/1248) de Taberî ile ilgili *et-Tahrîr fî Ahbâri Muhammed b. Cerîr* adında bir kitap kaleme almıştır.¹⁹⁶

Taberî kendinden önceki tarihçilerin- Ya'kûbî, Belâzürî, Vâkıdî, İbn Sa'd-ameliyelerini kemal noktasına taşıırken kendinden sonraki tarihçilere- Mes'ûdî, İbn Miskeveyh, İbnü'l-Esîr, İbn Haldûn- bir çığır açtı.¹⁹⁷

Taberî'nin tarihi üzerine yapılan tekmile ve sıla çalışmaları onun tesirinin en iyi göstergesidir. Bu tekmile ve sıla çalışmaları şöyle sıralanabilir.

¹⁹¹ Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin (v.346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l- Cevher*, Shamela CD. Versiyon 3.14, I/4.

¹⁹² İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el- Hadramî (v.808/1406), *Târîhu İbn Haldûn*, Shamela CD. Versiyon 3.14, II/188.

¹⁹³ İbn Hallikân, IV/191, Safedî, II/284.

¹⁹⁴ Günaltay, 41.

¹⁹⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/462.

¹⁹⁶ İbnu'l-Kıfî, *İnbâhu'r-Ruvât*, III/90.

¹⁹⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi, I/21.

1-*Sılatu Tarihi't-Taberî, Arîb b. Sa'd el-Kurtûbî* (v.369/979) bu tekmile Taberî tarihini 320/932 yılına kadar getirir.

2-*Tekmile, Abdullah b. Ahmed b. Ca'fer el-Ferğânî* (v.362/973)

3-*Tekmile, Sâbit b. Sinân b. Sâbit es-Sâbî* (v.363/974) Taberî tarihini 360/973 yılına kadar getirir.

4-*Tekmile, Hilâl b. Muhassin es-Sâbî* (v.448/1058)

5-*U'yûnu't-Tarîh, Muhammed b. Hilâl b. Muhassin Ğarsunni'me* (v.480/1087) önceki müellifin oğludur ve tarihi 479/1086'a kadar getirir.

6-*Tekmile, Muhammed b. Abdilmelik el-Hemedânî* (v.521/1127) tarihi 487/1094'ye kadar getirir.

7-*Tekmile, Sâlih Necmüddîn b. Kâmil el-Eyyûbî* (v.647/1249).¹⁹⁸

Tekmile ve sıla müelliflerinin vefat tarihleri incelendiğinde Taberî'den sonra onun metoduyla bir tarih yazıcılığının gerçekleştirildiği görülür.

Taberî'nin tarihini ihtisar edenler de olmuştur. Muhammed b. Süleymân el-Hâşimî, Ebu'l-Hasan eş-Şimşâtî, Selîl b. Ahmed bunlardandır. Bazı eklemeler yaparak Arîb b. Sa'd el-Kurtûbî de tarihi ihtisar etmiştir.¹⁹⁹

İbn Miskeveyh (v.421/1030) ve İbnü'l-Esîr (v.630/1233) gibi muahhar tarihçiler Taberî'nin malzemesini kendi eserlerinde işlemiş olmakla beraber bunlar, Taberî devrini aşarak bu suretle bir manada onun dünya tarihini devam ettirmişlerdir.²⁰⁰

Taberî'nin ne kadar etkili bir tarihçi olduğunun bir göstergesi de eserinin yazılmasının üzerinden daha elli yıl bile geçmeden Farsçaya tercüme edilmiş olmasıdır. Ebû Ali Muhammed el-Bel'amî (v.363/974) adlı Sâmânî veziri Taberî'nin tarihini, Mansûr b. Nuh (v.365/976)'un emriyle 352/965 yılında Farsçaya çevirmiştir. Bu eser Farsçadan Türkçeye de

¹⁹⁸ Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/164-165.

¹⁹⁹ Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi I/26.

²⁰⁰ Işiltan, XI/596

çevrilmiştir ki Anadolu halkı arasında meşhurdur.²⁰¹ İlk defa Bel'amî'nin eserinin Türkçeye ne zaman çevrildiği bilinmemekle birlikte ikinci çeviri 928-938/1522-1532 yılları arasında yapılmıştır.²⁰² Ebû Ali Muhammed el-Bela'mî'nin yaptığı çeviri, tam bir çeviri olmayıp ihtisarin yanı sıra astronomi bilgileri, Mecusi tarihçilerden alınan bilgiler ve Yahudi hurafelerinden birçok bilgi eklenerek oluşturulmuştur.²⁰³

Taberî'nin tarihine yoğun bir ilginin olduğu açıktır. Bununla birlikte yazma nüshaları azdır. Bazı bölgelerde nadir bulunan kitaplardan bile olmuştur. Bu sebepten olacak Hızır b. Hızır b. el-Hâc Hasan el-Âmidî, Farsçaya yapılan Taberî tercümesini Farsçadan Arapça'ya çevirmiştir. Eserin aslına nispetle bu tercüme ehemmiyetsizdir. Bu tercüme 937/1533 yılında bitmiştir.²⁰⁴

Osmanlı tarihçisi Matrakçı Nasuh (v.971/1564), *Mecmau't-Tevârih* adlı eserinin başlangıç bölümünü Taberî'nin tarihinden yaptığı tercümelemlerle oluşturmuştur.²⁰⁵

Netice itibariyle Taberî'nin fıkıh mezhebi olan cerîrîlik her ne kadar takipçileri kalmadığı için devam etmese²⁰⁶ de kurduğu tarih mezhebi/ekolü, neredeyse altı yedi asır devam etmiştir.

C. Taberî'ye Kadar Siyer Yazıcılığı

Hızır b. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserleri ifade etmek için kullanılan siyer kavramı, Resûl-i Ekrem'in gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılan kitaplara isim olmuş meğâzî kavramıyla, İslâm ilimler geleneğinde çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılmıştır.²⁰⁷

²⁰¹ Kâtip Çelebi, I/298.

²⁰² Cevâd Ali, 1/177.

²⁰³ Günaltay, 44.

²⁰⁴ Cevâd Ali, 1950, 1/178.

²⁰⁵ Yurdaydın, Hüseyin Gazi, "Matrakçı Nasuh", DiA, Ankara, 2003, XXVIII/144.

²⁰⁶ Işıltan, 595.

²⁰⁷ Fayda, Mustafa, "Siyer ve Megâzî", DiA, İstanbul, 2009, XXXVII/319.

Temel özelliği Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak olan siyer ve meğâzî edebiyatının ortaya çıkışında en büyük rol, bünyesinde Hz. Peygamber'e geniş bir yer veren Kur'an-ı Kerîm'indir.²⁰⁸

Hz. Peygamber'in hadisleri de siyerin kaynakları arasındadır. Ama siyerin bir ilim olarak hadis ilminden doğduğu iddiası, siyere dair yazılan eserlerin yazılma tarihleri dikkate alındığında sağlıklı görünmüyor diyen Şaban Öz, hadis ve siyer ilişkisini de şu ifadelerle tasvir eder: “*Gerek içerik gerekse de sunum/metod açısından birbirlerinden farklı olan hadislerle siyer arasındaki ilişki, umum husus ilişkisi değil, bütün İslâmî ilimlerde olduğu gibi faydalanma yönündedir.*”²⁰⁹

Siyer ilminin doğuşundaki amillerden bir diğeri de Arapların kabile tarihlerine dair rivayetleri gece sohbetlerinde konuşma geleneğini Müslüman olduktan sonra da sürdürmeleridir. Hz. Peygamber'in şahsiyeti ve Müslümanların başarıları, savaşlarla ilgili haberler, bunlara kimlerin iştirak ettiği bu sohbetlerin konuları arasında yer almıştır. Daha sonraları rivayet kabiliyeti olanlar bu konulardaki bilgilerini ayet ve hadislere ve ashabın sözlerine istinaden birbirlerine anlatmıştır. Siyer ve meğâzî konularının şiirlerle süslenerek anlatılmasında bu geleneğin izleri bulunmaktadır.²¹⁰

Siyer yazıcılığının ortaya çıkışında bir takım sosyal ve siyasal amillerinde tesirinin olduğunu da eklemek gerekir. Özellikle de Hz. Osman'ın katli ile başlayan ihtilafların etkisi zikredilmelidir.²¹¹

Neticede, ortaya çıkan siyer malzemesi ve siyer eserleri farklı tasniflere tabi tutularak ele alınmıştır. Ramazan Şeşen, ekol/mezhep merkezli bir anlatımı esas alarak genelde İslâm tarihçiliği ve özelde siyerin zuhurunu incelerken²¹² Mustafa Fayda kronoloji merkezli bir açıklama biçimiyle siyer ve meğâzî ilimlerinin doğuş ve gelişimini ele alır.²¹³

Dönemsel ve anlayış merkezli bir tasnifle siyer yazıcılığını ele alan Şaban Öz, aşağıda ayrıntılı olarak nakledeceğimiz şekilde bir tasnifi önermektedir. Bu tasnif hem siyer

²⁰⁸ Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, AÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, 26-30, Fayda, “Siyer ve Megâzî”, DİA, XXXVII/319-320.

²⁰⁹ Hadis ve siyer ilişkisi için bakınız. Öz, 30-33.

²¹⁰ Fayda, “Siyer ve Megâzî”, DİA, XXXVII/320.

²¹¹ Fayda, “Siyer ve Megâzî”, DİA, XXXVII/320-321.

²¹² Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Yay., İstanbul. 1998, 16-43.

²¹³ Fayda, “Siyer ve Megâzî”, DİA, XXXVII/321-324.

yazıcılığının bir özeti mahiyetindedir; hem de Taberî'nin siyer yazıcılığı içindeki konumuna işaret etmektedir.

a- Başlangıç Dönemi: Müslüman ilim çevrelerince, Hz. Peygamber'in hayatını araştırmaya duyulan ihtiyaçların hasıl olduğu, bunun teknik ve üslubunun şekillenmeye başladığı dönemdir. Hz. Muhammed'in hayatını, genel tarihin bir parçası olarak değerlendirmede, İslâm öncesi geçmiş ümmetlere dair haber nakillerinin büyük katkısı olmuştur. Bu dönemin önde gelen râvi ve müellifleri; Ka'bu'l-Ahbâr (v.32/652), Abdullah b.Selâm (v.43/663) ve tarihsel olarak daha geç olan, ancak rivâyet içeriği olarak bu döneme dahil olan Vehb b. Münebbih (v.114/732)'tir.

b- Risâleler Dönemi: Hz. Peygamber'in hayatından değişik kesitleri konu alan veya belirli bir râviye ait rivâyetlerin risalelerde ve sahifelerde toplanması dönemidir. Bu dönemin önde gelen şahısları, Urve b. ez-Zübeyr (v.94/713), Şurahbîl b. Sa'd (v.123/740), Âsım b. Ömer b.Katâde (v.120/737) ve Abdullah b. Ebî Bekr b. Hazm (v.135/752)'dir.

c- Cem' Dönemi: Risaleler veya sahifelerde dağınık halde bulunan siyer malzemesinin bir araya getirildiği dönemdir. Bu dönemin en büyük şahsiyeti hiç şüphesiz Zührî (v.124/741)'dir. Zührî kendisinden önce oluşturulan siyer malzemesini(risaleleri, sahifeleri) bir araya toplamış ve gerek kaynaklık bakımından gerekse metot açısından kendisinden sonraki siyer müelliflerini etkilemiştir.

d- Tasnif-Telif Dönemi: İlk özgün siyer eserlerinin verildiği dönemdir. Müellifler, cem' olunan veya henüz risalelerde bulunan malzemeleri, konularına göre tasnifini yaparak, belli bir kronoloji dahilinde ilk eserlerini telif etmişlerdir. Bu dönemin en bariz vasıflarından biri, siyer malzemesinin genişlemeye başlamasıdır. Siyer müellifleri bu dönemde eserlerinde, Tevrat, İncil ve buluntuları yeni kaynaklar olarak kullanmaya başlamışlar, şiirden azamî ölçüde istifade etmişlerdir. Söz konusu dönemin müellifleri; Musâ b. Ukbe (v.141/758), İbn İshâk (v.151/768), Ma'mer b. Râşid (v.153/770), Ebû Ma'ser es-Sindî (v.170/787) ve Vâkîdî (v.207/768)'dir.

e- Klasik Nakil Dönemi: Bu dönem ise, bir önceki dönemde telif edilen eserlerin, nakledilmesi dönemidir. Ancak bu dönemin müellifleri sadece üstadlarının eserlerini nakletmekle yetinmemişler, kendi buldukları rivâyetleri de eklemişler, gerekli gördükleri

yerlerde tenkit, yorum ve şerhlerini zikretmişlerdir. Bu dönemde, İbn İshâk'ın eserini nakleden iki şahsiyet ön plandadır; Yûnus b. Bükeyr (v.199/814) ve İbn Hişâm (v.213/828).

f- Karşılaştırmalı Nakil Dönemi: İslâm siyer yazıcılığının en uzun dönemidir ve İbn Sa'd (v.230/844)'la başlamıştır. Bu dönemde müellifler, kendilerinden önceki eserleri karşılaştırmalı olarak nakletmişlerdir. Vâkîdî'nin eserlerini nakletmesi ile klasik nakil dönemi içerisinde yer alan İbn Sa'd, haberleri karşılaştırmalı olarak nakletmesi ile de yeni bir çığır açmış, kendisinden sonraki tarihçileri etkilemiştir. Nitekim Taberî, İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr gibi sonraki dönem tarihçiler, eserlerinin siyer bölümlerini, Musâ b. Ukbe, İbn İshâk, Ebû Ma'ser ve Vâkîdî gibi müelliflerin nakillerini karşılaştırmalı olarak bir araya getirmek suretiyle telif etmişlerdir.²¹⁴

Şaban Öz'ün yukarıda nakledilen tasnifinde adı geçmeyen ancak eserlerinde siyer kısmı olan Halîfe b. Hayyât (v.240/854-855) Belâzürî (v.279/892), Dineverî (v.282/895) ve Ya'kûbî (v.292/905)'yi de burada anmak gerekir.²¹⁵

Taberî, farklı rivayetleri karşılaştırmalı olarak nakleden bir müellif olarak karşılaştırmalı nakil dönemi siyer müelliflerinden sayılmıştır ki bu iddia çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahis konusu edilecektir.

²¹⁴ Öz, 104-105.

²¹⁵ Bu müellifler için bakınız. Şeşen, 44, 48, 50, 51.

İKİNCİ BÖLÜM

TÂRİHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK'TEKİ SİYER RİVAYETLERİNİN KAYNAKLARI

A. Kaynaklara Genel Bakış

İslâm tarihçiliği üzerine yapılan metodoloji çalışmalarında üzerinde durulan bir mesele de kaynakların kaynaklarını tesbittir. Durumun ehemmiyeti İrfan Aycan tarafından şöyle ortaya konmuştur: “*Bilindiği gibi, ilk dönem İslâm Tarihi ile ilgili günümüze ulaşan kaynakların çoğu, ana kaynaklar değil, ana kaynaklardan faydalanılarak yazılmış ikinci el kaynaklardır. Şüphesiz, ilk dönemle ilgili olaylara şahit olanların yazdığı ya da şahit olanlara dayanılarak yazılan ana kaynaklara sahip olmak, bu kaynaklardan faydalanılarak yazılan ikinci el kaynaklara sahip olmaktan, tarihî bilginin güvenilirliği ve sıhhati açısından daha önemlidir.*”²¹⁶

Taberî'nin kitabının bütün bölümlerini oluştururken hocalarından sema yoluyla aldığı sözlü kaynaklara ve rivayet icazetini haiz olduğu yazılı kaynaklara dayandığını söyleyen Cevâd Ali'nin²¹⁷ ifadeleri merkeze alınarak Taberî'nin kaynakları, şifâhî ve yazılı kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Yine şu da ifade edilebilir ki; Taberî'nin tarihçi olan kaynakları, ya çalıştıkları ilmi sahada ya da yazdıkları sahada güven telkin eden kimseler olmuştur.²¹⁸

Öncelikli olarak burada Taberî'nin genel olarak tarihinde kullandığı kaynaklara işaret etmek gerekir. Taberî'nin tarihinde kullandığı kaynakları Cevâd Ali şöyle özetler: “*Taberî'nin Târîhu'r-Rusûl ve'l-Enbiyâ adlı eseri malzemelerini iki kaynaktan derler: Siyer kitapları ve özellikle İbn Abbâs'ın talebeleri ile onun görüşlerinden etkilenmiş tefsir ekollerine mensup kimselerin yazdıkları tefsirler... Fars tarihine dair bilgileri Farsçadan Arapçaya yapılmış eserlerden-özellikle de İbnü'l-Mukaffa' ve Fars halkının tarihine dair geniş bilgi sahibi olan*

²¹⁶ Aycan, İrfan, “İslâm Tarihinin Kaynakları İle İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler”, İslâmî İlimlerde Metodoloji Mes'esi içinde I-II, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005. II/887.

²¹⁷ Cevâd Ali, 1/159.

²¹⁸ Dûrî, 55.

İbnü'l-Kelbî'nin kitaplarından- alır. Fars tarihinde senet zikredip senede bağlı kalma metodunu takip etmez. Bu da doğal olarak onun bu bilgileri doğrudan kitaplardan aktardığını gösteriyor.

İslâm öncesi Arapların tarihine gelince bu bilgileri çoğunlukla Hişâm b. el-Kelbî'den özellikle de Irakla ilgili kısımda neredeyse sadece ondan aktarır. Yemen tarihine tahsis edilmiş bölümün bilgilerini ise İbn İshâk'ın siyer'inden almıştır. İbn İshâk da Vehb b. Münebbih ve Yahudi iken Müslüman olan Muhammed b. Sa'd el-Kurazî'den bu bilgileri edinmiştir.

Rum tarihine dair aktarımlar ise çok cılızdır. Taberî'nin Fars kırallarına dair anlatılarıyla mukayese bile edilemez.

Hz. Peygamber'in siyerine ayrılan kısımda ise İbn İshâk'ın siyeri önemli bir yer işgal eder. Bu kitabı siyer ve meğâzî sahasında telif edilmiş başka eserler takip eder. Taberî siyer ile ilk uğraşan kimselerin sözlerinden bir kısım parçaları aktararak adeta ebedileşir. Örneğin Ebân b. Osmân b. Affân (v.105/723), Urve b. Zübeyr b. Avvâm (v.91-101/709-719 arası) Şurahbîl b. Sa'd (v.123/740), Mûsâ b. Ukbe (v.141/758), Asım b. Ömer b. Katâde (v.120/737), İbn Şihâb ez-Zührî bu kimselerdendir.

Ridde savaşları ile ilgili haberleri bu konuya dair malumatıyla bilinen ve Ridde savaşlarıyla ilgili kitaplar yazan Vâkîdî ve Medâinî gibi kimselere Seyf b. Ömer el-Esedî'nin kitabındaki haberleri tercih etti. Ve fetihler ve dört halife dönemine dair haberleri aktarıırken Seyf b. Ömer'e istinat etti.

Medâinî, İbnü'l-Kelbî, Vâkîdî gibi öncü saydığımız kimselerden evvel onların anlatacaklarına bir mukaddime olmak üzere Seyf b. Ömer'in haberlerini aktarır. Ancak Seyf b. Ömer çoğu tarihçi ve muhaddise göre zayıf sayılan bir kimsedir. Cemel savaşı olaylarının bitmesi ile Seyf b. Ömer el-Esedî'nin sesi kısılıp Sıffin savaşından itibaren Taberî'ye göre güvenilir olan Ebû Mihnef el-Ezdî gibi başka kimselerin sesi yükselmeye başlar. Bu konuda ona Medâinî, Avâne, Vâkîdî, Ömer b. Şebbe ve İbnü'l-Kelbî yardımcı olur.

Abbâsi devleti tarihinde ise İbn Ebî Hayseme, Ahmed b. Züheyr gibi tarihçilerin kitaplarına ve başka birçok kaynağa dayanır. Emeviler ve Abbâsiler'in ilk dönemine dair

bilgilerini ise Medâinî, Ömer b. Râşid, Heysem b. Adî ve başka tarihçilerinin eserlerinden derlemiştir.”²¹⁹

Bu genel kaynak değerlendirmesine şu bilgi de eklenmelidir ki Taberî, tefsirinde kullanmadığı bazı kaynakları tarih, siyer ve eyyâmu'l-arab konularında kullanır. Bunlar şu kişilerdir: Muhammed b. Sâib el-Kelbî, oğlu Hişâm el-Kelbî, Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî²²⁰ ve Mukâtil b. Süleymân.²²¹

Taberî'nin siyerle ilgili kaynakları aşağıda geniş bir şekilde değerlendirilecektir. Ancak Taberî'nin rivayetler noktasında en fazla müracaat ettiği kaynak, şüphesiz İbn İshâk'ın siyeri olmuştur.²²² Tabii ki Taberî eserinin siyer kısmını yazarken sadece İbn İshâk'a dayanmamış, onun kaynaklarını da kullanmış ve başka birçok rivayeti de buna eklemiştir.²²³

Fuad Sezgin'in “*Taberî'nin –sanılanın aksine- dayandığı malumat sözlü değil kitaplara dayalıdır. Yine O hem rivayeti için icazet sahibi olduğu kitapları naklettiği gibi icazeti olmayan eserleri de nakletmiştir. İcazete rivayetlerine; Haddesena, Ahberanâ ve Ketebe lafızları, icazeti olmadan rivayet ettiklerine de Kâle, Zekera, Ravâ ve Huddistü lafızları işaret eder. Taberî'nin eseri yaklaşık hicri 50 ve 250 yılları arasında telif edilmiş kitapların bir toplamıdır. Genel olarak çağdaşlarının kitaplarını kullanmaz, onlardan rivayet yoluyla nakilde bulunur*²²⁴ şeklindeki kanaati çok ciddi bir incelemeyi gerektirmektedir.²²⁵ Eğer Taberî özelinde düşünülecek olursa, Taberî'nin elimizde mevcut senetli bütün kitaplarında adı geçen râvilerden kendisine kitap nispet edilenlerin tesbiti mümkün olursa Sezgin'in iddiası test edilebilir. Taberî'nin kaynaklarının işleneceği bu bölümde dile getirilen

²¹⁹ Cevâd Ali, 1/181-183, Benzer bir özeti de zikretmekte fayda var. “*Siyeri Ebân b. Osman, Urve b. Zübeyr, Şurahbîl b. Sa'd, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'tan, ridde ve fetihlere dair bilgileri; Seyf b. Ömer el-Esedî'den Cemal ve sıffin'e dair bilgileri; Ebû Mihnef ve Medâinî'den, Emevîler'in tarihini Avâne b. Hakem'den, Abbâsiler tarihini Ahmed b. Ebû Hayseme'nin kitaplarından, İslâm öncesi Arap tarihi; Ubeyd b. Şerbe el-Cürhümî, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, ve Vehb b. Münebbih'ten, Fars tarihini; Farsçadan Arapçaya yapılan tercümelemlerden-özellikle de ibn Mukaffâ ve İbnü'l-Kelbî'den aktarır.*” Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi, I/24, Şâkir Mustafa, I/255.

²²⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/441,

²²¹ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in mukaddimesi, I/13.

²²² Cevâd Ali, 1/37.

²²³ Muhammed Fethî Osmân, 168, Meselâ Muhammed b. Ebî Ma'şer'den babasının megâzî'ye dair eserinin rivayetlerini alır. Ebû Ma'şer Necîh b. Abdîrahmân es-Sindî el-Medenî (v.170/787)'nin Megâzî adlı eserini kullanır. Şulul, Kasım, *İslâm Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usûlü*, İnsan Yay., İstanbul, 2008, 35.

²²⁴ Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, I/160, Işıltan, XI/597.

²²⁵ Taberî'nin ilim tahsil ettiği hocaları üzerine bir çalışma yapan Claud Gilliot, Fuad Sezgin'in bu fikrini katı bulur ve bu fikrin sorgulanmasını önerir. “*Taberî: Tahsîluhu's-Sekâfî*”, Arapçaya çev. Muhammed Hayr el-Bikâ'î, el-Mevrid, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm Daru's-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, Bağdâd 1990, 19/11.

işlemin, sadece siyer rivayetleri özelinde yapılması planlandıysa da böyle bir çalışmanın bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşacağını müşahade edilerek vazgeçildi.

Fuad Sezgin'in tezini-Taberî'nin kaynaklarının tümüyle yazılı olduğu- çürütmek gibi bir gaye gütmemekle birlikte bu tezin pratikte birtakım çelişkiler içerdiğine de işaret etmek gerekir. Fuad Sezgin, isnâdın kesinlikle sadece şifâhî kaynaklara işaret etmeyip bilakis müellif ve yetki verilmiş kitap râvilerinin (icazet) isimlerini aktardığını delillendirmeye çalışır. Ve bu iddiasına da Taberî'nin tarihinde "haddesenâ İbn Humeyd kâle haddesenâ Seleme kâle haddesenâ İbn İshâk" isnâdıyla harfîyen Muhammed b. İshâk'ın *Kitâbu'l-Meğâzi*'sinden iktibasta bulunmasını delil getirir.²²⁶ Yine Taberî'nin rivayet icazetini haiz olmadığı eserlerden nasıl nakilde bulunduğuna da şu ifadeleriyle izah getirir: "*Aslı veya bilinen bir nüshası kullanılan sahih bir kitaptan alıntıya, yani vicâde'ye işaret eden bazı lafızlar bizler için edebiyat tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Burada söz konusu kâle, zekera, vecedtu gibi lafızlar ve yine huddistü, uhbirtu, ravâ gibi diğer kalıplardır. Taberî'nin vicâde olarak kullandığı kaynaklar için zikrettiği huddistü tabirinin, daha ilk hicri asırda kullanıldığı görülmektedir. Taberî oldukça muhtemel olarak Kur'an tefsirinde ve Tarîh'inde birkaç yüz kaynağın verilerini bu tarzda işlemiştir. Kullanılan kitabın müellifi daha eski bir döneme aitse, huddistü tabirini takip eden kısım, birkaç yüz isnâdlı kitabın rivayetidir. Huddistü 'an 'Ammâr b. el-Hasen kâle haddesenâ 'Abdullah b. Ebî Ca'fer 'an ebîhi 'an Rebî' b. Enes örneği bize Rebî'in Kur'an tefsirinin kastedildiğini göstermektedir. Şayet Hişâm b. el-Kelbî gibi muahhar bir müellifin kitabı vicâde olarak iktibas edilmişse, bu iktibas etme huddistü 'an Hişâm b. Muhammed şeklinde ortaya çıkmaktadır.*"²²⁷ Sezgin'in iddialarının Taberî'nin tarihinin siyer bölümünde pratiğini yapmaya kalktığımızda önümüze bir çelişik durum çıkmaktadır. Sezgin'e göre Taberî, rivayet icazetini haiz olduğu eserlerden nakil yaparken "haddesenâ/bize anlattı" tabirini kullanırken, rivayet icazetini haiz olmadığı kitaplardan nakil yaparken de "kâle/dedi", "zekera/zikretti" gibi tabirleri kullanmaktadır. Taberî, tarihinin siyer bölümünde geçen 860 rivayetin 461 tanesini Taberî, "Haddesenâ Muhammed b. Humeyd/ Bize Muhammed b. Humeyd anlattı" diyerek senedi Seleme b. Fadl aracılığıyla İbn İshâk'a dayandırmaktadır. Yine 38 rivayeti de İbn İshâk'tan doğrudan "kale/dedi", "zekera/zikretti" gibi ifadelerini kullanarak aktarmaktadır. Eğer Taberî, İbn İshâk'ın siyerinin rivayet icazetini haizse neden "kâle/dedi" gibi ibareleri kullanmıştır? Değilse neden

²²⁶ Sezgin, M.Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara, 2000, 46.

²²⁷ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, 45.

“haddesenâ/bize anlattı” ibaresini kullanır. Böyle bir soruya iki şekilde cevap verilebilir: ilk olarak Taberî, İbn İshâk’ın siyerinin rivayet icazetini haizdir. Ama yine İbn İshâk’a nispet edilen *Kitâbu’s-Sünen*’in rivayet icazetini haiz değildir. Söz konusu rivayetler -yani “kâle/dedi” vb. ifadelerle aktardığı rivayetler- İbn İshâk’ın *Kitâbu’s-Sünen* adlı eserinden alınmıştır. İkinci olarak Taberî, İbn İshâk’ın siyerinin tamamının rivayet icazetini haiz değildir. Her iki varsayımın doğruluğu ispata muhtaçtır. Ve şimdilik bir iddiadan öteye geçememektedir.

Taberî’nin kitabını oluştururken hiç şifâhî kaynak kullanmadığını iddia etmek yukarıda yapılan son değerlendirmede de görüldüğü üzere çok da kolay görünmemektedir. Bu durumda Taberî’nin kaynaklarını, doğrudan bir kitaptan alınanlara işaret etmek üzere yazılı kaynaklar ve bir kitaptan alınıp alınmadığı kestirilemeyen şifâhî kaynaklar olarak iki kısımda değerlendirmek mümkün görünüyor.

B. Yazılı Kaynakları

Taberî’nin yazılı kaynaklarını tespit etmek herşeyden önce Taberî’den önce telif edilmiş olan literatürün tespit edilmesine bağlıdır. Zira Taberî, kendinden önceki siyer müellifleri tarafından yazılmış olan eserleri kaynak olarak kullanır.

Taberî bir kitaptan alıntı yaptığı zaman diyor İmadüddin Halil, yazarın adını vermektedir. Örneğin “Kelbî (v.204/819) anlattı. Muhammed b. İshâk (v.151/768) veya Vâhidî bildirdi gibi.” Kitabın adını bildirdiği pek azdır.²²⁸ Çünkü *Taberî, tarihinde rivayet metodunu kullanmayı uygun bulmuştur. Ve rivayet tarzı ile aktarımda kitapların adlarının ifade edilmesi gerekmez. Râvinin ismi kitabın yerine geçmektedir. Bununla birlikte bu metot birtakım aksaklıklar içerir. Biz Taberî’nin yazılı kaynaklarını ifade ettiğini görmekteyiz. Sadece birkaç yerde bu kuralın dışına çıkar. Meselâ Ahbârî(tarihçi) Ömer ibn Şebbe (v.262875)’den bir olayı hikâye ederken yaptığı gibi. Ancak onun Ahbâr sahasında birçok eseri vardır. Kitâbu’l-Kûfe, Kitâbu Mekke bunlardandır. Taberî bu esere dayandığı gibi tarihinde ondan iktibaslarda bulunur. Meselâ: “Haddesenî U’meru merraten uhrâ fî Kitâbihi’llezî semmâhu Kitâbe ehli’l-Basra Fekâle/Bana Ömer b. Şebbe başka bir zaman Kitâbu Ehli’l-Basra adını verdiği kitaptan aktararak dedi ki...” Şu kadar var ki böyle yerler*

²²⁸ Halil, *İslâm Tarihi*, 121-122.

onun tarihindeki genel düzen içerisinde şaz kabilindedir.²²⁹ Cevâd Ali: “Taberî, zaman içerisinde yok olmuş birçok kitabın metinlerinden örnekler vererek bir anlamda onları ölümsüzleştirmiştir”²³⁰ derken bu kaynaklar Josef Horovitz tarafından tesbit edilmeye çalışılmıştır. Horovitz’e göre Taberî, Urve b. Zübeyr (v.94/712)’e ait yazılı malzeme ve risaleleri²³¹, Vehb b. Münebbih (v.110/728)’in *Kitâbu’l-Mübtedâ’sını*²³², Zührî (v.124/741)’nin yazılı malzemelerini²³³, Mûsâ b. Ukbe (v.141/758)’nin eserlerini²³⁴, Ma’mer b. Râşid (v.154/770)’in *Kitâbu’l-Meğâzî* adlı eserini²³⁵, İbn İshâk (v.151/768)’in *Meğâzî* sinin Seleme b. Fadl (v.191/806) naklini²³⁶, Ebû Ma’şer es-Sindî (v.170/786)’in *Kitâbu’l-Meğâzî ve Târîh* adlı eserini²³⁷ ve Vâkıdî (v.207/822)’nin *et-Târîhu’l-Kebîr* adlı eserini kullanır.²³⁸

Bu genel aktarımlardan sonra Taberî’nin eserinin siyer bölümünde yaptığımız incelemelerin neticelerine geçebiliriz. Tezimizde kapsamı içinde kalan bölümde Taberî, toplam 860 yerde aktardığı bilgiyi bir kaynağa nispet etmiştir. Bu rivayetlerden yaklaşık 160 kadarını “kâle, huddistü, zea’me, zekera, ruviye ve ketebe ileyye” ifadelerini kullanarak zikreder.

Fuad Sezgin’in de ifade ettiği gibi²³⁹ bu rivayet kalıpları müellifin yazılı malzemeyi kullandığını göstermektedir. Zira Taberî’nin bu rivayet kalıplarını kullanarak nakilde bulunduğu kimselerin hepsinin kitabı vardır. Örnek olarak “huddistü a’n Hişâm b. Muhammed/Hişâm b. Muhammed’den aktarıldı” ve “huddistü a’n Yahyâ b. Maîn” diyerek senetsiz aktarımda bulunduğu²⁴⁰ iki râvi de önemli tarih kitaplarının müellifidir. Bunlardan Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (v.204/819), *Kitâbu’n-Nesebi’l-Kebîr*, *Kitâbu Nesebi Fuhûli’l-Hayl fi’l-Cahiliyye ve’l-İslâm*, *Kitâbu’l-Esnâm*, *Kitâbu’l-Külâb* adlı eserlerin müellifidir.²⁴¹ Yahyâ b. Maîn (v.233/847) de *Kitâbu’t-Târîh ve’l-İ’lel* adlı biyografi eserinin müellifidir.²⁴²

²²⁹ Cevâd Ali, 1/166.

²³⁰ Cevâd Ali, 1/174.

²³¹ Horovitz, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, Çev. Ramazan Altınay, Ramazan Özmen, Ankara, 2002, 33, 36.

²³² Horovitz, 42.

²³³ Horovitz, 67.

²³⁴ Horovitz, 71.

²³⁵ Horovitz, 73.

²³⁶ Horovitz, 82.

²³⁷ Horovitz, , 91.

²³⁸ Horovitz, , 105.

²³⁹ Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları*, 140-141.

²⁴⁰ Taberî, II/155 aynı sayfada ikisine de atıf var.

²⁴¹ Şeşen, 35-36.

²⁴² Şeşen, 40.

Taberî'nin bu şahıslardan doğrudan rivayette bulunması da mümkün değildir. Zira İbnü'l-Kelbî, Taberî doğmadan yirmi yıl önce Yahyâ b. Maîn de O dokuz yaşındayken vefat etmiştir.

Muhammed b. İshâk (v.151/768), Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (v.207/823) ve Muhammed b. Sa'd (v.230/845) Taberî'nin "kâle" ve "huddistü" sîgalarıyla nakilde bulunduğu tarihçilerdir.²⁴³

İbn ishâk'tan bazen "zekera/zikretti" ibaresiyle²⁴⁴ bazen "kâle/dedi" ibaresiyle²⁴⁵ bazen de "ve'l-hadîsu a'n İbn İshâk/bu söz İbn İshâk'tan aktarıldı" lafzıyla²⁴⁶ toplamda 38 nakilde bulunur.

Vâkıdî'den ise bazen "kâle/dedi" ibaresiyle²⁴⁷ bazen "zea'me/iddia etti" ibaresiyle²⁴⁸ bazen de "zekera/zikretti" ibaresiyle²⁴⁹ toplamda 82 nakilde bulunur.

İbn Sa'd'dan ise "huddistü" ibaresiyle²⁵⁰ bir yerde nakilde bulunur.

Tezimize konu olan 860 rivayetin 461 tanesini Taberî, **Muhammed b. Humejd-Seleme b. Fadl-Muhammed b. İshâk** kanalıyla nakleder. Taberî'nin İbn İshâk'a ulaştığı tek tarik bu değildir. Ebû Kurayb-Yûnus b. Bükeyr-İbn İshâk²⁵¹, İbn Humejd- Ali b. Mücâhid-İbn İshâk²⁵², Saîd b. Yahyâ el-Ümevî-Yahyâ(Önceki râvininBabası)-İbn İshâk²⁵³, Ahmed b. Osmân b. Hakîm-Abdurrahman b. Şerîk-Şerîk(Önceki râvinin babası)-İbn İshâk²⁵⁴ kanallarını da kullanmıştır. Bu rivayet tarikleri bir şema dâhilinde şöyle ifade edilebilir.

²⁴³ Taberî, II/653-656 Taberî, birkaç sayfa aralıkla söz konusu tarihçilerden "kâle" ve "huddistü" ibarelerini kullanarak nakilde bulunur.

²⁴⁴ Taberî, II/257.

²⁴⁵ Taberî, II/237.

²⁴⁶ Taberî, II/582.

²⁴⁷ Taberî, II/402.

²⁴⁸ Taberî, II/402

²⁴⁹ Taberî, II/552.

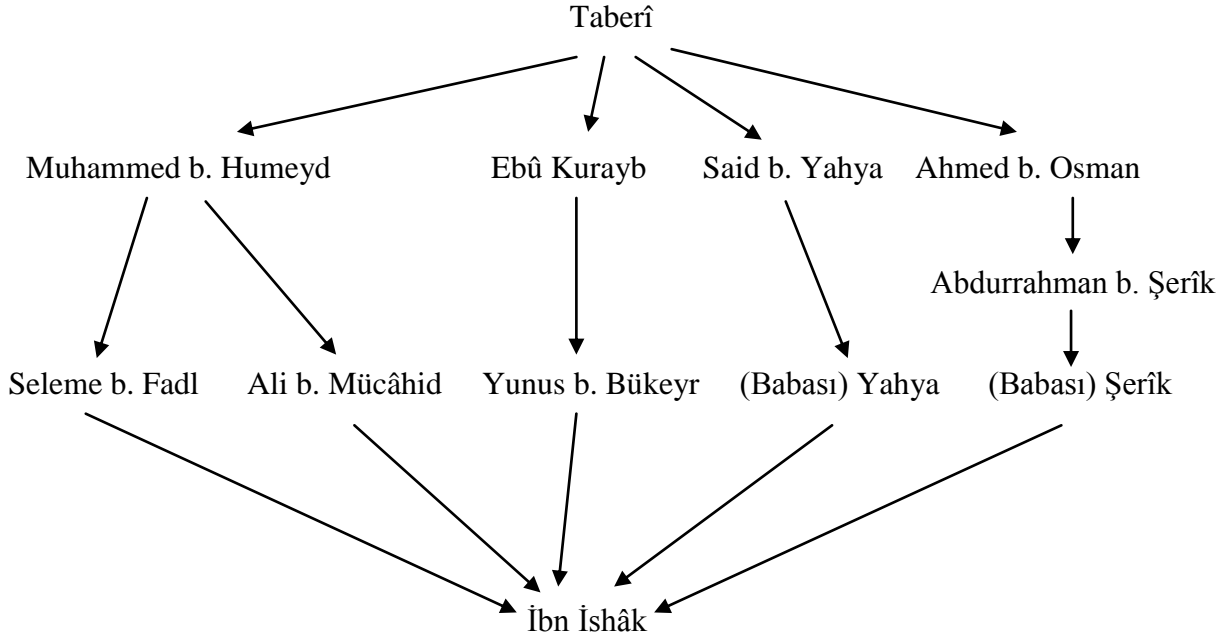
²⁵⁰ Taberî, II/416

²⁵¹ Taberî, II/311, III/52-54.

²⁵² Taberî, III/188.

²⁵³ Taberî, III/68-69.

²⁵⁴ Taberî, III/217.

Taberî, **Hâris b. Muhammed-Muhammed b. Sa'd-Muhammed b. Ömer el-Vâkidî** senediyle ise 61 rivayet nakleder. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den Taberî'nin yaptığı rivayetler nesep konusuyla ilgili rivayetlerdir. Bu meyanda ondan 21 rivayette bulunur.²⁵⁵

Zübeyr b. Bekkâr (v.256/870)'dan yaptığı üç nakilden ikisinde “kâle/dedi” ibaresini kullanırken²⁵⁶ üçüncü nakilde “haddesenâ/bize anlattı” ibaresini kullanır.²⁵⁷ Zübeyr b. Bekkâr'ın *Kitâbu Nesebi Kureyş ve Ahbâruhâ* adlı bir eserinin var olduğunu bilinmektedir. Hicri 241 yılında Taberî'nin Bağdat'a geldiği göz önüne alındığında ondan rivayette bulunması mümkün görünmektedir. Yine de böyle bir mülakatın varlığını ispat edecek bir delile sahip değiliz. Eserî'nin Zübeyr b. Bekkâr'ı Taberî'nin şeyhi sayması²⁵⁸ da Taberî'nin Zübeyr b. Bekkâr'dan “haddesenâ/bize anlattı” ibaresiyle doğrudan nakilde bulunmasına dayanmaktadır. Zaten “haddesenâ” tabiri *imlâ*(şeyhin talebeye hadis yazdırması), *semâ*(râvinin hadisi bizzat şeyhten dinlemesi), *kırâat*(şeyhin hadislerini huzurunda okuyarak ya da huzurunda okuyanı dinleyerek nakilde bulunma), *icâzet*(şeyhin hadislerini rivayete izin vermesi), *münâvele*(şeyhin hadislerini talebenin eline vermesi) ve *mükâtebe*(şeyhin bizzat yazdığı ya da gözetiminde başkasının yazdığı hadislerini talebeye gördenmesi) yollarından

²⁵⁵ Taberî, II/155, II/239, II/250, II/252, II/254, II/256, II/262, II/264, II/267, II/276, II/278, II/280, II/304, II/439, III/168, III/187, III/195, III/200, III/209, III/210.

²⁵⁶ Taberî, II/271, 273.

²⁵⁷ Taberî, II/443.

²⁵⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, I/170.

*biriyile alınan bir hadisi başkasına rivayet ederken(edâ) kullanılabilen bir sîga*²⁵⁹ olarak tanımlanır.

İbrâhîm b. Münzir (v.236/850)'den yaptığı bir rivayette “huddistü/bana anlatıldı” ibaresini kullanmıştır.²⁶⁰ Ancak bu şahsa bir kitabın nispet edildiğine dair bir bilgiye ulaşamadık.

Serî b. Yahyâ'dan yaptığı iki nakilden birinde “ketebe bizâlike ileyye es-Serî yekûlu/Serî böylece yazarak bana dedi ki” ibaresini²⁶¹, diğer rivayette “ketebe ileyye es-Serî b. Yahyâ yekûlu/Serî bana yazarak dedi ki” ibaresini²⁶² kullanmıştır. Bu senetlerin her ikisinde de es-Serî'den sonraki râvi Şuayb b. İbrâhîm et-Temîmî'dir. Ve bu şahıs Seyf b. Ömer'in kitaplarının râvisi olarak meşhurdur.²⁶³

Ali b. Mücâhid (v.180/796'den sonra)'den de doğrudan bir nakilde bulunur ve “kâle Ali b. Mücâhid a'n İbn İshâk/Ali b. Mücâhid İbn İshâk'tan naklederek dedi ki” ibaresini kullanır.²⁶⁴ Taberî'nin bir başka yerde “haddesenâ İbn Humeyd kâle haddesenâ Ali b. Mücâhid kâle haddesenâ İbn İshâk/Bize İbn Humeyd anlatıp dedi ki bize Ali b. Mücâhid anlatıp dedi ki bize İbn İshâk anlattı”²⁶⁵ şeklinde bir nakilde bulunması birinci ibarenin başında da “haddesenâ İbn Humeyd” şeklinde bir düşüklüğün vaki olabileceğine işaret ediyor.

İbn Şihâb ez-Zührî (v.124/742)'den bir yerde “kâle İbn Şihâb” diyerek nakilde bulunur.²⁶⁶ Josef Horovitz ve Ramazan Şeşen Zührî'nin kitapları olduğunu belirtse de²⁶⁷ Şaban Öz ise *Ona eser nispet edenler, muhtemelen râvilerinin naklettiklerine verdikleri isimleri Zührî adına kaydetmişlerdir*²⁶⁸ diyerek Zührî'nin yazılı malzemeleri sadece cem ettiğine dikkat çeker.

²⁵⁹ Aydınlı, 62.

²⁶⁰ Taberî, II/155-156.

²⁶¹ Taberî, III/147.

²⁶² Taberî, III/186

²⁶³ Eserî, *el-Mu'cem*, I/238.

²⁶⁴ Taberî, II/390-391

²⁶⁵ Taberî, III/188-189

²⁶⁶ Taberî, II/623.

²⁶⁷ Horovitz, , 67, Şeşen, 24.

²⁶⁸ Öz, 208. Konun geniş bir değerlendirmesi için bakınız aynı eser, 206-209.

Ümeyye b. Hâlid (v.201/816) ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (v.203/818)'den birlikte yaptığı bir nakilde “huddistü a'n Ümeyye b. Hâlid ve Ebî Dâvûd et-Tayâlisî/ Ümeyye b. Hâlid ve Ebî Dâvûd et-Tayâlisî'den aktarıldı” ibaresini kullanarak iki kişiye birden atıf yapar.²⁶⁹ Burada kendisine atıf yapılan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned* adlı bir hadis kitabının müellifidir.²⁷⁰

Taberî, çağdaşı olan İbn Kuteybe (v.276/889), Belâzürî (v.279/892-93), Ya'kûbî (v.292/905), Dineverî (v.282/895) gibi tarihçilerin rivayetlerine eserinde hiç yer vermemiştir.²⁷¹

Netice itibariyle Taberînin, kitabının siyer bölümünü yazarken çoğunlukla yazılı kaynakları kullandığı, birçok farklı yazılı kaynağı kullandığı, eserine aldığı bilgilerin kaynağı olan müellife işaret edip, faydalandığı kitaba işaret etmediği, çağdaşlarının eserlerini kaynak olarak kullanmadığı söylenilebilir.

C. Şifâhî Kaynakları

Bu bölümde öncelikli olarak “şifâhî kaynaklar” ifadesiyle neyin kastedildiğinin açığa kavuşturulması gerekiyor. Bu çalışmada şifâhî kaynak ifadesiyle Taberî'nin “haddesena/bize anlattı” ya da “haddesenî/bana anlattı” ibarelerini kullanarak nakilde bulunduğu râviler kastedilmektedir. Önceki bölümde Taberî'nin kaynaklarının hepsinin yazılı kaynaklar olduğu iddiasına değinilmiş ve bu iddianın henüz ispat edilememiş olduğunun altı çizilmişti. Bu iddia henüz ispatlanamadığı için de Taberî'nin kendilerinden rivayet aldığı râviler, şifâhî kaynak olarak değerlendirilmek durumundadır.

Taberî'nin kaynak râvileri mensup oldukları şehirlere göre tasnif edildi. Bunun yapılmasındaki amaç hem siyer malzemesinin İslâm coğrafyasının hangi alanlarına dağıldığını Taberî özelinde ortaya koymak, hem de Taberî'nin uzun ilmi seyahatlerinin pratik anlamda ne anlama geldiğini göstermektir. Ayrıca Taberî'nin nakilde bulunduğu râvilerin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*'te geçen siyer ile ilgili rivayetlerinin hangi konularda olduğu da kısa ifadelerle açıklandı. Eğer râvinin rivayet çok fazlaysa rivayetlerinin hangi konuda olduğu

²⁶⁹ Taberî, II/389.

²⁷⁰ Çakan, Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yay., İstanbul, 1997, 29.

²⁷¹ Fayda, Mustafa, “*Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*”, DİA, İstanbul, 2011, XXXX/92.

açıklanmadı. Meselâ, Muhammed b. Humejd er-Râzî kanalıyla 461 rivayet nakledilmiştir. Bu rivayetlerin hepsine işaret etmek bile tezin hem amacını hem de sınırlarını aşacağından bu rivayetlerin hangi konularda olduğuna değinilmedi. Râviler hakkında kısa cerh ta'dil bilgisi verilerek Taberî'nin rivayet aldığı râvilerin rivayet ilimleri açısından taşıdıkları kıymet de ortaya koyulmaya çalışıldı.

1. Bağdatlı Râviler

Abbâs b. Muhammed

Ebu'l-Fadl Abbâs b. Muhammed b. Hafîm b. Vâkıd el-Hâşimî ed-Dûrî el-Harezmî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi²⁷², vefatı 271/884, 11. tabaka²⁷³ râvisi, sîka²⁷⁴ ve hâfızdır.²⁷⁵

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in amcası ile yaptığı Şam yolculuğu hakkındadır.²⁷⁶

Ahmed b. Mansûr

Ebû Bekr Ahmed b. Mansûr b. Seyyâr b. Mübârek el-Bağdâdî, er-Ramâdî diye bilinir, Taberî'nin şeyhi, vefatı, 265/878, 11. tabaka râvisi sîka hâfızdır.²⁷⁷

Rivayetleri

Rivayetleri, nübüvvetin başlangıcı ve Bedir esirleri hakkındadır.²⁷⁸

²⁷² Bir hadis ıstılahı olarak **şeyh**; bir râvinin kendisinden hadis aldığı kimse anlamındadır. Aydınlı, 144.

²⁷³ Bir hadis ıstılahı olarak **tabaka**; birbirine yaş ve öğrenimde veya sadece öğrenimde yakın olan kimseleri ifade için kullanılır. Aydınlı, 146.

²⁷⁴ Adalet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşıyan râviye **sîka** denir. Aydınlı, 138. **Hâfız** ise metin ve senetleriyle yüzbin hadisi bilip ezberlemiş olan, bunların râvilerini, hayat hikayeleri ve cerh ve tadil yönleri ile bilen hadis âlimi için kullanılır. Aydınlı, 66.

²⁷⁵ Eserî, *el-Mu'cem*, I/271.

²⁷⁶ Taberî, II/278.

²⁷⁷ Eserî, *el-Mu'cem*, I/35. Ta'dilin ikinci seviyesinde olan bir râvi için kullanılan **sîka hâfız** kavram çifti, sözkonusu râvinin rivayetlerinin ihticâc için alınabileceğine işaret eder. Aydınlı, 139.

²⁷⁸ Taberî, II/293, II/474.

Ahmed b. Muhammed Habîb et-Tûsî

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Neyzek b. Habîb el-Bağdâdî, et-Tûsî diye maruf, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, vefatı 248/862, sadûk²⁷⁹, rivayetlerinde az da olsa hata vardır.²⁸⁰

Rivayeti

Rivayeti, iki meleğin Hz. Peygamber'in kalbini yıkaması hakkındadır.²⁸¹

Ali b. Müslim

Ebu'l-Hasan Ali b. Müslim b. Saîd et-Tûsî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, 10. Tabaka râvisi, vefatı 253/867, sîkadır.²⁸²

Rivayeti

Rivayeti, Sakîfe olayı hakkındadır.²⁸³

Hâris b. Muhammed

Ebû Muhammed, Hâris b. Muhammed b. Ebû Üsâme et-Temîmî el-Bağdâdî, *Müsned* adlı bir eseri vardır. Taberî'nin şeyhi, vefatı 282/895, sîka sadûktur.²⁸⁴

Rivayetleri

Taberî, **Hâris b. Muhammed-Muhammed b. Sa'd-Muhammed b. Ömer el-Vâkidî** senediyle 61 rivayet nakleder. Rivayet sayısı çok olduğu için tek tek zikredilmedi.

²⁷⁹ Saduk, adalet noktasında bütün şartları taşımakla birlikte zabt noktasında kusuru olan râviyi ifade için kullanılan bir tadil lafzıdır. el-Buğâ, Mustafa, *Buhûs fi U'lûmi'l-Hadîs ve Nusûsihi*, Matbaatu'l-İttihâd, Dımaşk, 1411, 85.

²⁸⁰ Eserî, *Mu'cemu Şuyûhi't-Taberî*, 99-100.

²⁸¹ Taberî, II/304.

²⁸² Eserî, *el-Mu'cem*, I/397.

²⁸³ Taberî, III/203-206.

²⁸⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, I/99-100.

Humeyd b. Rabî el-Hazzâz

Ebu'l-Hasan, Humeyd b. Rabî b. Humeyd el-Lahmî el-Hazzâz el-Kûfî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 258/871, 10. tabaka râvisi, muhtelefun fihîr.²⁸⁵

Rivayeti

Hız. Peygamber'in vefat etmeden önceki yakalandığı hastalığı hakkındadır.²⁸⁶ Bu rivayette "Hazzâz" kelimesi "Harrâz" olarak kaydedilmiştir. Doğrusu "Hazzâz" şeklinde olmasıdır.

İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî

Ebû İshâk İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî Taberî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 253/867, 10. tabaka râvisi, sîka hâfızdır.²⁸⁷

Rivayetleri

Rivayetleri, Peygamberin doğumu, Gâlib b. Abdillâh el-Leysî gazvesi ve Hız. Peygamber'in vefatı hakkındadır.²⁸⁸

Kâsım b. Bîşr b. Ma'rûf

Ebû Muhammed, Kâsım b. Bîşr b. Ma'rûf el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, 10. tabaka râvisi, sîka sadûktur.²⁸⁹

Rivayeti

Rivayeti, Mûte gazvesi hakkındadır.²⁹⁰

²⁸⁵ Eserî, *el-Mu'cem*, , I/137, **Muhtelefun fih** ibaresi, rivayetleri bazı hadis âlimlerince kabul edilip bazıları tarafından kabul edilmeyen râviyi ifade için kullanılır. Aydınlı, 108.

²⁸⁶ Taberî, III/189.

²⁸⁷ Eserî, *el-Mu'cem*, I/21.

²⁸⁸ Taberî, II/236, II/293, II/393, III/27-28, III/217.

²⁸⁹ Eserî, *el-Mu'cem*, II/459-460.

²⁹⁰ Taberî, III/40-41.

Muhammed b. Mansûr

Ebû Ca'fer, Muahammed b. Mansûr b. Dâvûd et-Tûsî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 254/868, 10. tabakanın küçük râvilerinden olup, sîkadır.²⁹¹

Rivayeti

Rivayeti umre hakkındadır.²⁹²

Muhammed b. Sa'd

Ebû Ca'fer, Muhammed b. Sa'd b. Muhammed b. Hasan b. Atiyye b. Sa'd b. Cünâde el-Avfî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 276/889, 11. tabaka râvisi, leyyindir.²⁹³

Rivayetleri

Rivayetleri, Uhud, Bi'ru Maûne ve umre hakkındadır.²⁹⁴

Muhammed b. Sinân el-Kazzâz

Ebû Bekr, Muhammed b. Sinân b. Yezîd el-Kazzâz el-Ümevî el-Basrî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 271/884, 11. tabaka râvisi, zayıftır.²⁹⁵

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in doğumu hakkındadır.²⁹⁶

Mücâhid b. Mûsâ

Ebû Ali Mücâhid b. Mûsâ el-Harezmî el-Mahrûmî el-Huttelî el-Bağdâdî, vefatı 244/858, 10. tabaka râvisi, sîkadır.²⁹⁷

²⁹¹ Eserî, *el-Mu'cem*, II/531.

²⁹² Taberî, II/629.

²⁹³ Eserî, *el-Mu'cem*, II/501. Bir hadis terimi olarak **leyyin**, rivayet ettiği hadisler az olmakla beraber bu hadisler arasında onun hadisinin terkedilmesine sebep olacak kadar zayıf olanlar da bulunan râvi anlamına gelir. Aydınlı, 89.

²⁹⁴ Taberî, II/508-509, II/553, II/621.

²⁹⁵ Eserî, *el-Mu'cem*, II/503, Bir hadis terimi olarak **zayıf**, râvi söz konusu olduğunda, hakkında muteber bir tevsik bulunmayan bununla beraber sebebi açıklanmamış olsa da adalet ve zabt sıfatları yetkili âlimlerin tenkidine(cerhine) maruz kişi için kullanılır. Aydınlı, 163.

²⁹⁶ Taberî, II/156.

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in Cuma hutbesi hakkındadır.²⁹⁸

Saîd b. Yahyâ b. Saîd el-Ümevî

Ebû Osmân, Saîd b. Yahyâ b. Saîd b. Ebân b. Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye, el-Kuraşî el-Ümevî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 249/863, 10. tabaka râvisi, sîka sadûktur.²⁹⁹ Babası Yahyâ b. Saîd'in *Meğâzî* adlı bir eseri vardır.³⁰⁰

Rivayetleri

Rivayetleri, Gâlib b. Abdillâh seriyyesi, Benû Cezîme üzerine Halid b. Velîd'in seriyyesi, Hz. Peygamber'in hanımları ve Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.³⁰¹

Ubeyd b. Muhammed el-Varrâk

Ebû Muhammed, Ubeyd b. Muhammed b. Kâsım el-Varrâk en-Neysâbûrî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 255/868, 10. tabaka râvisi, sîkadır.³⁰²

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Peygamber'e peygamberliğin verilmesi, Hz. Peygamber'in Mekke'de kalış süresi ve hicret hakkındadır.³⁰³

Ubeydullah b. Sa'd ez-Zührî

Ebu'l-Fadl, Ubeydullah b. Sa'd b. İbrâhîm b. Sa'd b. İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf ez-Zührî el-Bağdâdî es-Samarrâî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 260/873, 11. tabaka râvisi, sîka sadûktur.³⁰⁴

²⁹⁷ Eserî, *el-Mu'cem*, II/484.

²⁹⁸ Taberî, II/396-397.

²⁹⁹ Eserî, *el-Mu'cem*, I/200-201.

³⁰⁰ İzmirli, İsmail Hakkı, *Hadis Tarihi*, Neşreden: İbrahim Hatiboğlu, Darulhadis Yay., İstanbul, 2002, 272.

³⁰¹ Taberî, III/27-28, III/68-69, III/162-163, III/194.

³⁰² Eserî, *el-Mu'cem*, I/360.

³⁰³ Taberî, II/292, II/385.

³⁰⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, I/351.

Rivayetleri

Rivayetleri, yalancı peygamber Müseylime, hac ve sakîfe olayı hakkındadır.³⁰⁵

Ya'kûb b. İbrâhîm

Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Kesîr b. Zeyd b. Eflah b. Mansûr b. Müzâhim el-Abdî el-Kaysî e ed-Devrakî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 252/866, 10. tabaka râvisi, hâfızdır.³⁰⁶

Rivayetleri

Rivayetleri, Kâfirûn suresi ve umre hakkındadır.³⁰⁷

Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân

Ebû Ya'kûb, Yûsuf b. Mûsâ b. Râşid b. Bilâl el-Kattân el-Kûfî er-Râzî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 253/867, 10. tabaka râvisi, sadûktur.³⁰⁸

Rivayeti

Rivayeti, Hudeybiye hakkındadır.³⁰⁹

Ziyâd b. Eyyûb

Ebû Hâşim, Ziyâd b. Eyyûb b. Ziyâd et-Tûsî el-Bağdâdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 252/866, 10. tabaka râvisi, sîkadır.³¹⁰

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.³¹¹

³⁰⁵ Taberî, III/147, Bu rivayette dede adı Sa'd değil, Saîd olarak yazılmış. III/184, III/185, iki rivayet, III/186, III/187, iki rivayet, III/207, iki rivayet.

³⁰⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, II/660.

³⁰⁷ Taberî, II/337, II/621, II/637.

³⁰⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, II/668.

³⁰⁹ Taberî, II/621.

³¹⁰ Eserî, *el-Mu'cem*, I/175-176.

³¹¹ Taberî, III/216.

2. Basralı Râviler

Abbâs b. Abdilazîm el-A'nberî

Ebu'l-Fadl Abbâs b. Abdilazîm b. İsmâîl b. Tevbe el-A'nberî el-Basrî, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, vefatı 246/860, sîka hâfızdır.³¹²

Rivayeti

Rivayeti, Yahudi Ebû Râfî'in öldürülmesi hakkındadır.³¹³

Abdulvâris b. Abdissamed

Ebû Ubeyde Abdulvâris b. Abdissamed b. Abdilvâris b. Saîd el-A'nberî et-Tennûrî el-Basrî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 252/866, 11. tabaka râvisi sadûktur.³¹⁴

Rivayetleri

Rivayetleri, Habeşistan'a hicret, Habeşistan'dan dönüş, Medine'ye hicret, Bedir savaşı, Mekke'nin fethi, Huneyn gazvesi, Taif gazvesi, Hz. Hatice'nin vefatı ve Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evlenmesi hakkındadır.³¹⁵

Ahmed b. Osmân Ebu'l-Cevzâ

Ebû Osmân, Ahmed b. Osmân b. Ebî Osmân b. Abdinnûr b. Abdillâh b. Sinân en-Nevfelî el-Basrî, lakabı Ebu'l-Cevzâ, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, vefatı 246/860, sîkadır.³¹⁶

Rivayeti

Rivayeti, vahyin başlaması hakkındadır.³¹⁷

³¹² Eserî, *el-Mu'cem*, I/270.

³¹³ Taberî, II/497.

³¹⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, I/346.

³¹⁵ Taberî, II/328, II/366, II/375, II/421, III/54-55, III/70, III/82-83, III/163.

³¹⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, I/32.

³¹⁷ Taberî, II/298.

Ahmed Mikdâm el-İ'clî

Ebu'l-Eş'as, Ahmed b. Mikdâm el-İ'clî el-Basrî, vefatı 253/867, 10. tabaka râvisi, Taberî'nin şeyhidir.³¹⁸

Rivayeti

Bu rivayeti Ahmed b. Mikdâm el-İ'clî, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den aktarıyor. Rivayet, Mekke de okunan bir şiir hakkındadır.³¹⁹

Ali b. Nasr b. Ali el-Cehzamî

Ebu'l-Hasan, Ali b. Nasr b. Ali b. Nasr b. Ali el-Cehzamî el-Basrî, Taberî'nin şeyhi 10. tabaka râvisi, vefatı 250/864, sîka hâfızdır.³²⁰

Rivayetleri

Rivayetleri, Habeşistan'a hicret, Medine'ye hicret, Bedir savaşı, Huneyn gazvesi, Taif gazvesi, Hz. Hatice'nin ölümü, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le nikâhlanması hakkındadır.³²¹

Amr b. Ali

Ebû Hafs, Amr b. Ali b. Bahr b. Kenîz el-Bahilî es-Sîrâfî el-Fellâs el-Basrî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 249/863, 10. tabaka râvisi, sîka hâfızdır.³²²

Rivayetleri

Rivayetleri, peygamberliğin başlangıcı hakkındadır.³²³

Bişr b. Âdem

Ebû Abdirrahman Bişr b. Âdem b. Yezîd el-Basrî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 254/868, 10. tabaka râvisi, sadûktur.³²⁴

³¹⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, I/35.

³¹⁹ Taberî, II/380.

³²⁰ Eserî, *el-Mu'cem*, I/398.

³²¹ Taberî, II/328, II/366, II/375, II/421, III/70, III/82-83, III/163.

³²² Eserî, *el-Mu'cem*, I/427.

³²³ Taberî, II/291, III/195.

Rivayeti

Rivayeti, Uhud savaşı ve Ebû Dücâne hakkındadır.³²⁵

Bişr b. Muâz

Ebû Sehl, Bişr b. Muâz el-Akadî el-Basrî ed-Darîr, Taberî'nin şeyhi, 10. tabaka râvisi, vefatı 245/859, sadûktur.³²⁶

Rivayetleri

Rivayetleri, Bedir savaşı hakkındadır.³²⁷

Muhammed b. Abdila'lâ es-San'ânî

Ebû Abdillah, Muhammed b. Abdila'lâ el-Kaysî es-San'ânî el-Basrî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 245/859, 10.tabaka râvisi, sîkadır.³²⁸

Rivayetleri

Rivayetleri, vahyin başlaması, Abdullah b. Cahş seriyyesi, Bi'ru Maûne olayı ve umre hakkındadır.³²⁹

Muhammed b. Abdilmelik b. Ebi's-Şevârib

Ebû Abdillah, Muhammed b. Abdilmelik b. Ebi's-Şevârib el-Ümevî el-Kuraşî el-Basrî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 244/858, 10. tabakanın büyük râvilerinden olup, sadûktur.³³⁰

Rivayeti

Rivayeti, vahyin inmeye başlaması hakkındadır.³³¹

³²⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, I/69.

³²⁵ Taberî, II/510-511.

³²⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, I/72.

³²⁷ Taberî, II/433, II/630.

³²⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, II/507.

³²⁹ Taberî, II/305, II/398, II/415, II/554, II/620, II/625-626, II/637.

³³⁰ Eserî, *el-Mu'cem*, II/515.

³³¹ Taberî, II/299.

Muhammed b. Beşşâr

Ebû Bekr, Muhammed b. Beşşâr b. Osmân el-Abdî el-Basrî el-Hâik, Taberî'nin şeyhidir. Lakabı Bündâr, vefatı 252/866, 10. tabaka râvisi, sîkadır.³³²

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Âişe, Bedir, Uhud, Zatu'r-rika', Hendek ve Hayber gazveleri hakkındadır.³³³

Muhammed b. Ma'mer

Ebû Abdillah, Muahmmmed b. Ma'mer b. Rib'î el-Kaysî el-Bahrânî el-Basrî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 250/864, 11. tabakanın büyük râvilerinden olup, sadûktur.³³⁴

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in Mekke'de kalış süresi hakkındadır.³³⁵

Muhammed b. Merzûk

Ebû Abdillah, Muhammed b. Muhammed b. Merzûk el-Bâhilî el-Basrî, çoğu zaman dedesine nisbet edilir. Taberî'nin şeyhi, vefatı 248/862, 11. tabaka râvisi, sadûktur.³³⁶

Rivayeti

Rivayeti, Bi'ru Maûne olayı hakkındadır.³³⁷

Muhammed b. Müsennâ

Ebû Mûsâ, Muhammed b. Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dînâr el-Anezî el-Basrî, Zemen diye meşhurdur. Taberî'nin şeyhi, vefatı 252/866, 10. tabaka râvisi, sîka sebtir.³³⁸

³³² Eserî, *el-Mu'cem*, , II/490.

³³³ Taberî, II/399, II/432, II/515, II/557, II/567-570, III/11-12.

³³⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, II/531.

³³⁵ Taberî, II/385.

³³⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, II/528.

³³⁷ Taberî, II/549-550.

³³⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, II/527, **Sîka sebt** kavram çifti, tadilin birinci mertebesindeki râvi için kullanılan bir hadis terimidir. Aydınlı, 139.

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Peygamber'in doğumu, peygamberlik verilmesi, Kur'an'ın inişi, ilk inen ayet, ilk Müslümanlar, Hz. Peygamber'in Mekke de kaldığı süre, Bedir gazvesi, Habat seriyyesi, seriyyeler, Hz. Peygamber'in isim ve sıfatları, Hz. Peygamber'in hastalanması, ölümü ve defni hakkındadır.³³⁹

Muhammed b. Osmân b. Safvân es-Sekafî

Ebû Abdillâh, Muhammed b. Osmân b. Ebi's-Safvân b. Mervân b. Osmân b. Ebi'l-Âs es-Sekafî el-Basrî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 253/868, 11. tabaka râvisi, sîkadır.³⁴⁰

Rivayetleri

Rivayetleri, Sakîfe olayı hakkındadır.³⁴¹

3. Kûfeli Râviler

Ahmed b. Osmân b. Hakîm

Ebû Abdillâh Ahmed b. Osmân b. Hakîm b. Zübeyn el-Evdî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi vefatı 261/874, sîkadır.³⁴²

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Peygamber'in ölüm tarihi ve defni hakkındadır.³⁴³

Ca'fer b. Muhammed el-Bezverî

Ca'fer b. Muhammed el-Bezverî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, 10. tabaka râvisi, İbn Hacer hakkında sükût etti.³⁴⁴

³³⁹ Taberî, II/155, II/291, üç rivayet, II/292, II/293, II/303, II/310, II/383, II/384, iki rivayet, II/387, II/419, II/621, III/33, III/112, III/158-159, III/178, üç rivayet, III/179, iki rivayet, III/180, üç rivayet, III/181, dört rivayet, III/182 beş rivayet, III/183, III/215, üç rivayet, III/216, iki rivayet.

³⁴⁰ Eserî, *el-Mu'cem*, II/518.

³⁴¹ Taberî, III/209, iki rivayet.

³⁴² Eserî, *el-Mu'cem*, I/32.

³⁴³ Taberî, III/217, iki rivayet aynı sayfada.

Rivayeti

Rivayeti, Bedir hakkındadır.³⁴⁵

Ebû Kurayb Muhammed b. A'lâ

Muhammed b. A'lâ b. Kurayb el-Hemdânî, el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 248/862, 10. tabaka râvisi, sîka hâfızdır.³⁴⁶

Rivayetleri

Rivayetleri, peygamberilğin başlangıcı, ilk inen ayet, ilk iman edenler, Hz. Ali'nin Müslüman olması ve Hz. Peygamber'le namaz kılması, Hz. Ebû Bekr'in iman etmesi, Ebû Leheb, Ebû Talib, Ebû Süfyan, Bedir savaşı, Uhud savaşı, Benû Mustalik gazvesi, Hayber, Mekke'nin fethi, Yemen seriyyesi ve Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.³⁴⁷

Hârûn b. İshâk el-Hemdânî

Ebu'l-Kâsım, Hârûn b. İshâk b. Muhammed b. Mâlik el-Hemdânî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 258/871, 10. tabakanın küçük râvilerinden olup, sadûktur.³⁴⁸

Rivayetleri

Rivayetleri, Bedir savaşı, Ebû Rafî'in öldürülmesi, Uhud savaşı, umre ve Huneyn gazvesi hakkındadır.³⁴⁹

Muhammed b. Hüseyin

Ebû Ca'fer, Muhammed b. Hüseyin b. Mûsâ b. Ebî Huneyn el-Kûfî el-Hazzâz, Huneynî diye maruftur. Taberî'nin şeyhi, vefatı 277/890, 11. tabaka râvisi, sîka sadûktur. Eserî bu ismin Tarih'te geçmediğini rumuzla belirtir. Ancak Eserî'nin eserindeki tek Muhammed b.

³⁴⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, I/92, Bir hadis kavramı olarak “**sukite anh**/hakkında sükût edildi” ibaresi, râvinin cerhedildiğini ifade etmek için kullanılır. Böyle bir râvinin hadisi itibar için, yani başka hadisleri desteklemek için kullanılır. Aydınlı, 136-137.

³⁴⁵ Taberî, II/426.

³⁴⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, II/746.

³⁴⁷ Taberî, II/292, II/304, II/310, iki rivayet, II/311, II/315, II/318, II/319, II/325, II/419, II/431, II/514, II/541-542, II/607-608, III/12-13, III/52-54, III/131-132, III/185, III/193, iki rivayet, III/196-197

³⁴⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, II/603.

³⁴⁹ Taberî, II/424, II/432, II/493, II/507, II/526-527, II/636-637, III/75-76.

Hüseyin, tercemesini naklettiğimiz kişidir. Taberî'nin şeyhi olması da makama münasip düşmektedir.³⁵⁰

Rivayetleri

Rivayetleri, Ebû Talib ve Uhud hakkındadır.³⁵¹

Muhammed b. Ömer b. Sabbâh/Heyyâc el-Hemdânî

Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ömer b. Heyyâc es-Sâidî el-Esedî el-Hemdânî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhidir. Dedesinin isminde tashif yapılmış(Heyyâc kelimesi Sabbâh şeklinde yazılmış.) Doğrusu Heyyâc olmalıdır. Vefatı 255/869, 11. tabaka râvisi, sîka sadûktur.³⁵²

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in son zamanları hakkındadır.³⁵³

Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî

Ebû Ca'fer, Muahmmmed b. Ubeyd b. Muhammed b. Vâkîd el-Muhâribî en-Nehhâs el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 245/859, 10. tabaka râvisi, sadûktur.³⁵⁴

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Ali, Hz. Hatice ve Bedir gazvesi hakkındadır.³⁵⁵

Muhammed b. Umâre el-Esedî

Muhammed b. Umâre b. Sabîh el-Esedî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, sîkadır.³⁵⁶

³⁵⁰ Eserî, *el-Mu'cem*, II/494.

³⁵¹ Taberî, II/323, II/503, II/509-510, II/519-521.

³⁵² Eserî, *el-Mu'cem*, II/521.

³⁵³ Taberî, III/191-192.

³⁵⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, II/517.

³⁵⁵ Taberî, II/311, II/431, II/434, II/447.

³⁵⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, II/520.

Rivayetleri

Rivayetleri, Abdullah bin Cahş seriyyesi ve umre hakkındadır.³⁵⁷

Mûsâ b. Abdirrahman el-Mesrûkî

Ebû İsa, Mûsâ b. Abdirrahman b. Saîd b. Mesrûk el-Kindî el-Mesrûkî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 258/871, 11. tabakanın büyük râvilerinden olup, sîka sadûktur.³⁵⁸

Rivayetleri

Rivayetleri, Ebû Rafî'in öldürülmesi ve Huneyn hakkındadır.³⁵⁹

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî

Mûsâ b. Hârûn b. İshâk el-Hemdânî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhidir.³⁶⁰

Rivayetleri

Rivayetleri, kıblenin değişmesi ve Bedir gazvesi hakkındadır.³⁶¹

Nasr b. Abdirrahman el-Ezdî

Ebû Süleymân, Nasr b. Abdirrahman b. Bekkâr en-Nâcî el-Evdî/el-Ezdî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 248/862, 10. tabaka râvisi, sîkadır.³⁶²

Rivayeti

Rivayeti, Benû Âmir kabilesindenden bir kişiyle Hz. Peygamber'in konuşması hakkındadır.³⁶³

³⁵⁷ Taberî, II/418-419, II/629, II/632.

³⁵⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, II/584.

³⁵⁹ Taberî, II/497, III/79.

³⁶⁰ Eserî, *el-Mu'cem*, II/586.

³⁶¹ Taberî, II/416, II/433.

³⁶² Eserî, *el-Mu'cem*, II/595.

³⁶³ Taberî, II/160.

Selm b. Cünâde

Ebu's-Sâib, Selm b. Cünâde b. Selm b. Hâlid b. Câbir b. Semura es-Sevât el-Âmirî el-Kûfî, vefatı 254/868, 10. tabaka râvisi, sîkadır.³⁶⁴

Rivayeti

Rivayeti, Bedir gazvesi hakkındadır.³⁶⁵

Serî b. Yahyâ

Ebû Ubeyde, Serî b. Yahyâ b. Serî et-Temîmî el-Hanzalî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, sadûktur.³⁶⁶

Rivayetleri

Rivayetleri, yalancı peygamber Müseylime hakkındadır.³⁶⁷

Süfyân b. Vekî'

Ebû Muhammed, Süfyân b. Vekî' b. Cerrâh er-Rüâsî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhlerindedir. Vefatı 247/861, 10. tabaka râvisi, sadûktur.³⁶⁸

Rivayetleri

Rivayetleri, Ebû Talib, Ebû Cehil, Hz. Âişe, Bedr, Uhud, Beni Kurayza savaşları ve Hz. Ebû Bekr'in imâmeti hakkındadır.³⁶⁹

Zekeriyyâ b. Yahyâ b. Ebî Zâide

Zekeriyyâ b. Yahyâ b. Zekeriyyâ b. Ebî Zâide el-Vâdiî el-Kûfî, Taberî'nin şeyhi 11. tabaka râvisi, sadûktur.³⁷⁰

³⁶⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, I/208.

³⁶⁵ Taberî, II/476.

³⁶⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, I/189.

³⁶⁷ Taberî, III/147, III/186.

³⁶⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, I/204-205.

³⁶⁹ Taberî, II/325, II/400, II/432, II/447, II/526-527, II/583, II/587, II/649, III/136, III/197.

³⁷⁰ Eserî, *el-Mu'cem*, I/173-174.

Rivayeti

Rivayeti, takvimin kullanılmaya başlaması hakkındadır.³⁷¹

4. Mısırlı Râviler

Abdurrahman b. Abdillâh b. Abdilhakem

Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh b. Abdilhakem b. A'yün b. Leys el-Osmânî el-Ümevî el-Mısırî, Taberî'nin şeyhi vefatı, 257/870, 11. tabaka sîka ve sadûktur.³⁷²

Rivayetleri

Rivayetleri, Zeyd b. Hârîse'nin Müslüman olması, Medine'ye hicret, Bedir savaşı ve Hz. Peygamber'in eşleri hakkındadır.³⁷³

Ahmed b. Abdirrahmân

Ebû Ubeydillâh Ahmed b. Abdirrahman b. Vehb b. Müslim el-Vehbî el-Kuraşî el-Mısırî, lakabı Bahşel'dir. Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, vefatı, 264/877, sadûktur.³⁷⁴

Rivayetleri

Rivayetleri, Habat seriyyesi, Hz. Ebû Bekr'in üstünlüğü, Hz. Peygamber'in ölümü ve Hz. Peygamber'in ölüm tarihi hakkındadır.³⁷⁵

Bahr b. Nasr el-Havlânî

Ebû Abdillâh, Bahr b. Nasr b. Sâbik el-Havlânî el-Mısırî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 267/880, 11. tabaka râvisi, sadûk sîkadır.³⁷⁶

³⁷¹ Taberî, II/388.

³⁷² Eserî, *el-Mu'cem*, I/285.

³⁷³ Taberî, II/316, II/390, II/391, II/453-454, III/168.

³⁷⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, I/31-32.

³⁷⁵ Taberî, III/32-33, III/191, III/193-194, III/216.

³⁷⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, I/65-66.

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Bilal hakkındadır.³⁷⁷

Hüseyin b. Nasr el-Âmülî

Ebû Ali Hüseyin b. Nasr b. Muârik el-Âmülî Taberî el-Mısırî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 261/874, 11. tabaka râvisi, sîka sebttir.³⁷⁸

Rivayetleri

Rivayetleri, vahyin inmesi ve Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.³⁷⁹

İbn Abdirrahman el-Berkî

Muhammed b. Abdirrahim el-Berkî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah b. Abdirrahim b. Sa'ye ez-Zührî el-Mısırî, Taberî'nin şeyhi, İbnu'l-Berkî diye meşhurdur.³⁸⁰

Rivayetleri

Rivayetleri, peygamberliğin verilmesi, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Bilal hakkındadır.³⁸¹

Muhammed b. Abdillah b. Abdilhakem

Ebû Abdillah, Muhammed b. Abdillah b. Abdilhakem b. A'yün el-Osmânî el-Ümevî el-Mısırî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 268/881, 11. tabaka râvisi, sadûktur.³⁸²

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.³⁸³

³⁷⁷ Taberî, II/315.

³⁷⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, I/124.

³⁷⁹ Taberî, II/383, III/216.

³⁸⁰ Eserî, *el-Mu'cem*, II/510.

³⁸¹ Taberî, II/291, II/315.

³⁸² Eserî, *el-Mu'cem*, II/515.

³⁸³ Taberî, III/197.

Yûnus b. Abdila'lâ

Ebû Mûsâ, Yûnus b. Abdila'lâ b. Meysere b. Hafs b. Hayyân es-Sadeî el-Mısrî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 264/877, 10. tabakanın küçük râvilerinden olup, sîkadır.³⁸⁴

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Peygamber'in nesebi, vahyin gelişi, ilk inen ayetler, ilk hutbe, kıblenin değışmesi, Hz. Zeynep ve Hudeybiye antlaşması hakkındadır.³⁸⁵

5. Reyli Râviler

Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî

Ebû Ali Ahmed b. Hammâd b. Saîd el-Ensâri ed-Dûlâbî er-Râzî el-Mısrî, Ebû Bişr ed-Dûlâbî (v.310/923)'nin babasıdır. Taberî'nin şeyhi olup, sîkadır.³⁸⁶

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in ölmeden önce yaptığı vasiyeti hakkındadır.³⁸⁷

Ahmed b. Sâbit er-Râzî

Ahmed b. Sâbit b. Attâb er-Râzî, Ferhûye diye bilinir. Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, kezzâbtır.³⁸⁸

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Peygamber'e peygamberliğin verilmesi, Hz. Peygamber'in Mekke'de kalış süresi ve hicret hakkındadır³⁸⁹

³⁸⁴ Eserî, *el-Mu'cem*, II/670.

³⁸⁵ Taberî, II/271, II/299, II/306, II/333, II/394, II/417, II/563-564, II/632.

³⁸⁶ Eserî, *el-Mu'cem*, I/31.

³⁸⁷ Taberî, III/192-193.

³⁸⁸ Eserî, *el-Mu'cem*, I/30.

³⁸⁹ Taberî, II/292, II/384, II/390.

Ebû Sâlih ed-Darârî (Muhammed b. İsmâîl)

Ebû Sâlih Muhammed b. İsmâîl b. Ebi'd-Darâr ed-Darârî er-Râzî, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, sadûktur.³⁹⁰

Rivayeti

Rivayeti, Sakîfe olayı hakkındadır.³⁹¹

Muhammed b. Humejd er-Râzî

Ebû Abdillâh, Muhammed b. Humejd b. Hayyân et-Temîmî er-Râzî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 248/862, 10. tabaka râvisi, hâfiz, zayıf, Rey ahalisi onu kezzâb³⁹² sayardı. Taberî'nin en çok rivayette bulunduğu kişidir.³⁹³ Eserî'nin İbn Humejd'le ilgili naklinin tam aksine onun sîka olduğunu belirten cerh ve ta'dil âlimleri de vardır.³⁹⁴

Rivayetleri

Taberî, tezimize konu olan 860 siyer rivayetinden 461'ini İbn Humejd- Seleme-İbn İshâk kanalıyla verir. Bu rivayetler, siyerin bütün konularını kapsamaktadır.

Sâid b. Anbese er-Râzî

Ebû Osmân Sâid b. Anbese el-Hazzâz er-Râzî, Taberî'nin şeyhi, 11.tabaka râvisi, yalancılık/kizble suçlanmıştır.³⁹⁵

Rivayeti

Rivayeti, ilk iman edenler hakkındadır.³⁹⁶

³⁹⁰ Eserî, *Mu'cemu Şuyuh*, 445-446.

³⁹¹ Taberî, III/207-209.

³⁹² Bir hadis terimi olarak **kezzâb**, râvinin rivayetlerinin hiçbir surette alınmayacağına delâlet eder. Aydınlı, 83.

³⁹³ Eserî, *el-Mu'cem*, II/495.

³⁹⁴ Zehebî, *Tezhib*, VIII/82.

³⁹⁵ Eserî, *el-Mu'cem*, I/198. Bir hadis terimi olarak **ittihâmu'r-râvî bi'l-kizb**, diğer konularda yalan söylediği bilinen bir râvinin, hadis rivayetinde de yalan söyleyeceğine ihtimal verilmesini ifade eder. Aydınlı, 79.

³⁹⁶ Taberî, II/315.

Sehl b. Mûsâ er-Râzî

Sehl b. Mûsâ el-Bezzâr er-Râzî, Taberî'nin şeyhidir.³⁹⁷

Rivayeti

Rivayeti, ilk Müslümanlar hakkındadır.³⁹⁸

6. Vâsıtlı Râviler

Abdülhamid b. Beyân es-Sükkerî

Ebu'l-Hasan Abdülhamid b. Beyân b. Zekeriyâ b. Hâlid b. Eslem el-Vâsıtî el-Utâridî es-Sükkerî el-Kannâd, Taberî'nin şeyhi, 10. Tabaka râvisi, vefatı 244/858, sadûktur.³⁹⁹

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Peygamber'in yaptığı umreler hakkındadır.⁴⁰⁰

Ahmed b. Sinân el-Kattân el-Vâsıtî

Ebû Ca'fer, Ahmed b. Sinân b. Esed b. Hibbân el-Kattân el-Vâsıtî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 258/871, 11. tabaka râvisi, sîka hâfızdır.⁴⁰¹

Rivayeti

Rivayeti, peygamberliğin başlangıcı hakkındadır.⁴⁰²

İbn Câbir b. Kürdî el-Vâsıtî

Ebu'l-Abbâs, Câbir b. Kürdî b. Câbir el-Vâsıtî el-Bezzâz, Taberî'nin şeyhi, vefatı 255/868, 11. tabaka râvisi, sadûktur.⁴⁰³

³⁹⁷ Eserî, *el-Mu'cem*, I/226.

³⁹⁸ Taberî, II/314.

³⁹⁹ Eserî, *el-Mu'cem*, I/275.

⁴⁰⁰ Taberî, II/39, II/63, III/160.

⁴⁰¹ Eserî, *el-Mu'cem*, I/31.

⁴⁰² Taberî, II/297

⁴⁰³ Eserî, *el-Mu'cem*, I/86.

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in sakalı hakkındadır.⁴⁰⁴

7. Ramleli Râviler

Ali b. Sehl

Ebu'l-Hasan Ali b. Sehl b. Kâdim el-Haraşî er-Ramlî en-Nesâî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 261/874, 11. tabakanın büyüklerinden olup, sîka ve sadûktur.⁴⁰⁵

Rivayeti

Rivayeti, Huneyn gazvesi hakkındadır.⁴⁰⁶

İsmâîl b. İsrail er-Ramlî

Ebû Muhammed İsmâîl b. İsrâîl es-Sellâl er-Ramlî, Taberî'nin şeyhi, 10. tabaka râvisi, sadûktur.⁴⁰⁷

Rivayetleri

Rivayetleri, Bedir savaşı hakkındadır.⁴⁰⁸

8. Âmüllü Râvi

Müsennâ b. İbrâhîm el-Âmülî

Müsennâ b. İbrâhîm el-Âmülî el-Übüllî Taberî, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, sîkadır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁴ Taberî, III/182.

⁴⁰⁵ Eserî, *el-Mu'cem*, I/392-393.

⁴⁰⁶ Taberî, III/78.

⁴⁰⁷ Eserî, *el-Mu'cem*, I/50.

⁴⁰⁸ Taberî, II/432.

⁴⁰⁹ Eserî, *el-Mu'cem*, II/483.

Rivayeti

Rivayeti, kiblenin değişmesi hakkındadır.⁴¹⁰

9. Beyrutlu Râvi

Abbâs b. Velîd

Ebu'l-Fadl Abbâs b. Velîd b. Mezyed el-Uzrî el-Beyrûtî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 271/884, 11. tabaka râvisi, sadûktur.⁴¹¹

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Peygamber'e peygamberliğin verilmesi ve Bi'ru Maûne olayı hakkındadır.⁴¹²

10. Ahvazlı Râvi

Ahmed b. İshâk

Ebû İshâk Ahmed b. İshâk b. İsâ el-Ahvazî el-Bezzâz, Taberî'nin şeyhi, vefatı 250/864, 11. tabaka râvisi, sadûktur.⁴¹³

Rivayeti

Rivayeti, Bedir ashabının sayısı hakkındadır.⁴¹⁴

⁴¹⁰ Taberî, II/417.

⁴¹¹ Eserî, *el-Mu'cem*, I/271.

⁴¹² Taberî, II/291, II/550.

⁴¹³ Eserî, *el-Mu'cem*, I/29.

⁴¹⁴ Taberî, II/433.

11. Medâinli Râvi

Zekeriyyâ b. Yahyâ ed-Darîr

Ebû Ali, Zekeriyyâ b. Yahyâ b. Eyyûb ed-Darîr el-Medâinî, Taberî'nin şeyhi, 10. tabaka râvisi, hakkında cerh ta'dil âlimleri sükût etti/sekete anhu.⁴¹⁵

Rivayetleri

Rivayetleri, ilk iman edenler, Hz. Peygamber'in yakın akrabalarını İslâma daveti ve Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.⁴¹⁶

12. Hımslı Râvi

Ebû Şurahbîl el-Hımsî

İsâ b. Hâlid b. Nâfi' el-Behrânî el-Hımsî, Taberî'nin şeyhidir.⁴¹⁷

Rivayeti

Rivayeti, peygamberliğin başlangıcı hakkındadır.⁴¹⁸

13. Askalânlı Râvi

Muhammed b. Halef el-Askalânî

Ebû Nasr, Muhammed b. Halef b. Ammâr b. A'lâ b. Ğazvân eş-Şâmî el-Askalânî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 260/873, 11. tabaka râvisi, sadûktur.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Eserî, *el-Mu'cem*, I/173.

⁴¹⁶ Taberî, II/310, II/321, III/202-203.

⁴¹⁷ Eserî, *el-Mu'cem*, II/716-717.

⁴¹⁸ Taberî, II/291.

⁴¹⁹ Eserî, *el-Mu'cem*, II/497.

Rivayetleri

Rivayetleri, Peygamberliğin başlangıcı, Mekke dönemi ve Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.⁴²⁰

14. Masîsalı Râvi

Hasan b. Yahyâ

Ebu'r-Rabî, Hasan b. Yahyâ b. Kesîr el-A'nberî el-Masîsî, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, Lâ be'se bihî, hâfızasının zayıf olmasıyla itham olunmuştur.⁴²¹

Rivayetleri

Rivayetleri, Bedir, Zûkared gazveleri ve Hudeybiye antlaşması hakkındadır.⁴²²

15. Tirmizli Râvi

Ahmed b. Hasan et-Tirmizî

Ebu'l-Hasan, Ahmed b. Hasan b. Cüneydib et-Tirmizî, Taberî'nin şeyhi, vefatı yaklaşık 250/864, 11. tabaka râvisi, sîka hâfızdır.⁴²³

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Ali'nin Müslüman olması hakkındadır.⁴²⁴

⁴²⁰ Taberî, II/290, II/384, III/198.

⁴²¹ Eserî, *el-Mu'cem*, I/119. Bir hadis terimi olarak **lâ be'se bihî**, râvinin cerh edildiğine işaret eder. Ancak böyle bir râvinin rivayetleri itibar için alınır. Aydınli, 86.

⁴²² Taberî, II/433, II/596-600, II/621, II/629-630.

⁴²³ Eserî, *el-Mu'cem*, I/30-31.

⁴²⁴ Taberî, II/310.

16. Cürcânlı Râvi

Abdurrahman b. Velîd el-Cürcânî

Ebû Muhammed Abdurrahman b. Velîd el-Cürcânî, Taberî'nin şeyhi 11. tabaka hakkında cerh ta'dil âlimleri sükût etmiştir.⁴²⁵

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.⁴²⁶

17. Buhâralı Râvi

Muammed b. İsmâîl (el-Buhârî)

Muammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Muğîre el-Cu'fî el-Buhârî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 256/869, 11. tabaka râvisi, sîka.⁴²⁷ Taberî'nin meşhur hadis âlimi Buhârî'den hadis alıp almadığı henüz netlik kazanmış bir konu değildir. el-Eserî, Taberî'nin tarihinde geçen Muhammed b. İsmâîl adının Buhârî'ye nispetinde hiç şüpheye mahal vermez. Ancak hiçbir biyografî kaynağında Buhârî ile Taberî'nin karşılaştığı şeklinde bir malumata rastlayamadığımızı belirtmeliyiz. Ayrıca Taberî'nin tarihinin siyer bölümünde Muhammed b. İsmâîl'den yapılan nakillerde, Muhammed b. İsmâîl'den önceki tabakadaki râvilerden Saîd b. Ebî Meryem, Kuteybe b. Saîd ve Ebû Nuaym Fadl b. Dukayn, Buhârî'nin kendilerinden hadis naklettiği kimselerdir.⁴²⁸ Bununla birlikte yine aynı bölümde adı geçen Amr b. Osmân el-Hımsî'den ise Buhârî'nin rivayeti yoktur.⁴²⁹ Açıkça ifade etmek gerekirse elimizdeki deliller Taberî'nin Buhârî'den hadis aldığını katî surette ispata muktedir değildir. Bunun için Taberî'nin, Muhammed b. İsmâîl adına dayanarak yaptığı bütün rivayetler incelenerek bir sonuca ulaşılabilir. Bu da tezimizin alanın dışına çıkacağı için, bu kadar değini ile yetiniyoruz.

⁴²⁵ Eserî, *el-Mu'cem*, I/285.

⁴²⁶ Taberî, III/217.

⁴²⁷ Eserî, *el-Mu'cem*, II/489.

⁴²⁸ ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (v.748/1374), *Tezhibu Tehzibi'l-Kemâl*, Tahkik: Ğuneym Abbas Ğuneym- Eymen Selâme, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, Kahire, 1425, III/431-432, VII/326-328, VII/399-400.

⁴²⁹ Zehebî, *Tezhib*, VII/182.

Rivayetleri

Rivayetleri, hicret, takvimin kullanılması ve muharrem ayı hakkındadır.⁴³⁰

18. Memleketi Belli Olmayan Râviler

Abdullah b. Ebî Ziyâd

Hakkında bilgi bulunamadı.

Rivayeti

Rivayeti hac hakkındadır.⁴³¹

İbnü'l-Mukaddemî

Hakkında bilgi bulunamadı.

Rivayeti

Rivayeti, Hz. Peygamber'in şemâili hakkındadır.⁴³²

Kâsım b. Hasan

Kâsım b. Hasan, Taberî'nin şeyhi, 11. tabaka râvisi, hakkında başka malumat yoktur.⁴³³

Rivayeti

Rivayeti, bazı ayetlerin inişi hakkındadır.⁴³⁴

⁴³⁰ Taberî, II/384, II/388, iki rivayet, II/389, iki rivayet, II/390, iki rivayet.

⁴³¹ Taberî, III/159-160.

⁴³² Taberî, III/180.

⁴³³ Eserî, *el-Mu'cem*, II/460.

⁴³⁴ Taberî, II/340.

Muhammed b. Ali b. Hasan b. Şakîk

Muhammed b. Ali b. Hasan b. Şakîk el-Abdî, Taberî'nin şeyhi, vefatı 250/864, 11. tabaka râvisi, sîkadır.⁴³⁵

Rivayeti

Rivayeti, hac hakkındadır.⁴³⁶

Sâlih b. Simâl

Hakkında bilgi bulunamadı. İsmi yazımı hatalı olabilir.⁴³⁷

Rivayetleri

Rivayetleri, Hz. Peygamber'in vefatı hakkındadır.⁴³⁸

D. Kaynakların Değerlendirilmesi

Taberî'nin tarihinin siyer bölümünü oluştururken kullandığı İbn İshâk, Vâkîdî, İbn Sa'd, İbnü'l-Kelbî, Zübeyr b. Bekkâr gibi bazı müelliflerin kitaplarını doğrudan kullandığına daha önce dikkat çekilmişti. Yaşadığı dönem itibariyle Taberî'nin bu eserlerden istifade etmemesi de tabii olarak düşünülemezdi. Yine Taberî'nin adı geçen şahıslardan yaptığı nakiller, tam da bu müelliflerin uzmanlık sahalarına denk gelmektedir. Örneğin, Zübeyr b. Bekkâr ve İbnü'l-Kelbî'den yaptığı alıntılar nesep konularıyla ilgilidir. Zira her iki müellifin de nesebe dair eser verdiği önceki bölümlerde ifade edilmişti. Vâkîdî ve İbn Sa'd'dan doğum ve ölüm tarihleri ile olayların vuku yıllarını tesbitte özellikle istifade ettiği de belirtilmelidir. İbn Sa'd'ın *Kitâbu Tabakâti'l-Kebîr* adlı biyografik eseri olduğu gibi Vâkîdî'ye de *Kitâbu't-Tabakât* adlı bir eser nispet edilmiştir.⁴³⁹ Demek ki Taberî, olayların tarihleri noktasında bu sahanın uzmanları olan Vâkîdî ve İbn Sa'd'a müracaat ederek, bilgiyi uzmanından alma gayesini gütmüş olmalıdır.

⁴³⁵ Eserî, *el-Mu'cem*, II/519.

⁴³⁶ Taberî, III/160.

⁴³⁷ Eserî, *el-Mu'cem*, I/244

⁴³⁸ Taberî, III/193

⁴³⁹ Şeşen, 28-30.

Taberî'nin daha çocuk yaşta iken ilmi yolculuklara başladığı ve ilim tahsili için çok değişik memleketlere seyahat ettiği Taberî'nin İlim İçin Yaptığı seyahatler başlığı altında anlatılmıştı. Taberî'nin siyer rivayetlerini aldığı şifâhî kaynakları yukarıda memleketlerine göre tasnif edilmişti. Buna göre Taberî, Bağdatlı 18, Basralı 15, Kûfeli 15, Mısırlı 7, Reyli 6, Vâsıtlı 3, Ramleli 2, Âmüllü, Beyrutlu, Ahvazlı, Medâinli, Hımışlı, Askalânlı, Masîsalı, Tirmizli, Cürcânlı, Buhâralı birer râviden siyere dair nakilde bulunmuştur. Taberî'nin siyere dair nakilde bulunduğu 5 râvinin ise memleketleri belli değildir.

Yukarıda nakledilen sayısal veriler üzerinden siyer rivayetlerinin doğup geliştiği yer olan Medîne'den başta Irak olmak üzere hicaz dışına kaydığını söylenebilir. Yine ilim merkezlerinin çeşitlendiği, ilmin merkezden çevreye doğru yayıldığı da öne sürülebilir. Bu iddianın en çarpıcı örneği Taberî'nin birçok nakilde bulunduğu İbn İshâk'ın Medineli olmasına rağmen, Taberî'nin İbn İshâk'a ulaştığı senetteki Seleme b. Fadl ve Muhammed b. Humeyd'in, Reyli olmasıdır.⁴⁴⁰

Taberî'nin kendilerinden doğrudan rivayet aldığı 77 râviden sadece 9'uyla ilgili eleştiri söz konusudur. Bunların dışındaki râvilerin çoğu ya sîka ya da sadûktur. Muhammed b. Humeyd dışarıda tutulursa-ki onun hakkında farklı görüşlerin var olduğuna işaret edilmişti-eleştirilen bu râvilerin toplam rivayet adedi 15'i geçmez. Toplam 7 râvi hakkında ise biyografik malumata erişilemedi. Bu değerlendirmeler çerçevesinde Taberî'nin eserinin siyer rivayetlerinin, hadis ilminin bir alt dalı olan cerh ve ta'dile rahatlıkla tabi tutulabileceği ifade edilebilir.⁴⁴¹ Ancak bu durum Taberî'nin rivayetlerini naklettiği ve senet zincirinin ilk halkasını teşkil eden râviler için geçerlidir. Yoksa Taberî'nin rivayet naklettiği senetlerdeki bütün râviler için söz konusu değildir.

Taberî'nin kendilerinden siyer rivayetlerini naklettiği hocalarının vefat tarihleri incelendiğinde; bunların 248/862 yılı ile 260/873 yılı arasında yoğunlaştığı söylenebilir. Bu dayanarak Taberî'nin âlî isnâd elde etmek için ileri yaştaki hocaları özellikle tercih ettiği söylenebilir. Buna göre Taberî'nin, tarihi bilgileri asıl kaynağa en yakın kaynaktan elde etmeye özel bir önem atfetmiştir.

⁴⁴⁰ Şeşen, 26, Öz, 294.

⁴⁴¹ Taberî'nin tarihinin, Muhammed b. Tâhir el-Berzencî tarafından cerh ve ta'dil kriterlerine göre değerlendirilerek yeni bir neşri yapılmıştır. *Sahîhu Tarihi't-Taberî*, I-X, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 1428.

Taberî'nin eserini vücuda getirirken bir konuyla ilgili bir rivayeti merkeze aldığı ve bu rivayetin akışı içerisinde araya girerek farklı bilgiler içeren rivayetleri zikrettiği Üslûbu ve İsnad Kullanımı başlığı altında ele alınacaktır. Burada şunu belirtmek yerinde olur ki Taberî'nin eserinin siyer bölümünün ana iskeleti İbn İshâk'a dayanmaktadır. Yani Taberî, çoğu zaman merkeze İbn İshâk'a dayanan rivayeti almaktadır. Yazılı Kaynakları başlığı altında ifade edildiği gibi Taberî, teze konu olan 860 rivayetin 461'ini bir senetle, 38'ini ise doğrudan İbn İshâk'a dayandırmaktadır. Buna Taberî'nin İbn İshâk'a ulaşan diğer tarikler yoluyla aldığı rivayetler de eklenirse toplam rivayet rakamı 500'ü aşmaktadır. Bu da Taberî'nin eserinin temelde İbn İshâk'a dayandığını ispat etmek için yeterli bir delildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÂRÎHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK'TEKİ SİYER RİVAYETLERİNİN MUHTEVA TAHLİLİ, TABERÎ'NİN TERCİH VE YORUMLARI

Bu bölümde öncelikle Taberî'nin eserini kaleme alırken kullandığı genel üslûbu ve isnâd kullanma üslûbu ele alınacaktır. Ardından Taberî'nin, eserinde şiiri nasıl kullandığı, olayların tarihlerini nasıl belirttiği, coğrafi, topoğrafik bilgilerle mimari yapılar hakkında verdiği bilgiler kaydedilecektir. Yine Taberî'nin eserinde Kur'an ayetlerini kullanma usûlü, mektuplara ve antlaşma metinlerine eserinde nasıl ve ne ölçüde yer verdiği, nesep bilgileri ve mühim hadiselerde adı geçenlerin isim listelerini zikretmesi de uygulamalı olarak ele alınacaktır. Son olarak Taberî'nin kullandığı bilgiler üzerinde nasıl yorum yaptığına ve farklı bilgiler arasında tercih yapıp yapmadığına işaret edilerek, Muhteva Değerlendirmesi başlığı altında, bu bölümün genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

A. Muhteva Tahlihi

1. Üslûbu ve İsnad Kullanımı

Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*'ta kullandığı üslûbu onun rivayetlerin öncesinde veya sonrasında kurduğu cümlelerden çıkarılabilir. Zira onun kurduğu cümlelerin büyük çoğunluğu senetlerle bağlantılı cümlelerdir. Durum böyle olunca da Taberî'nin üslûbunun, senedi kullanma şeklinden tamamen bağımsız ele alınması pek de mümkün değildir. Bununla birlikte onun kurduğu müstakil cümlelerden elde edilen malzeme de öncelikli olarak zikredilecektir. Ardından isnâd kullanma üslûbu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Taberî, kitabının siyer bölümünde hicrete kadar olan olaylardan önemli gördüklerine tarih vermeden başlık koymuştur. Örnek vermek gerekirse Hz. Peygamber'in nesebi ile ilgili bilgileri şu başlık altında işler: “Zikru nesebi Rasûlillâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve Zikru

ba'di ahbâri âbâihî ve ecdâdihî/Hz. Peygamber'in babasının ve atalarının anlatılması".⁴⁴² Hicret öncesi olayları anlatırken -Hz. Peygamber'in atalarının adlarını başlık olarak saymazsak- toplam yedi başlık kullanır.⁴⁴³

Hicretten itibaren ise her hicri yıla bir ana başlık koymuş ve bu başlıklardaki üslûbunu da yer yer değiştirmiştir. Meselâ hicri birinci yıl için attığı başlık "Zikru mâ kâne mine'l-umûri'l-mezkûrati fî evveli senetin mine'l-hicrati/Hicretin birinci yılında olduğu zikredilen olayların anlatılması" şeklinde iken⁴⁴⁴ bu ifade biçimini hicri ikinci yılın başlangıcını belirtmek için koyduğu başlıkta değiştirerek daha kısa bir ifade kullanır. "Sümme kâneti's-senete's-sâniyete mine'l-hicrati/Sonra hicri ikinci yıl gelir."⁴⁴⁵

Taberî, hicretten sonraki olayları anlatırken de ana başlık olarak koyduğu ilgili hicri yılı belirten başlıktan başka alt başlıklar da kullanmıştır. Ancak bu alt başlıklar anlatılacak olayın adını ifade eden kısa başlıklardır. Misal olarak Bedir gazvesiyle ilgili başlık verilebilir. Konuyla ilgili başlık "Zikru vaka'ti Bedri'l-kübrâ/Büyük Bedir gazvesi olayının anlatımı" şeklinde konulmuştur.⁴⁴⁶

Taberî, konuya verdiği alt başlıkların içinde de bazı başlıklar kullanır. Bir konuda eğer anlamları çelişen rivayetler varsa, bu rivayetlerden aynı anlamı taşıyanları bir arada verir ve kısa bir başlıkla buna işaret eder. Meselâ Hz. Peygamber'in peygamber olduktan sonra Mekke'de on yıl mı yoksa on beş yıl mı kaldığına dair rivayetleri iki grup halinde zikreder. On yıl kaldığını iddia edenlerin rivayetlerine yer vermeden önce "Zikru men kâle zâlike/Bu kanaatte olanların anlatılması" başlığını koyar. Ardından başka bazı kimselerin on üç yıl kaldığını iddia ettiği bilgisini verdikten sonra yine aynı başlığı kullandıp ilgili rivayetleri serdetmeye başlar.⁴⁴⁷ Taberî'nin hadisçiliği üzerine çalışan Fatma Akdokur, onun üslûbunda cedel dilinin hakim olduğu⁴⁴⁸ şeklindeki kanaatine de iştirak etmekteyiz. Zira verilen misalde de bariz bir biçimde görüleceği üzere Taberî, bilgileri mukayeseli bir biçimde aktarmakta ve bir konudaki birden çok farklı rivayeti aktarmaya gayret göstermektedir.

⁴⁴² Taberî, II/239.

⁴⁴³ Bakınız, Taberî, II, 661.

⁴⁴⁴ Taberî, II/394.

⁴⁴⁵ Taberî, II/407.

⁴⁴⁶ Taberî, II/421.

⁴⁴⁷ Taberî, II/383-384.

⁴⁴⁸ Akdokur, 212. **Cedel**, bir fikre karşılık, karşıt bir fikri delillere ispat etme ve karşıt fikri çürütme esasına dayalı bir felsefi yöntemdir. Geniş bilgi için bkz. Tehânevî, Muhammed Ali (v.1158/1745'ten sonra), *Keşşâfu Istîlâhâti'l-Fünûn ve'l-U'lûm*, Tahkik: Ali Dahrûc vd., Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1996, I/553-554.

Taberî bazen de rivayetin içeriğine işaret eden bir ifadeyi senedin öncesine alarak farklı bir anlatım yolu tutar. Misal olarak Amr b. el-As (v.43/664)'ın Müslüman olma sebebini aktarırken “Ve kâne sebebü islâmi Amri’bni’l-Âs mâ haddesenâ İbn Humeyd.../Amr b. el-Âs’ın Müslüman olmasının sebebi İbn Humeydin bize haber verdiği şeydir” şeklinde konuya girer.⁴⁴⁹

Taberî, rivayetleri tekrar etmemek için bazen konun daha önce işlendiğini ifade eden bir ibare kullanır. Meselâ Hz. Ebû Bekr’in Necid bölgesine yaptığı seriyye ile ilgili olarak “Kad madâ haberuhâ kablü/Bu olaya dair haber daha evvel geçmişti” ibaresini kullanarak kitabının başka bir bölümüne işaret eder.⁴⁵⁰

Taberî’nin üslûbunda dikkat çeken bir hususiyet de onun bir meseleyi anlatırken bir rivayet metnini merkeze alması ve bu metne manaca muhalif bilgiler içeren başka rivayetleri, merkeze alınan metni bölerek vermesidir. Meselâ Abdullah b. Cahş seriyyesini anlatırken merkeze İbn İshâk’a ulaşan metni alır. Rivayetin başında seriyyeye katılanların dokuz kişilik bir grup olduğu bilgisi vardır. Tam da burada İbn İshâk rivayetini böler ve Vâkidî’nin seriyyeye on iki kişinin katıldığı şeklindeki muhalif rivayetini aktarır. Daha sonra ise “Racaa’l-hadîsu ilâ hadisi’bni İshâk/Söz yine İbn ishâk’ın anlatımına döndü” ibaresini kullanarak ana metne döner. Böylece hem rivayet metinlerinin karışmasına mani olmakta hem de farklı iki bilgiyi karşılaştırma imkânı sunmaktadır.⁴⁵¹

Taberî’nin bir konunun uzunca anlatılmasının eserinin hacmini arttırmasından endişe ederek konuyu başka bir kitabına havale ettiği de vâkidir. Meselâ Zâtu’r-Rika’ gazvesinde Hz. Peygamber’in korku namazını(salâtu’l-havf) nasıl kıldığına dair uzunca malumat vermenin eserin hacmini genişleteceğinden endişe ettiğini belirten Taberî, bu konuda *Basîtu’l-Kavl fi Ahkâmi Şerâi’i’l-İslâm* adlı eserinin korku namazı bölümüne bakılmasını istemektedir.⁴⁵² İmadüddin Halil’in, Taberî’nin genel üslûbuna dair izah ve eleştirilerine de yer vererek isnâd kullanma üslûbuna geçebiliriz. İmadüddin Halil şöyle diyor: “Konusunu açık bir kompozisyon anlatımıyla açan Taberî, klasik üslûbu kullanmaktadır. Temelinde dilbilgisi ve hukuksal izler taşıyan klasik anlatım biçimi, dilci bilginlerin yöntemine uygun kelime ve cümlelerle biçimlenmiş gramatik bir kalıp özelliğini taşımaktadır. Bu anlatımın tek kusuru, konuyu

⁴⁴⁹ Taberî, III/29.

⁴⁵⁰ Taberî, III/22.

⁴⁵¹ Taberî, II/410.

⁴⁵² Taberî, II/557.

gölgelendirecek oranda sanatsal ve estetik güzelliklerin ön plana çıkmasıdır. Bu klasik anlatım biçimi, Dineverî (v.282/895)'nin *Ahbâru't-Tivâl* kitabında gördüğümüz anlatımla çelişmektedir. Bu iki anlatım biçimi Arap edebiyatının belli başlı iki ekolü görünümündedir. Deyim yerindeyse Taberî klasik okulun temsilcisiyse Dineverî, ulusların ve halkların kültürel etkileşimini izleyen bir okulun temsilcisidir. Bir yönüyle klasizmin ardında ortaya çıkan romantizme benzeyen bu okul, yeniliğin peşindedir. Örneğin olay kahramanlarının değişik türdeki diyalogunu sunuş yoluyla tarihsel ortama aksiyon kazandıran güzel ve akıcı bir üslupla tarihini yazan Dineverî, bu diyalogu anlattığı konuşmanın özgün yapısı içinde kaynaştırmayı bilir. Oysaki Taberî'de böyle bir anlatım göremiyoruz. Bildirdiği haberin içinde sık sık kullandığı mektup ve konuşma metinlerini yapay bir şekilde sunan Taberî, tarihsel ortamın aksiyonundan uzaklaşmakta ve hatta görgü tanıkları ve olay kahramanlarından naklettiği şiirlerde bile dilbilgisi ekolünün metoduna bağlı kalmaktan öte bir şey yapmamaktadır. Zira gramerci ekolün belli başlı özelliği, görüşlerini şiirsel beyitlerle desteklemektir. Kullandığı yıllık sistem Taberî'nin anlatım biçimini belli ölçüde etkilemiştir. Çünkü bu sistem –Dineverî'de gördüğümüz gibi- bir belgesel haberi, olumlu ve coşkulu bir ölçüyle sunmayı engellemektedir. Senet zincirlerini sık sık anması da bir tür olumsuz anlatımla sonuçlanmaktadır.”⁴⁵³

Bir sözü ilk söyleyene varıncaya kadar birbirinden nakleden râviler silsilesi anlamına gelen senet,⁴⁵⁴ hicri birinci yüzyılın ilk yarısından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵⁵ İlk dönem âlimlerinin, nakillerin kaynağına önem vermeleri, haberlerin kabulü için şartlar ileri sürmeleri neticesinde, tefsir, fıkıh, tarih, ricâl, ensâb vb. bütün İslâmî ilimler isnâda hayati önem atfetmişler, her disiplin ortak payda olarak isnâdı şart koşmaya başlamışlardır. Birçok kaynağa atfedilen, “*Bu ilim dindir. Onu kimden aldığınıza dikkat ediniz*” şeklindeki ifade de İslâm kültüründe isnâdın ne kadar ciddiye alındığının göstergesidir.⁴⁵⁶

Iraklı tarihçi Cevâd Ali'nin Taberî'nin senete neden çok ehemmiyet verdiğini ortaya koyan ifadeleri şöyledir: “*Taberî ilmi hayatına hadis eğitimi olarak başlayan bir muhaddistir. Tarihi rivayetleri hem derleme hem de tenkit noktasında hadisçilerin metodundan etkilenmiştir. Aktarılan rivayetleri ilk kaynağına varıncaya kadar senediyle birlikte*

⁴⁵³ Halil, 149-150.

⁴⁵⁴ İtr, Nûruddîn, *Menhecu'n-Nakd fî U'lûmi'l-Hadîs*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1996, 344.

⁴⁵⁵ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, TDV Yay., Ankara, 1998, 176-177, Polat, Selahattin, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yay., İstanbul, Basım yılı yok, 22-23.

⁴⁵⁶ Öz, 99.

derlemiştir. Bu kaynak güvenilir bir hoca, aktarılan olaya bizzat katılan adaletli bir kimse, olay hakkında bilgi sahibi biri, Taberî'nin okuyarak sema, kıraat veya icazet yollarıyla nakletme iznini taşıdığı muttasıl senetli bir kitap, bedevilerden bir grup veya büyük şehirlerden gelen ve Taberî'nin güven duyduğu kimseler olabilir.”⁴⁵⁷ Cevâd Ali'den biraz farklı düşünen Muhammed Fethî Osmân ise durumu şöyle açıklar: “*Taberî, tarih sahasına tefsir ve hadis kapılarından girdiği için tarihi olayları da rivayetlerin senetleri açısından Peygamber (sav)'in hadisleri gibi değerlendirmiştir. Onun için senet haberin sahih olup olmadığının yegâne delilidir.*”⁴⁵⁸

Cevâd Ali, Taberî'nin tarihinde diğer bazı eserlerine nazaran senet konusunda gösterdiği hassasiyeti de şu ifadelerle dile getirir: “*İhtilâfu'l-Fukahâ adlı eserinde sened konusundaki mütesahil tavra karşılık Taberî, Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk'te hadisçilerin metodunu takip ederek tam manasıyla senetleri vererek müteşeddid bir tavır sergiler. Ona göre olaylar öncelikli olarak senedin zikredilmesiyle başlar. Örneğin şöyle der: “Haddesenî İbnu Humeyd, kâle, haddesenâ Seleme, kâle hddesenî Muhammed b. İshâk, a'n Nâfi' a'n İbni U'mar, kâle/Bana İbn Humeyd anlatıp dedi ki bize Seleme anlatıp dedi ki bana İbn İshâk Nafi'den O da İbn Ömer'den naklederek dedi ki...” yahut “Haddesenâ Muhammed'ubnu Abdillâh'ibni Abdi'l-Hakem kâle haddesenâ Eyyûb'ubnu Süveyd a'ni'l-Evzai'yyi kâle haddesenâ İsmâi'l'ubnu A'bdillâh Kâle Kadime Enesu'bnu Mâlik a'le'l-Velîd'ibni A'bdi'lmelik Fekâle lehu'l-Velîdu/Bize Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem anlatıp dedi ki bize Eyyûb b. Süveyd, Evzâi'den nakledip dedi ki bize İsmâîl b. Abdillâh nakledip dedi ki Enes b. Mâlik, Velid b. Abdulmelik'e geldi. Velîd ona dedi ki...” bunlar Muhaddislere göre makbul sayılan rivayet sîgalarıdır. Senet muttasıldır ve kopukluk yoktur. Kitabın tamamında bu metodu izler. Ancak rivayet yoluyla elde etmediği birkaç yerde bu kurala uymaz. Muhakkak ki bu bilgileri de ya kitaplardan doğrudan yahut ta rivayet icazetini haiz olduğu kitaplardan almıştır. Ve bu yerlerde muhaddislerin pek de hoşlanmadığı ibareleri kullanmıştır. Senette muhaddisin adını söylememiş örneğin şöyle demiştir: “Huddistü a'n Fülân Ennehû Kâle/Bana falanın şöyle dediği bildirildi...” yahut da “ Zükira a'n Fülân Ennehû Kâle/Zikredildi ki falan şöyle diyor...”*”⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Cevâd Ali, 1/169.

⁴⁵⁸ Muhammed Fethî Osmân, 167.

⁴⁵⁹ Cevâd Ali, 1/164-165.

Yukardaki alıntılardan da anlaşıldığı üzere Taberî, eserinde kullandığı bilgileri senet kullanarak bir kaynağa nispet eder. Ancak onun herhangi bir kaynağa ya da kişiye nispet etmeden kaydettiği bilgiler de vardır. Meselâ Hz. Peygamber'in hicretini anlatırken, Hz. Ali'yi yatağına yatırdıktan sonra ondan uyumasını ve korkmamasını istediği şeklindeki rivayet anlatılırken araya girerek “Kâle Ebû Ca’fer: Zâde ba’duhum fi hâzihi’l-kıssati fi hâze’l-mevdii’/Ebû Ca’fer der ki⁴⁶⁰: Bazı kimseler bu kıssanın bu yerine ekledi ki” ibaresini kullanır.⁴⁶¹ Taberî'nin bazı kimseler diyerek açıklamadığı bu râvilerin adlarını neden açıklamadığı konusunda net bir kanaate ulaşamadık. Zira yaptığımız karşılaştırmalarda Taberî'nin aktardığı bu bilgiyi, bilgileri senetli nakleden kaynaklarda bulamadık. Fatma Akdokur'un konuyla ilgili kanaatine ise katılmadığımızı belirtmeliyiz. Zira Akdokur, Taberî'nin ya bazı mutaassıp çevrelerden çekindiği ya da adını vermediği kişileri güvenilir bulduğu için bu yöneme başvurduğunu savunur.⁴⁶² Taberî'nin bir takım mutaassıp çevrelerden çekinerek râvilerin adlarını vermemesi şeklindeki yorum, öncelikle bizim ele aldığımız hicret gibi bir örnek için açıklayıcı görünmüyor. Bu bir yana Taberî mutaassıp Hanbelîleri karşısına alma pahasına *İhtilâfu'l-Fukahâ* adlı eserine fakih olmadığına inandığı Ahmed b. Hanbel (v.241/855)'i almamıştır.⁴⁶³

Anlattığı konuların konu bütünlüğünü bozma pahasına tek konuda birçok rivayet sunan Taberî'nin ele aldığımız rivayette sadece itimada şayan gördüğü için bu râvilerin adlarını zikretmediğini söylemek de makul görünmüyor. Eğer bunu yapacak olsa başta İbn İshâk için yapar ve kitabın hacmini ciddi anlamda kısaltırdı.

Eldeki verilerden bir neticeye ulaşamasak da Taberî'nin adlarını vermediği râvilerin isimlerinin elindeki nüshalardan silindiği şeklinde bir tahminde bulunuyoruz. Bu tahmin, çağdaş muhaddis Muhammed Mustafa el-A'zamî'nin hadis yazım tekniği ve yazı malzemeleri ile ilgili değerlendirmelerine dayanmaktadır. Şöyle diyor A'zam'i : “*İsnadın tamamı sayfanın*

⁴⁶⁰ Taberî, eserinde kendi adını kaydetmek için ismi Muhammed b. Cerîr'i değil de künyesi Ebû Ca'fer'i kullanır.

⁴⁶¹ Taberî, II/372.

⁴⁶² Akdokur, 176, Iraklı tarihçi İmamüddin Halil'in değerlendirmesi de aynı yönde olup şöyledir: “*Bir insandan sözlü bir şey işitmişse, “Bana falanca anlattı.” Yanında başkaları da varsa, “Bize falanca anlattı.” Demekte ve senet zincirini ilk kaynağına kadar götürmektedir. Zaman zaman da mürsel rivayetlere dayanmaktadır. Örneğin, “Süddî filan filandan bildirerek bana yazdı.” Taberî senedi kopuk olmayan rivayet ve senet zinciri üzerinde önemle durmaktadır. Ancak istisnai bazı yerlerde bir kitaptan veya bir icazeden nakletme yoluna gitmiş ve anlatılanın ismini vermemiştir. Örneğin, “Bana filancadan bildirildi.” Veya “Filancalardan bir grup bana bildirdi.” Buradaki önemsenmez ifadelerin nedeni hayattaki râvilerin politik gücünden duyulan korku olabilir.” Halil, 122.*

⁴⁶³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/436-437.

veya rulunun başında veriliyor ve kitabın her rivayeti, aşağıda değil ta tepede olmak üzere, bir râviden ötekine kadar fazladan bir bilginin dercini gerektiriyordu. Papiri veya kağıtlar gevrekleştikçe üst kısım kolayca fersude bir hale geliyordu; o kadar ki birçok durumda talebeler, onların kimlerin hadisleri olduğunu anlamaya muktedir olamıyorlardı.”⁴⁶⁴

Taberî, riavyetleri naklederken çoğunlukla semaya delalet eden rivayet lafızlarını kullanır. En çok kullandığı lafızlar “Haddesenâ”, “Haddesenî” lafızlarıdır. Rivayet lafızları arasındaki farka özel bir önem verir. Meselâ İbnü'l-Müsennâ'dan Peygamber (sav)'in isimlerini anlatan iki rivayet aktarır. Birincisinde “Haddesenî/Bana anlattı” ikincisinde “Haddesenâ/Bize anlattı” rivayet kalıplarını kullanarak ilk rivayeti mezkur râviden yalnız aldığına ikinci rivayeti ise bir grupla birlikte aldığına işaret etmiştir.⁴⁶⁵

Taberî, sadece semaya delalet eden rivayet lafızlarıyla nakilde bulunmaz, bunun yanında mükâtebe'ye delalet eden bir lafızla da rivayette bulunur. Meselâ yalancı peygamberler Tuleyhâ ve Müseyleme ile ilgili rivayette “ Ketebe ileyye Serî b. Yahyâ yekûlu/Bana Serî b. Yahyâ yazıp şöyle dedi” şeklinde bir ibare kullanır.⁴⁶⁶

Taberî, bazen “Zükira/Zikredildi” ve “Kîle/denildi” ibarelerini kullanarak bilgiler aktarır. Meselâ Hz. Peygamber'in kâtiplerinden bahsettiği başlık altında bu ibareleri kullanarak metni aktarır. Başka bir senet ya da kaynak da belirtmez.⁴⁶⁷

Taberî, bazı rivayet kalıplarını bir kitaptan doğrudan alıntı yaptığı yerlerde kullanır. Bu babta özellikle “Huddistü/Bana aktarıldı” lafzını kullanır.⁴⁶⁸ Yine “Zea'me/İddia etti” lafzını da aynı minvalde kullanmaktadır.⁴⁶⁹ Taberî'nin tarihçiliği üzerine bir tez yapan Hasan Kurt'un, bu ibarelerin hadis tahammül kavramlarından kıraat metoduyla alınan bilgiler için kullanıldığını söylemesi ve ardından kıraati de talebenin, hocanın gıyabında onun kitabından

⁴⁶⁴ el-A'zamî, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, Çev. Hulûsi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, 181.

⁴⁶⁵ Taberî, III/178.

⁴⁶⁶ Taberî, III/186, Mükâtebe, bir şeyhin ister yanında olsun ister olmasın kendi hadislerini bizzat yazarak ya da yazdırarak gerçekleşen bir rivayet şeklidir. Bunun için “Ketebe ileyye fulânun/Bana falanca yazdı.” İfadesi kullanılır. en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (v.676/1277), *İrşâdu Tullâbi'l-Hakâik*, Tahkik: Nûruddîn İtr, Dâru'l-Yemâme, Dımaşk, 1412, 138-139, Hadisin mükâtebe yoluyla alındığına açıkça delalet eden bu sîga, hicri ikinci asrın başlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Yücel, Ahmet, *Hadis İstulahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, Marmara İFAV Yay., İstanbul, 1996.

⁴⁶⁷ Taberî, III/173.

⁴⁶⁸ Taberî, III/197.

⁴⁶⁹ Taberî, II/402, II/406, II/410, II/477.

nakilde bulunması şeklindeki izahı⁴⁷⁰ bir zühûl eseri olsa gerek. Zira kıraat, bir talebenin ya da talebe grubunun, bir kitaptan ya da hâfizalarından hadisleri şeyhe okumaları ve şeyhin rivayet iznini almaları şeklinde izah edilmiştir.⁴⁷¹

Taberî'nin tarihinin siyer kısmında geçen telfik⁴⁷² örnekleri de ele alınması gereken bir rivayet biçimi olmakla birlikte bunlar Taberî tarafından yapılmamış, o İbn İshâk'ın yaptığı telfikleri aynen aktarmıştır.⁴⁷³ Bir misalle bu durumu şöyle açıklayabiliriz. Taberî, Bedr gazvesine dair rivayet şu senetle bize aktarır: “Haddesenâ İbnu Humejd kâle haddesenâ Seleme kâle haddesenâ Muhammed b. İshâk kâle fe haddesenâ Muhammed b. Müslim ez-Zührî ve Âsım b. U'mar b. Katâde ve Abdullah b. Ebî Bekr ve Yezîd b. Rûmân a'n U'rve ve ğayrihim min u'lemâinâ a'n Abdillâh b. Abbâs küllün kad haddesenâ ba'da hâze'l-hadîs fectemea' hadîsuhum fîmâ suktu fî hadîsi Bedr/Bize bu haberi İbn Humejd Selemeden aktardığını, Seleme de Muhammed b. İshâk'tan aktardığını söyledi. İbn İshâk dedi ki bana (adını zikredeceğim) her bir râvi bu hadisin bir bölümünü Urve ve başka bazı âlimlerimiz kanalıyla İbn Abbâs'tan naklettiler. O râviler: Muhammed b. Müslim ez-Zührî ve Âsım b. Ömer b. Katâde ve Abdullah b. Ebî Bekr ve Yezîd b. Rûmândır. Bunların her birinin naklettiği hadis, Bedr gazvesini anlatan hadis çerçevesinde toplandı.”⁴⁷⁴ Şimdi bu senedi bir şemaya dönüştüreceğiz ve rivayetteki telfikin İbn İshâk tarafından yapıldığını ortaya koymaya çalışacağız.

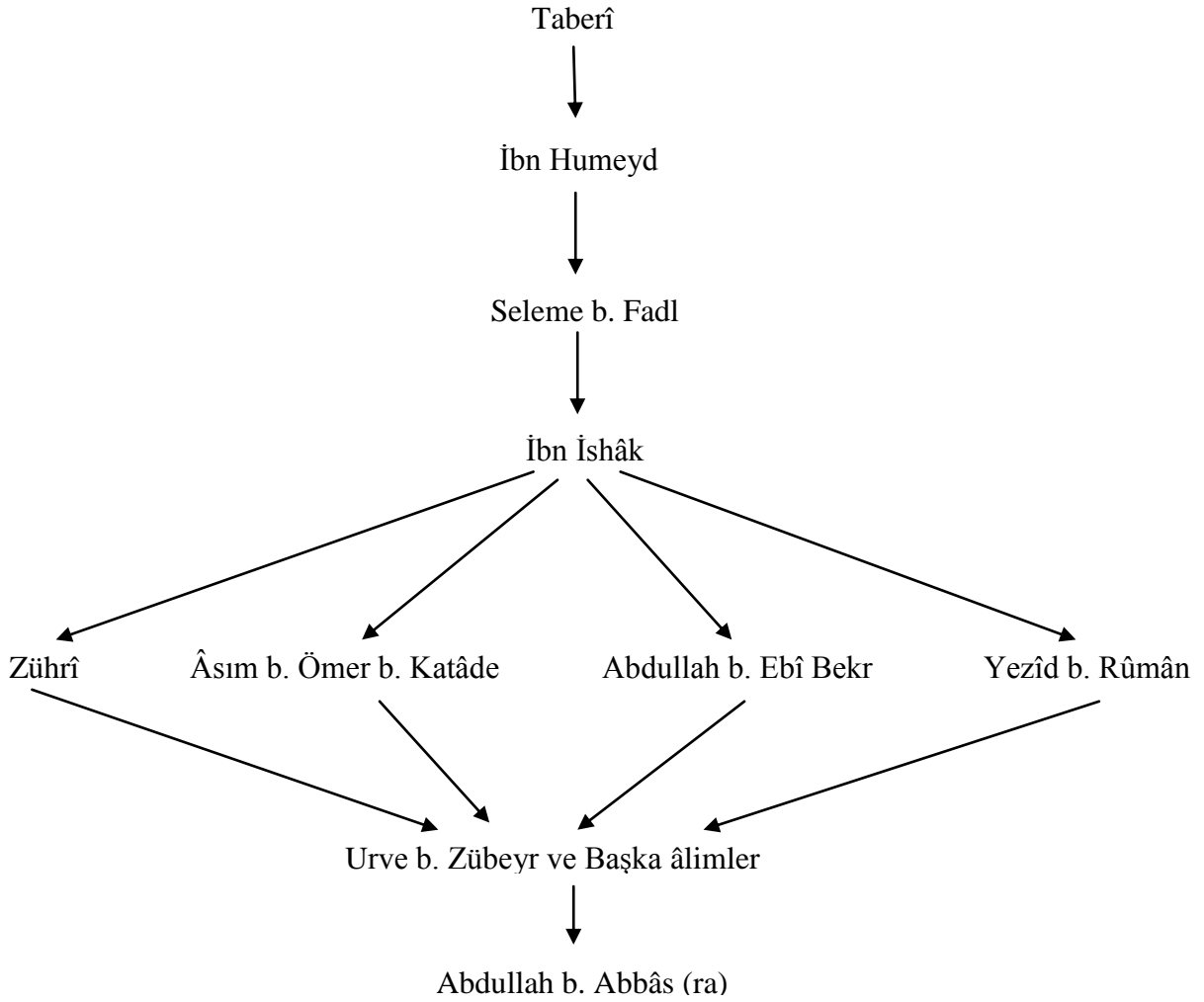
⁴⁷⁰ Kurt, Hasan, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, 74-75.

⁴⁷¹ İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdîrrahman eş-Şehrezûrî (v.643/1245), *U'lûmu'l-Hadîs*, Tahkik: Nûruddîn İtr, Dâru'l-Fîkr, Dımaşk, 1421, 137.

⁴⁷² Telfik, hocadan alınışları(tahammülleri) yönünden farklı hususiyetleri olan aynı konudaki hadisleri, bu farklılıklarına işaret etmeksizin birleştirerek rivayet etmek şeklinde tanımlanmıştır. Aydın, 153.

⁴⁷³ Taberî, II/427, II/499-500, II/565, III/101, İmadüddin Halil, Taberî'nin bizzat telfik yaptığını şu ifadelerle nakleder: “*Senedin üzerinde titizlikle durarak tek konuda birçok rivayet sunması genellikle olay bütünlüğünün bozulmasına neden olmaktadır. Başka taraftan ise geniş bir çerçevede toplu isnatı kullanır. Yani birbirini tamamlayan birkaç rivayeti toplu olarak sunmaktadır. Bilgiyi şu veya bu oranda veren senet isimlerini toplu bir şekilde bir arada bildirmektedir. Bu yolla Taberî, birkaç konunun bütünlüğünü koruyabilmiştir. Bu tip toplu senetleri ya doğrudan doğruya yani bir tek senet zinciri içerisinde aldığı tüm rivayetleri birleştirmek suretiyle yahut dolaylı olarak herhangi bir râvinin aldığı değişik rivayetlerin senetlerini bir araya getirerek kendisine bir bütün zincir şeklinde sunmak suretiyle kullanmıştır.*” *İslâm Tarihi*, 146.

⁴⁷⁴ Taberî, II/427.

Şema üzerinde açıkça görüleceği gibi İbn İshâk, temelde İbn Abbâs’a dayanan Bedr gazvesine dair hadise, Muhammed b. Müslim ez-Zührî, Âsım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebî Bekr ve Yezîd b. Rûmân kanalıyla ulaştığı ancak onların İbn Abbâs’a ulaşan tariklerinden sadece Urve b. Zübeyr’i zikretmiş, diğer tarikleri bazı âlimlerimiz diyerek adlarını belirtmemiştir. Mezkur dört râvinin rivayetlemini de aralarındaki farklılıklara işaret etmeksizin tek metin haline getirmiştir. İbn İshâk’tan itibaren ise onun oluşturduğu metin aynen aktarılmıştır.

Taberî’nin senetle alakalı olarak kullandığı bazı ibarelere de işaret etmek gerekir. İşaret edilmesi gereken ilk ibare, “bi nahvihî/yaklaşık şekliyle” lafzıdır. Senedin sonunda metni zikretmeksizin onun yerine kullanılan bu kelime, söz konusu senedin metninin, bir önceki hadisnin metninin lafız bakımından aynı değil benzeri olduğunu, iki metnin lafızları

arasında ihtilaf bulunduğunu ifade eder.⁴⁷⁵ Bu konu şöyle bir misalle müşahhas hale getirilebilir. Taberî, Bedir gazvesine katılan Müslümanların sayısının Tâlut’la beraber nehri su içmeden geçen kişilerin adediyle aynı olduğuna dair İbn Beşşâr-Ebû Âmir-Süfyân-Ebû İshâk-Berâ kanalıyla aktardığı rivayetin ardından “Haddesenâ İbnu Vekî’ kâle haddesena Ebî a’n Süfyân a’n Ebî İshâk a’ni’l-Berâ binahvihi/Bize İbn Vekî’ babasından, babası Süfyân’dan, Süfyân Ebû İshâk’tan Ebû İshâk da Berâ’dan benzerini anlattı” ibaresini kullanır.⁴⁷⁶

Taberî’nin senetle alakalı olarak kullandığı başka bir rivayet lafzı da “Mislü zâlik/Bunun aynısı” ibaresidir. Bu ibare bir önceki rivayetle metin itibariyle aynı olan bir rivayeti ifade etmek için kullanılır. İkinci rivayetin senedi verilip metnine ise “Mislehû/Aynısı” ibaresi ve bu ibarenin muhakkak içinde olduğu farklı ifadelerle işaret edilir.⁴⁷⁷ Huneyn gazvesinden elde edilen ganimetlerin dağıtımından bahseden rivayette Taberî, “Mislü zâlik/Bunun aynısı” ibaresini kullanarak zaten lafızları aynı olan iki rivayetten ikincisinin sadece senedini verip lafzına işaret eder.⁴⁷⁸

Taberî’nin kullandığı başka iki rivayet lafzı daha vardır. Bunlar “Bi hâze’l-isnâd/Bu isnâdla” ve “Biğayri hâze’l-isnâd/Bundan başka bir isnâdla” lafızlarıdır. Hz. Peygamber’in Benî Ebî Bekr b. Kilâb kabilesinden bir kadınla evlenmesiyle ilgili rivayeti, İbn Abdillâh b. Abdilhakem-Şuayb b. Leys-Ukayl-İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla naklettikten sonra Hz. Peygamber’in Leyla bt. Hatîm adlı kadınla da evlendiğine “Ve bi hâze’l-isnâd/bu isnâd ile” ibaresiyle işaret eder. Hz. Peygamber’in Amra bt. Yezîd adlı kadınla da evlendiği şeklindeki bilgiyi “Bi ğayri hâze’l-isnâd/Bundan başka bir isnâdla” ibaresiyle aktarır.⁴⁷⁹

Taberî, senedi kullanırken bazen râvi ile ilgili bilgi de verir. Hz. Peygamber’in kırk yaşında peygamberlik vazifesine nail olduğunu anlatan Enes b. Mâlik (v.93/711) rivayetinin senedinde yer alan Yahyâ b. Muhammed b. Kays el-Medenî’nin adını zikrettikten sonra

⁴⁷⁵ Aydınlı, 125.

⁴⁷⁶ Taberî, II/432,

⁴⁷⁷ Suyûtî, Ebu’l-Fadl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (v.911/1505), *Tedribu’r-Râvi fi Şerhi Takribi’n-Nevâvi*, I-II, Tahkik: Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, Mektebetu’l-Kevser, Beyrut, 1425, II/558-559.

⁴⁷⁸ Taberî, III/92.

⁴⁷⁹ Taberî, III/168.

“Yukâlu lehû Ebû Zukeyr/Ona Ebû Zukeyr denilir” lafzını kullanmış ve râvinin meşhur adını kaydetmiştir.⁴⁸⁰

Taberî'nin senet kullanmada gösterdiği hassasiyet ve ayrıntıları kaydederken takındığı tavırdan dolayı onu rivayetlere meftun olmakla ⁴⁸¹ niteleyen Iraklı tarihçi Cevâd Ali, tarih yazımında sırf senede ve rivayete istinad ederek hareket etmenin mahzurlarına da şöyle değinmektedir: “*Tarih yazımında yalnızca rivayetlere itimat etmenin kudretli bir tarihçi için uygun bir metot olmadığı, artık tecrübeyle sabit olmuştur. Bu durum özellikle de tarihçinin içinde yaşadığı dönemi yazdığına geçerlidir. Çünkü râvi doğru sözlü ve güvenilir bir kimse dahi olsa da hissiyatı etki altındadır. Veya râvi, bilgilerini araştırıp incelemeyen almaktadır. Yine râvinin güvenip kendisinden rivayet aldığı üst tabakadaki râvi de doğru sözlü olmayan biri de olabilir. Yine olayı aktaran o olaydan bizzat etkilenmiş de olabilir. Belki haber aktarıcısı haberi sağlıklı bir şekilde anlayamamıştır. Sırf bu yüzden sahabiler-faziletlerine ve ilimlerinin çok olmasına rağmen- bir haber konusunda anlayışlarının farklılığından ötürü farklı kanaatlere sahip olmuşlardır. Öyleyse asli belgelere, resmi yazışmalara ve kitap koleksiyunlarına müracaat etmek ve eleştiri metotlarını kullanmak gerekir. Bu noktada İbnü'l-Kelbî'nin çalışmaları Taberî'ye nispetle daha belirgindir.*”⁴⁸²

2. Şiir Kullanımı

Şiirin, tarih için bir kaynak kabul edildiğini söyleyen Zeki Velidî Togan (v.1970), buna örnek olarak İslâm öncesi ve İslâmın ilk asırlarındaki şiiri verir. Ardından da şu kaydı koyar. *Şiir ve kasidelerden bazıları vakıalara ait tarihi bir malumat nakletmekten ziyade edebi maksatla vucuda getirilmiş bulunuyorlar; bu nevi şiirler bittabi tarihi vesika addolunamazlar. Manzum olmakla beraber vakıaları güzel ve dürüst tesbit eden şifâhî rivayetler ve fıkralar ise her halde mühim membalardır.*⁴⁸³

İslâm tarihçiliğinin ortaya çıkışındaki amillerini inceleyen Ramazan Şeşen, şiiri de bu amiller arasında saydıktan sonra şu ifadelerle şiirin tarihi ehemmiyetine işaret eder. *Cahiliye devrinde Orta Arabistan ve Hicaz'da ortak bir edebi dil ortaya çıkmıştı. Şairler şiirlerini bu*

⁴⁸⁰ Taberî, II/383, Aynı meyanda kullandığı başka örnekler için bakınız. II/399, III/178.

⁴⁸¹ Cevâd Ali, 1/170.

⁴⁸² Cevâd Ali, 1/168.

⁴⁸³ Togan, Zeki Velidî (v.1970), *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995, 39.

*dilde söylerlerdi. Bugünkü ortak Arapça bu dilin devamıdır. Kur'an bu dil ile inmiştir. Cahiliye devri şairleri şiirlerinde sosyal hayatı işlemişler ve önemli olaylardan bahsetmişlerdir. İbn Abbâs "Şiir Arapların divanıdır. Bazen bir şiirde Arapların meşhur günlerinden biri gayet özlü bir şekilde anlatılır" der.*⁴⁸⁴

Taberî'nin tarihsel metinleri anlatırken, şiire, hitabete, mektuplara ve diyaloglara fazlasıyla yer verdiğini söyleyen İmamüddin Halil, onu eski edebiyatçı ve tarihçilere benzetir. *Bu yönüyle kendinden önceki eski edebiyatçı ve tarihçileri hatırlatmaktadır. Klasik haber râvileri, tarihini yazdıkları konuyla ilgili olarak, bazen görev duygusuyla bazen de olay ya da haberin belgelenmesi için gönülden arzu ederek şiir derlemeye özeniyorlardı. İşte bu anlayışın sonucu da tarihle edebiyat günümüze kadar kaynaşarak gelmiştir. Tarihçinin edebiyat râvisi ve edebiyatçının da tarihçi olması garipsenmiyorsa nedeni budur.*⁴⁸⁵ *Anlattığı tüm tarihsel dönmelerde şiir kullanan Taberî'nin bir tarihsel rivayet içinde veya sunduğu bir olayın sonunda şiir getirmesinin amacı, konuya canlılık vermek ve o zamanın tarihsel konumuna aksiyon kazandırmaktır. Ama her şeyden önemli olan şu ki doğrudan doğruya olaya katılan birinin söylediği şiir, tarihsel haberin önemli bir belgesi olarak kabul edilir. Şu da var ki şiir önemli bir kültürel üründür. Tarih de bir yönüyle bu kültürün bir yansımasıdır.*⁴⁸⁶

Taberî, bir dünya tarihi olan kitabının Hz. Peygamber'in Medine yaşamını anlatırken 314 beyit şiir zikretmektedir.⁴⁸⁷

Hz. Peygamber'in nesebi ile başlayıp Mekke döneminin sonuna kadarki kısımda toplam 90 beyit şiir kullanmıştır. Kitabın tamamında ise 404 beyit şiir kullanılmıştır. Bu şiirlerden bir kısmı Nâbiğâ, Abdullah b. Ziba'ra, Ka'b b. Züheyr (v.24/645), Ümeyye b. Ebi's-Salt, Ka'b b. Eşref (v.3/624) gibi cahiliye döneminin meşhur şairlerine aittir.⁴⁸⁸

Bir kısım şiirler Hassân b. Sâbit (v.60/680), Abdullah b. Ravâha (v.8/629) gibi Müslüman şairlere aittir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁴ Şeşen, 17.

⁴⁸⁵ Halil, 120.

⁴⁸⁶ Halil, 134-135.

⁴⁸⁷ Cevâd Ali, 1/147.

⁴⁸⁸ Taberî, II/251-252, II/226, II/285, II/392, II/488.

⁴⁸⁹ Taberî, II/314, II/497, II/513-514, II/523-524, II/548-549, II/618, III/24, III/37, III/48, III/64, III/117.

Şiirlerden bir kısmı da söz konusu olayda yer alan kişilere nispet edilmiştir. Meselâ, Hz. Peygamber'in babasına⁴⁹⁰, dedesi Abdulmuttalib'e⁴⁹¹ amcası Ebû Tâlib'e⁴⁹² Safvan b. Muattal'a⁴⁹³ ve Hz. Ali'ye⁴⁹⁴ nispet edilen şiirler vardır.

Siyer râvi ve müellifleri şiiri daha çok haberlerine delil getirmek için kullanmışlardır diyen Şaban Öz'ün tesbiti Taberî tarihinde geçen şiirler için de geçerlidir.⁴⁹⁵ Taberî'nin ilk Müslüman olan sahabinin kim olduğunu dair rivayetleri sıralarken yer verdiği bir rivayet şiirle tarihi olayı ispatlamak için delil getirmenin bir örneğini sunuyor. Şa'bî, ilk Müslüman olanın kim olduğunu Abdullah b. Abbâs'a sorunca, Abdullah b. Abbâs, bu kişinin Hz. Ebû Bekr olduğunu Hassân b. Sâbit'in bir şiirini söyleyerek ispat eder.⁴⁹⁶

Hz. Peygamber'in Mekke'de kaç yıl Medine'de kaç yıl yaşadığını ispat için de Ebû Kays Sırma b. Ebî Enes'in bir kasidesini delil getirmektedir.⁴⁹⁷

Şaban Öz'e göre *Müslüman müelliflerin şiiri kullanma konusunda en dikkat çekici husus, şiir ve şaire kaşı uyguladıkları sansür ameliyesidir. Şiir râvileri ya da siyer nakilcileri dini hassasiyetlerinden ötürü, daha önceden Resulullah'ı hicveden ancak sonradan Müslüman olmuş şair ve kişilerin şiirlerini nakletme konusunda oldukça isteksiz davranmışlardır. Onlar sadece şairlere değil aynı zamanda şiirlere veya şiirdeki bazı beyitlere sansür uygulamışlardır. Bu geleneğin tek istisnası İbn İshâk'tır. Kendisi, ele geçirebildiği her türlü şiiri nakletmiş, herhangi bir şekilde dini veya siyasi kaygı duymaksızın bunları nakletmeyi görev bilmiştir. Ne var ki eserinin günümüze ulaşmasında büyük pay sahibi olan İbn Hişâm, selefi kadar cesur olamamış, dini ve ahlaki gerekçelerle şiir veya beyitleri sansürlemiş, belki de bunların tümüyle yok olmasına neden olmuştur.*⁴⁹⁸

Taberî, Öz'ün ifade ettiği sansür noktasında İbn İshâk'ı takip eder ve Müslüman kadınlardan Ümmü Fadl bt. Hâris hakkında Ka'b b. Eşref'in söylediği şiiri **İbn Humeyd-**

⁴⁹⁰ Taberî, II/244.

⁴⁹¹ Taberî, II/24-250.

⁴⁹² Taberî, II/446.

⁴⁹³ Taberî, II/618.

⁴⁹⁴ Taberî, III/13.

⁴⁹⁵ Öz, 47.

⁴⁹⁶ Taberî, II/314.

⁴⁹⁷ Taberî, II/385-386.

⁴⁹⁸ Öz, 46-47.

Seleme-İbn İshâk, kanalıyla aynen aktarır.⁴⁹⁹ Ancak aynı konu başlığı altında İbn Hişâm ilgili rivayeti vermekle birlikte Ka'b b. Eşref'in şiirine yer vermez.⁵⁰⁰

Yine Taberî, Hz. Ömer'in teşviki üzerine Hassân b. Sâbit'in Hind bt. Utbe'ye söylediği şiiri eserinde zikretmiştir.⁵⁰¹ Çok ağır hakaretleri içeren bu şiiri İbn Hişâm "Hassân b. Sâbit onlara kötü sövmüştü" diyerek niçin eserine almadığını belirtir.⁵⁰²

3. Tarih Zikretmesi

Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eserinde olayların tarihini zikretme noktasında özel bir hassasiyet göstermiştir. Taberî'nin olayların vuku bulma tarihini zikrederken kullandığı yöntem Cevâd Ali tarafından şöyle izah edilmiştir: "*Yıllara göre yazılan tarih yazım biçiminde(havliyyat) tarihçi eserini yıllara göre yazma kuralına bağlıdır. Bu kadim tarih yazım metotlarından. Bu metot Asurlular, Mısırlılar ve Babililer tarafından bilindiği gibi birçok Yunan ve Roma tarihçisi tarafından kullanılmıştır. Aynı şekilde tarih yazımında zamansal düzene bağlı kalan tarih metodu(chronicles) ile yıllık metodu arasındaki fark şudur: İkinci metot, yani tarih metodunda tarihçi hernekadar olayları zamansal bir düzen içinde verme ilkesine riayet etse de olayları yıllara ve aylara göre kaydetmez. Taberî'nin de yaptığı gibi Arapça yazan dünya tarihi yazıcıları bu iki metodu birleştirmişlerdir. Taberî kitabını tertip ederken olayların ard ardalığını dikkate alır. Olayları vaki oldukları yıllara göre hicri 302/914 yılına kadar sıralar. Her yılda o yılda gerçekleşmiş zikre değer gördüğü olayları anlatır. Eğer olay uzun senelere yayılmışsa olayın parçalarını, oldukları yıla göre bölerek anlatır. Yahut ta önce kabataslak işaret edip, sonra da uygun bir yerde ayrıntılı olarak anlatır. Bu metoda Annales, yani yıllık metodu(havliyyat) denir.*

Kitabının ilk kısmında -ki bu bölümde yaratılıştan İslâm öncesi Araplara kadarki devreyi ele alır- olayları sunarken farklı bir yöntem takip eder. Hadiseleri oluş sırasına göre yıl yıl vermez. Çünkü bu mümkün değildir. Taberî, Tevrat âlimlerinin yöntemini takip eden birçok tarihçi gibi kitabına yaratılış ile başlamış, sonra Tevrat'ta geçtikleri sıralamaya göre peygamberlerden bahsetmiştir. Yine peygamberler döneminde olan hadiseleri de aralara

⁴⁹⁹ Taberî, II/488.

⁵⁰⁰ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik (v.218/833), *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, Tahkik: Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1410, III/15.

⁵⁰¹ Taberî, II/525-526.

⁵⁰² İbn Hişâm, III/55.

sıkıştırmıştır. Yine peygamberlere çağdaş kralların serencamından ve savaşlarından bahsetmiştir. Son olarak da peygamberlerden sonra İslâmın ortaya çıkışına kadarki dönemdeki milletlerden bahsetmiştir. Bu metot ehli kitap tarafından bilinmekteydi. Tarih yazıcılığında bu metoda *Chronicles* yani tarih metodu denir. Taberî'den önce bir grup âlim, zikrettiğimiz iki tarih metodunu da kullanmıştır. Bunlardan biri Heysem b. Adî (v.207/822), diğeri de Ca'fer b. Muhammed b. el-Ezher b. İsa el-Ahbârî (v.276/889)'dir. İkisi de yılları esas alan birer tarih yazmıştır.”⁵⁰³

İmamüddin Halil de hemen hemen aynı ifadeleri kullanarak Cevâd Ali'nin değerlendirmelerine iştirak eder.⁵⁰⁴

Taberî hicret öncesi olayları tarih zikretmeden ama bir tarihi ard ardalığı gözeterek akatarır. Hicretten sonraki yılları ise hicri birinci yıldan başlayarak on birinci yıla kadar o yıllarla ilgili bir ana başlık koyarak zikreder. Ancak hicretten sonraki olayları anlatmaya başlamadan önce “Zikru'l-vakti'lezi' u'mile fihî't-târîh” ibaresini kullanarak, tarih ve takvim kullanmanın ne zaman başladığını ele alan bir başlık açar.⁵⁰⁵

Bu başlık altında hicretin takvim başlangıcı olmasının Hz. Peygamber döneminde mi yoksa Hz. Ömer döneminde mi kararlaştırıldığına dair rivayetleri sıraladıktan sonra Hz. İsmâîl soyunun kullandığı tarih başlangıcı sayılan olaylardan bahsettikten sonra cahiliye şairlerinin şiirlerinden örnekler vererek onlarda da genel-geçer bir tarih başlangıcı fikri olmadığını dile getirir.⁵⁰⁶

Tarih başlangıcının tesbitine dair rivayetleri irdelediği bu bölümden sonra hicri birinci yıldan başlayarak on birinci hicri yıla kadar ki olayları bir bütünlük içerisinde anlatır. Aşağıda bu on bir yıllık olayların yıl yıl bir dökümü zikredilecektir. Ancak münferit olaylara ve Taberî'nin çok özet geçtiği hadiselerle bu listede yer verilmeyecektir. Zira bu, tezin hem sınırlarını hem de amacını aşan bir çalışma olur.

⁵⁰³ Cevâd Ali, 1/173-174.

⁵⁰⁴ Halil, 118-121.

⁵⁰⁵ Taberî, II/388-393.

⁵⁰⁶ Taberî, II/391-392.

1. Birinci Hicri Yıl

*Hz. Peygamber'in Medine'de kıldırıldığı ilk Cuma namazı ve bu namazda hutbe irat etmesi, Mescid-i Nebevî'nin inşası⁵⁰⁷

*Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evlenmesi⁵⁰⁸

*Hz. Hamza Komutasında bir seriyyenin düzenlenmesi⁵⁰⁹

*Ubeyde b. Hâris komutasında bir seriyyenin düzenlenmesi⁵¹⁰

*Hz. Peygamber'in Buvat gazvesine çıkması⁵¹¹

2. İkinci Hicri Yıl

*Zâtü'l-Uşeyra gazvesi⁵¹²

*Abdullah b. Cahş seriyyesi⁵¹³

*Kıblenin Kudüsten Kâbe'ye çevrilmesi⁵¹⁴

*Ramazan orucunun farz kılınması⁵¹⁵

*Fıtır sadakasının farz kılınması⁵¹⁶

*Bedir gazvesi⁵¹⁷

*Benî Kaynukâ gazvesi⁵¹⁸

*Karkaratü'l-Küdr gazvesi⁵¹⁹

⁵⁰⁷ Taberî, II/394-395, 396-397.

⁵⁰⁸ Taberî, II/398-399.

⁵⁰⁹ Taberî, II/402.

⁵¹⁰ Taberî, II/402.

⁵¹¹ Taberî, II/405.

⁵¹² Taberî, II/408.

⁵¹³ Taberî, II/410.

⁵¹⁴ Taberî, II/415.

⁵¹⁵ Taberî, II/417.

⁵¹⁶ Taberî, II/418.

⁵¹⁷ Taberî, II/418.

⁵¹⁸ Taberî, II/479.

*Sevîk gazvesi (Taberî, Vâkıdî'ye istinaden ikinci hicri yıl olayları arasında zikreder.)⁵²⁰

3. Üçüncü Hicri Yıl

*Zû Emer gazvesi⁵²¹

*Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi⁵²²

*Karade gazvesi⁵²³

*Ebû Râfî'in öldürülmesi⁵²⁴

*Uhud gazvesi⁵²⁵

4. Dördüncü Hicri Yıl

*Racî' vakası⁵²⁶

*Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin Ebû Süfyân'ı öldürmekle görevlendirilmesi⁵²⁷

*Bi'ru Maûne vakası⁵²⁸

*Benî Nadîr'in sürgün edilmesi⁵²⁹

*Zâtu'r-Rikâ' gazvesi⁵³⁰

*Sevîk gazvesi(Taberî, İbn İshâk'a istinaden dördüncü yıl olayları arasında zikreder.)⁵³¹

⁵¹⁹ Taberî, II/482.

⁵²⁰ Taberî, II/483.

⁵²¹ Taberî, II/487.

⁵²² Taberî, II/487.

⁵²³ Taberî, II/492.

⁵²⁴ Taberî, II/493.

⁵²⁵ Taberî, II/499.

⁵²⁶ Taberî, II/538.

⁵²⁷ Taberî, II/542.

⁵²⁸ Taberî, II/542.

⁵²⁹ Taberî, II/550.

⁵³⁰ Taberî, II/555.

5. Beşinci Hicri Yıl

*Hz. Peygamber'in Zeyneb bt. Cahş (rha.) ile evlenmesi⁵³²

*Dûmetü'l-Cendel gazvesi⁵³³

*Hendek gazvesi⁵³⁴

*Benî Kurayza gazvesi⁵³⁵

6. Altıncı Hicri Yıl

*Benî Lihyân gazvesi⁵³⁶

*Zû Kared gazvesi⁵³⁷

*Benî Mustalik gazvesi⁵³⁸

*İfk hâdisesi⁵³⁹

*Hudeybiye vakası⁵⁴⁰

*Hz. Peygamber'in bazı devlet başkanlarına mektuplar yazması⁵⁴¹

7. Yedinci Hicri Yıl

*Hayber gazvesi⁵⁴²

*Vâdi'l-Kurâ gazvesi⁵⁴³

⁵³¹ Taberî, II/559.

⁵³² Taberî, II/562.

⁵³³ Taberî, II/564.

⁵³⁴ Taberî, II/564.

⁵³⁵ Taberî, II/581.

⁵³⁶ Taberî, II/595.

⁵³⁷ Taberî, II/596.

⁵³⁸ Taberî, II/604.

⁵³⁹ Taberî, II/609.

⁵⁴⁰ Taberî, II/620.

⁵⁴¹ Taberî, II/644.

⁵⁴² Taberî, III/9.

⁵⁴³ Taberî, III/16.

*Kaza umresi⁵⁴⁴

8. Sekizinci Hicri Yıl

*Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb(rha.)'nın vefatı⁵⁴⁵

*Ğâlib b. Abdillah seriyyesi⁵⁴⁶

*Amr Ka'b el-Ğifârî gazvesi⁵⁴⁷

*Amr b. el-As'ın Müslüman olması⁵⁴⁸

*Zâtü's-Selâsil seriyyesi⁵⁴⁹

*Habat seriyyesi⁵⁵⁰

*Mûte gazvesi⁵⁵¹

*Mekke'nin fethi hâdisesi⁵⁵²

*Benî Cezîme üzerine Halid b. Velîd'in seferi⁵⁵³

*Huneyn gazvesi⁵⁵⁴

*Tâif gazvesi⁵⁵⁵

9. Dokuzuncu Hicri Yıl

*Sakîflilerin Müslüman olması⁵⁵⁶

⁵⁴⁴ Taberî, III/23.

⁵⁴⁵ Taberî, III/23.

⁵⁴⁶ Taberî, III/23.

⁵⁴⁷ Taberî, III/29.

⁵⁴⁸ Taberî, III/29.

⁵⁴⁹ Taberî, III/31.

⁵⁵⁰ Taberî, III/31.

⁵⁵¹ Taberî, III/36.

⁵⁵² Taberî, III/42.

⁵⁵³ Taberî, III/66.

⁵⁵⁴ Taberî, III/70.

⁵⁵⁵ Taberî, III/82.

⁵⁵⁶ Taberî, III/96.

*Tebûk gazvesi⁵⁵⁷

*Temîm heyetinin gelip Müslüman olması⁵⁵⁸

*Himyer elçilerinin Hz. Peygamber'e gelmesi⁵⁵⁹

*Zekâtın farz kılınması⁵⁶⁰

*Benî Sa'd b. Bekr'in Dımâm b. Sa'lebe'yi elçi olarak Hz. Peygamber'e göndermesi⁵⁶¹

10. Onuncu Hicri Yıl

*Hâlid b. Velîd'in Benî Hâris b. Ka'b'a karşı düzenlediği seriyye⁵⁶²

*Ezd kabilesi elçilerinin Medine'ye gelmesi⁵⁶³

*Zübeyd kabilesi elçilerinin Medine'ye gelmesi⁵⁶⁴

*Abdulkays heyeti içerisinde Cârûd b. Amr'ın gelmesi⁵⁶⁵

*Benî Hanîfe heyetiyle birlikte Müseyleme'nin de Medine'ye gelmesi⁵⁶⁶

*Kinde heyeti içerisinde Eşa's b. Kays'ın Medine'ye gelmesi⁵⁶⁷

*Cüzâm kabilesinin heyetinin Medine'ye gelmesi⁵⁶⁸

*Tay kabilesi heyeti ve Zeydü'l-Hayl'ın Medine'ye gelmesi⁵⁶⁹

⁵⁵⁷ Taberî, III/100.

⁵⁵⁸ Taberî, III/115.

⁵⁵⁹ Taberî, III/120.

⁵⁶⁰ Taberî, III/123.

⁵⁶¹ Taberî, III/100.

⁵⁶² Taberî, III/126.

⁵⁶³ Taberî, III/130.

⁵⁶⁴ Taberî, III/132.

⁵⁶⁵ Taberî, III/136.

⁵⁶⁶ Taberî, III/137.

⁵⁶⁷ Taberî, III/138.

⁵⁶⁸ Taberî, III/140.

⁵⁶⁹ Taberî, III/145.

*Zekat memurlarının görevlendirilmesi⁵⁷⁰

*Veda haccı⁵⁷¹

Bu olayı anlattıktan sonra Taberî, siyerin tamamının bir özeti sayılabilecek bir bölüm açar. Bu yeni bölümde yılları değil olayları merkeze alarak Hz. Peygamber'in şahsî hayatına dair bir dizi malumat sunar.⁵⁷²

11. On Birinci Hicri Yıl

*Hz. Peygamber'in Üsâme b. Zeyd'i Şam'a gidecek ordunun başına emir tayin etmesi⁵⁷³

*Hz. Peygamber'in hastalanması⁵⁷⁴

*Hz. Ebû Bekr'in namaz kıldırması⁵⁷⁵

*Hz. Peygamber'in vefatı⁵⁷⁶

*Sakîfe olayı⁵⁷⁷

*Hz. Peygamber'in kefenlenmesi ve defnedilmesi⁵⁷⁸

Taberî'nin tarih konusunda önem verdiği bir husus da hemen her yılın sonunda o yıl vefat edenleri zikretmesidir. Hicri ikinci yılda Osmân b. Ma'zûn'un vefat ettiği bilgisini veren Taberî, bu bilgiye bir kaynağa dayandırmaz.⁵⁷⁹

Bir yılın haberlerinin sonunda verdiği bilgilerden biri de bazı tarihi şahsiyetlerin doğum tarihleridir. Üçüncü hicri yıl olaylarının anlatımını tamamladıktan sonra Hz.

⁵⁷⁰ Taberî, III/147.

⁵⁷¹ Taberî, III/148.

⁵⁷² Taberî, III/152-183.

⁵⁷³ Taberî, III/184.

⁵⁷⁴ Taberî, III/185.

⁵⁷⁵ Taberî, III/196.

⁵⁷⁶ Taberî, III/199.

⁵⁷⁷ Taberî, III/203.

⁵⁷⁸ Taberî, III/211.

⁵⁷⁹ Taberî, II/485.

Peygamber'in torunlarından Hz. Hasan'ın bu yılda doğduğu bilgisini herhangi bir kaynağa dayanmadan kaydeder.⁵⁸⁰

İlk defa gerçekleşen bazı sosyal olayları da özellikle kaydeder. Hicri yedinci yıl olaylarını zikrederken bu yıl Hz. Peygamber'in bir minber yaptırdığını ve hutbelerini bu minber üzerinde verdiğini nakleder.⁵⁸¹

4. Coğrâfi, Topoğrafik Bilgiler ve Mimari Yapılarla İlgili Bilgiler Vermesi

Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*'ta yer yer coğrâfi, topoğrafik bilgiler, yer yer de mimarî yapılarla ilgili bilgiler vermektedir. Ancak bu bilgiler kitabın hacmiyle kıyaslandığında çok az bir yer tutar. Bundan dolayı da Iraklı tarihçi Cevâd Ali Taberî'yi eleştirmiştir.⁵⁸²

Tezimiz sadece Taberî tarihinin siyer bölümüyle ilgili olduğu için sadece bu bölümdeki coğrâfi, topoğrafik bilgilerle mimari yapılara dair bilgiler, burada nakledilecektir. Taberî Hz. Peygamber'in ilk eşi olan Hz. Hatice (rha.) ile evliliği konusunu işlerken Hz. Hatice'nin evinin yeri ile ilgili şu bilgileri vermektedir: *“Hatice'nin o günkü evi bugün evi olarak maruf olan yerdir. Ancak denildiğine göre Muâviye (v.60/680) bu evi satın almış ve insanların namaz kıldığı bir mescit haline dönüştürmüştü, ama ev yapıldığı halde kalmış, değiştirilmemiştir. Ve eve girenin sol tarafında kalan taşta gelince, bu taş Hz. Peygamberin altına oturup Ebû Leheb'in evinden atılan şeylerden korunduğu bir taştır. Taşın boyutları bir zira'ya bir zira' bir karış şeklindedir.”*⁵⁸³

Hicretin ilk yılı olaylarını aktarırken Hz. Peygamber'in Kuba'dan yola çıktığında Sâlim b. Avf kabilesinin yaşadığı yerde bir Cuma namazı kılınmasından ve orada daha sonra inşa edilen mescitten bahseder. *“Hicri birinci yılda gerçekleşen olaylardan biri de Peygamber(s.a.v)'in ashabını cuma namazı için toplamasıdır. Bu olay Kuba'dan yola çıktığı gün gerçekleşti. O cuma günü Medîne'ye gitmek üzere yola çıkmıştı. Cuma namazı vakti girince Sâlim b. Avf kabilesinin mülkiyetinde olan bir vadinin düzlüğünde Cuma namazı*

⁵⁸⁰ Taberî, II/537.

⁵⁸¹ Taberî, III/22.

⁵⁸² Cevâd Ali, 1/170.

⁵⁸³ Taberî, II/282.

kılındı. Bana ulaştığına göre bugün orada bir mescit inşa edilmiştir.”⁵⁸⁴ Bu ifadeler Taberî’nin bu bölgeleri görmediğini ancak işittiği bilgileri aktardığını göstermektedir.

Önemli tarihi yapıların hangi tarihte inşa edildiğine dair de aktarımları vardır. Hicrî birinci yıl olaylarını aktarırken bu yıl hem Mescid-i Nebevî’nin hem de Kuba Mescidinin inşa edildiğini şöyle aktarır: “Hz. Peygamber Mescid-i Nebevînin inşasını muhacir ve ensarından aşıpla birlikte bizzat yürüttü. Yine bu sene Kuba mescidi inşa edildi.”⁵⁸⁵

Hicrî ikinci yılın olaylarını aktarırken bu yıl Hz. Peygamber’in bütün siyer âlimlerine göre gazveye çıktığını söyler. Ve bu gazvenin gerçekleştiği yer hakkında bilgi verir. “Bu yılın Rabiulevvel ayında bizzat Ebvâ gazvesine katıldı. Bu mevkiye Veddân da denir. Her iki mevki aynı hizadadır ve araları-Veddân ve Ebvâ arası- altı mildir”⁵⁸⁶.

Hicretin beşinci yılı olaylarını aktarırken Taberî, bu yılda gerçekleşen Benî Müstalik gazvesi ile ilgili coğrafi malumat da sunar. “Peygamber(s.a.v)’in Benî Müstalik üzerine gerçekleştirdiği gazvenin vaktinde ihtilaf edilmiştir. Bu gazveye Müreysi’ gazvesi de denir. Müreysi’ Huzâa’ kabilesinin malik olduğu, sahile doğru kadîd mevkiindedir.”⁵⁸⁷

Taberî, Hz. Peygamber’in namazgaha namaz kılarken önüne diktiği ve tarihi eser niteliği taşıyan mızrak hakkında şu bilgileri aktarır. “Hicrî ikinci yılda –söylenildiğine göre- Hz. Peygamber için namazgaha mızrak getirilip dikildi. Namazı ona doğru kıldırdı. Bayramlarda Zübeyr b. A’vvâm’ın –ki Necaşî bu mızrağı ona hediye etmişti-önünde taşınırdı. Bana(Taberî) ulaştığına göre o mızrak bugün Medine müezzinlerindedir.”⁵⁸⁸

5. Ayet Kullanımı

Siyer ilminin doğuşuna etki eden önemli amillerden biri de şüphesiz Kur’an-ı Kerîmdir.⁵⁸⁹ Çünkü Kur’an Peygamberin sözlerine uyulması gerektiğini ifade ettiği gibi onun yaşamının(sîret) da uyulması gereken bir örnek olduğunu belirtir. İşte tam da bu olgular,

⁵⁸⁴ Taberî, II/394.

⁵⁸⁵ Taberî, II/397.

⁵⁸⁶ Taberî, II/407.

⁵⁸⁷ Taberî, II/593.

⁵⁸⁸ Taberî, II/418.

⁵⁸⁹ Günaltay, 17-18.

peygamberin söz ve fiillerinin araştırılmasında doğrudan etken olmaktadır.⁵⁹⁰ Bunun için de Resûl-i Ekrem'in Kur'an-ı Kerim'in muhtevasında çok geniş bir yer tuttuğunu gören sahabe nesli onun hayat ve şahsiyetini tanıyıp bilmenin Kur'an'ı ve İslâmı daha iyi anlamak ve öğrenmek için şart olduğunu idrak etmiştir. Bunun sonucunda onların siyer ve meğâziye dair haber ve rivayetleri tefsir kitaplarına yansımış, siyer ve meğâzi müellifleri de ele aldıkları konuları ilgilendiren birçok ayete eserlerinde yer vermişlerdir.⁵⁹¹

Taberî, aynı zamanda bir müfessir olmasının da etkisiyle tarihe dair bu eserini büyük ölçüde Kur'an ayetleri ışığında kaleme almıştır. Nitekim o, her ne kadar bir tarih kitabı yazmışsa da bunda büyük ölçüde Kur'an merkezli dini verileri esas almış, çoğu noktada normal bir tarih kitabında bulunmayacak Kur'an tefsiri türünden izah ve açıklamalara yer vermiş, bunun ötesindeki meseleleri tefsiriyle benzer bir metotla ele almış ve yeri geldiğinde de doğrudan tefsirine atıfta bulunmuştur. Bu yönüyle onun eseri 'Kronolojik Tarihi Tefsir' olarak nitelendirilebilir.⁵⁹²

Taberî, eserini kendinden önce yazılmış kitaplardan ve tarihi rivayetleri aktaran râvilerden aynen naklederek oluşturmuştur. Bundan dolayı eserinde kullandığı ayetlerin birçoğu söz konusu rivayetlerin bünyesinde mündemiç olup rivayetin sair kısmıyla birlikte aktarılmıştır. Çalışmamızda Taberî tarihinin siyer kısmıyla sınırlı olduğu için sadece bu bölümdeki ayetlerin bir dökümü yapıldı. Netice itibariyle Taberî, Kur'an-ı Kerim'de mevcut 114 sureden kırkıdan iktibasta bulunmuştur. Yüz on üç ayet doğrudan metin içinde geçmektedir. Ayrıca ayetlerin uzunca yer tutacağı endişesiyle olsa gerek söz konusu edilen sure ya da ayetlerin ilk ve son ayeti verilmiştir. Örneğin garânik olayı aktarılırken Necm suresinin ilk ayeti verilip, yirminci ayet de yazılarak bu ayetin bitimine kadarki surenin "Felemmâ intehâ ilâ kavlihî/Allah cc.'in şu kelamı bitene kadar" ibaresiyle işaret edilmiştir.⁵⁹³

Taberî olayları bazen ayetlerle ilişkilendirerek anlatır. Hicrî dokuzuncu senesi olaylarını anlattığı başlık altında şu bilgilere yer verir. "Söylenildiğine göre-Fî mâ Zükira-Benî Esed heyeti Hz. Peygamber'in yanına bu yıl geldi. Mezkûr kabile 'Ey Allah'ın

⁵⁹⁰ Dûrî, 18.

⁵⁹¹ Fayda, "Siyer ve Megâzi" DİA, XXXVII/320.

⁵⁹² Erbaş Muammer, "Bir Tefsir Kaynağı Olarak Taberî'nin Tarihu'l-Ümem Ve'l-Müluk İsimli Eseri", Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu, Konya, 2010, 173.

⁵⁹³ Taberî, II/338.

Peygamberi sen bize elçi göndermeden biz sana geldik. ' Dediler. Allah(a.c) onların bu sözüne karşılık şu ayeti inzal etti: 'İslâma girmeleriyle seni minnet altında bırakmaya çalışıyorlar. Deki: Müslüman olmanızı bana minnet etmeyin. '(Hucurât/17)''⁵⁹⁴

Tarihi vakaların tesbitinde ayetlerden istifade edildiği ve ayetlerin birer tarihi belge olarak kullanıldığı da vakidir. Hz. Peygamber'e ilk defa vahyin hangi ay ve hangi gün indiği ile ilgili rivayetleri sıralayan Taberî şöyle bir değerlendirmede bulunur. *"İlk vahyin ramazan ayının yirmi beşinci gecesi indiğini söyleyenlerden başkaları da on yedi gün geçtikten sonra ilk vahyin nazil olduğunu savunur. Bu kanaatlerinin doğruluğunu ispat sadedinde de Allah c.c.'in şu ayetini delil getirirler. 'Furkan gününde –iki topluluğun karşı karşıya geldiği o günde- kulumuza indirdiğimize iman ederlerse'(Enfâl/41). Bu ayetteki karşı karşıya gelmeden murad Hz. Peygamber'in Bedir'de müşriklerle karşı karşıya gelmesidir. Hz. Peygamber müşriklerle Bedir'de ramazanın yirmi yedinci günü sabahında karşı karşıya gelmiştir.*⁵⁹⁵

Taberî bazen de ayeti verip tefsir kabilinden bilgiler sunar. *"Allah c.c. peygamberi Muhammed(sav)'e kavmini Allah'ın azabını anarak uyarmasını emreder. Çünkü Hz. Peygamber'in kavmi rablerini inkâr ediyor, kendilerini ne yaratan ne de kendilerine rızık veren putlara ve ilahlara ibadet ediyordu. Bir de üzerindeki Allah'ın nimetini anmasını emretti. Bunu şu ayetle emretti. 'Rabbinin nimeti söz konusu olunca, onu an. '(Duhâ/11) Buradaki nimetten maksat –İbn İshâk'ın iddiasına göre- peygamberliktir.*⁵⁹⁶

6. Mektuplara Yer Vermesi

Tarih vesikalara göre yazılır. Gerek devlet adamlarının bir devleti temsilen birbirlerine yazdığı mektuplar, gerekse kişisel mektuplar tarihi olayları aydınlatmak için önemli ipuçları verir.⁵⁹⁷

İslâm tarihini anlamak için de vesikalara müracaat edilmesinin gerekli olduğu Muhammed Hamîdullah (v.2002) şöyle izah edilmiştir: *"Şüphesiz ki Hz. Peygamber'in çağı,*

⁵⁹⁴ Taberî, III/96.

⁵⁹⁵ Taberî, II/294

⁵⁹⁶ Taberî, II/306

⁵⁹⁷ Bu konuda geniş malumat için Bkz., Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, 25-29, Tarihin malzemesi başlığı.

dünya tarihinde siyasi, dini, iktisadi ve başka önemli sonuçları olan bir çağdır. Herhangi bir asırdaki siyasi durumu anlamak, o asırla ilgili resmi belgelere müracaat etmeden mümkün olmaz. Çünkü vesikalar tarihi hakikatleri barındıran en önemli kaynaklardır. Hz. Peygamber'in çağını doğru bir şekilde ve kolaylıkla anlamak için de Hz. Peygamber'in çağına ilişkin vesikaları bir araya getirmek zorundayız.⁵⁹⁸

Bu başlık altında sadece Hz. Peygamber'in İslâma davet niteliği taşıyan mektupları incelenecektir. Taberî'nin islâma davet kabilinden olup kitabına aldığı mektup sayısı toplamda on üçtür. Bunlardan üç tanesi cevabi mektup olup biri Necâşî'nin Hz. Peygamber'in mektubuna cevaben yazdığı mektup, diğeri yalancı peygamber Müseyleme'ye Hz. Peygamber'in yazdığı mektup bir diğeri de Hâlid b. Velîd'in yazdığı mektuba karşılık Hz. Peygamber'in yazdığı mektuptur.

Öncelikle mektuplar, kimin kime yazdığı belirtilerek nakledildiği senetlerle birlikte zikredilecektir. Ardından konu hakkında değerlendirilmeler yapılacaktır.

1- Hz. Peygamber'in Bizans kralı Herakliyus'a yazdığı mektubu Taberî, "**Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)-Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe b. Mesûd-Abdullah b. Abbâs (v.68/687-88)-Ebû Süfyan Sahr b. Harb (v.31/651-52)**" kanalıyla aktarır.⁵⁹⁹

2- Hz. Peygamber'in Gassânî kralı Münzir b. Hâris b. Ebî Şemir'e yazdığı mektubu, Taberî, Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî'den senetsiz olarak aktarır.⁶⁰⁰

3- Hz. Peygamber'in Habeş kralı Necaşî Asham'a yazdığı mektupla Necaşî Asham'ın Hz. Peygamber'e yazdığı cevabi mektubu Taberî, "**Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)**" kanalıyla aktarır.⁶⁰¹

4- Hz. Peygamber'in İran kisrasına yazdığı mektubu Taberî, senetsiz olarak nakleder.⁶⁰²

⁵⁹⁸Muhammed Hamîdullah, *Mecmûa'tu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1407, 23.

⁵⁹⁹ Taberî, II/648-649

⁶⁰⁰ Taberî, II/652.

⁶⁰¹ Taberî, II/652-653.

⁶⁰² Taberî, II/654.

5- Hz. Peygamber'in Bahreyn meliki Münzir b. Sâvâ el-Abdî'ye gönderdiği mektubu Taberî, senetsiz olarak nakleder.⁶⁰³

6- Taberî, Hz. Peygamber'in Yemen'deki Himyer kralları Hâris b. Abdikülâl, Nuaym b. Abdikülâl, Nûman Kayl Zî Ruayn, Hemdân ve Meâfir'e gönderdiği mektubu "**Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191/806)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)- Abdullah b. Ebî Bekr (v.135/752)**" kanalıyla aktırır.⁶⁰⁴

7- Hz. Peygamber, Hâlid b. Velîd'i Belhâris b. Ka'b kabilesine İslâmı tebliğ etmesi için gönderdi. O da vazifesini yaptıktan sonra Hz. Peygamber'e durumu bildirir bir mektup yazdı. Hz. Peygamber de Halid'e cevabi bir mektup yazdı. Taberî bu mektubu "**Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191/806)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)- Abdullah b. Ebî Bekr (v.135/752)**" kanalıyla nakleder.⁶⁰⁵

8- Hz. Peygamber, Belhâris b. Ka'b'a İslâmı tebliğ için gönderdiği Amr b. Hazm'a ahidnâme niteliğinde İslâmın hükümlerini ayrıntılı olarak sunan bir mektup yazar. Taberî bu mektubu "**Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191/806)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)- Abdullah b. Ebî Bekr (v.135/752)**" kanalıyla nakleder.⁶⁰⁶

9- Hz. Peygamber'in Rifâa b. Zeyd el-Cüzâmî'ye kabilesi olan Cüzâm'ı İslâmı tebliğe memur edildiğine dair mektubunu Taberî, "**Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191/806)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)-Yezîd b. Ebî Habîb (v.128/745)**" kanalıyla nakleder.⁶⁰⁷

10- Hz. Peygamber'e yalancı peygamber Müseyleme'nin yazdığı mektubu Taberî, "**Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191/806)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)- Abdullah b. Ebî Bekr (v.135/752)**" kanalıyla nakleder.⁶⁰⁸

11- Hz. Peygamber'in yalancı peygamber Müseyleme'ye yazdığı cevabi mektubu Taberî, "**Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191/806)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)- Eşca'dan bir yaşlı kişi**" kanalıyla nakleder.⁶⁰⁹

⁶⁰³ Taberî, III/29.

⁶⁰⁴ Taberî, III/120-121

⁶⁰⁵ Taberî, II/126-127.

⁶⁰⁶ Taberî, II/128-129.

⁶⁰⁷ Taberî, III/140.

⁶⁰⁸ Taberî, III/146.

On üç mektuptan Hâlid b. Velîd'in mektubu ve Hz. Peygamber'in ona cevaben yazdığı mektup ile yalancı peygamber Müseyleme'nin mektubuyla ona Hz. Peygamber'in yazdığı cevabi mektup, aynı haberin bir parçası olarak ve tek senetle rivayet edilmiştir.

Mektuplardan ikisi için kaynak da belirtilmemiş, senet de verilmemiştir. Bunlar Kısra'ya gönderilen mektupla, Münzir b. Sâvâ'ya gönderilen mektuplardır. Gassânî kralı Münzir b. Hâris b. Ebî Şemir'e yazılan mektuba ise kaynak verilmiş ancak senet verilmemiştir. Bu mektubun nakledildiği kaynak ise Vâkîdîdir.

Kalan on rivayetin senetlerinin tamamında İbn İshâk vardır. Bu da Taberî'nin bu bilgileri yazılı kaynaklardan aktardığını gösteriyor. Mektupların dördünün senedinde bulunan Abdullah b. Ebî Bekr, ilk siyer müelliflerinden olup Resûl-i Ekrem'in yirmi bir resmi yazısını bir araya getirip bir kitap telif ettiği Muhammed Hamîdullah tarafından, iddia edilmiştir.⁶¹⁰

Mektuplardan birinin senedinde adı geçen Yezîd b. Ebî Habîb de Hz. Peygamber'in resmi yazışmalarını rivayet etmesiyle ön plana çıkmıştır.⁶¹¹

7. Antlaşma Metinlerine Yer Vermesi

Tarihi olayların anlaşılmasına yardımcı olacak materyellerden biri de antlaşma metinleridir. İslâmın başlangıcından itibaren bu metinlerin yazılıp saklanmasına büyük önem verilmiştir. İslâmın başlangıcında sadece sözlü rivayetlere itimat edildiği kesinlikle söylenemez. Çünkü Müslümanlar kul hakkına taalluk eden her şeyi yazmakla ve bu yazılı malzemeyi tanık olarak kullanmakla emrolunmuşlardır. “*Öyle yapmanız(yazmanız)Allah katında daha adaletli, şehadet için daha kuvvetli, şüpheye düşmemeniz için daha sağlamdır.*”(Bakara/282) Bundan ötürü Hz. Peygamber yazdığı mektuplar ve yazışmalar bir yana kabileler ve krallarla yaptığı bütün sözleşmeleri(hilf) ve antlaşmaları yazmıştır. Hatta denilir ki Hz. Ömer'in yanında yazılan bütün ahidnâme ve vesikaların bir nüshasının içinde bulunduğu bir sandık dolusu belge vardı. Hicri seksen iki yılında Cemâcim savaşında divanlar

⁶⁰⁹ Taberî, III/146.

⁶¹⁰ Öz, Şaban, 173. Ayrıntılı malumat için bakınız aynı eser, 172-185

⁶¹¹ Horovitz, , 83.

yanınca o belgeler de yandı. Kalanlar ise Moğol saldırıları ile zamanın yok edişinden kurtulanlardır.⁶¹²

Taberî tarihinde konumuz olan siyer rivayetleri kısmında iki antlaşmaya yer vermiştir. Bunlardan ilki Hâşimoğullarını boykot etmek için Mekke müşriklerinin yaptığı antlaşmadır. Bu antlaşma metin olarak değil, içerik olarak aktaran Taberî, herhangi bir kaynak ve senet de kullanmaz.⁶¹³

Taberî'nin kitabında yer verdiği ikinci antlaşma ise Hudeybiye antlaşmasıdır. Antlaşma metni iki farklı senetle iki ayrı anlatım içerisinde sunulmuştur. Birinci rivayet "*Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862)-Seleme b. Fadl (v.191/806)-Muhammed b. İshâk (v.151/758)-Muhammed b. Ka'b el-Kurazî (v.108/726)-Alkame b. Kays en-Nahaî (v.62/682)-Ali b. Ebî Tâlib (v.40/661)* şeklindedir.

İkinci rivayet ise *Hârûn b. İshâk-Mûs'âb b. Mikdâm=Süfyan b. Vekî'-Babası Vekî'(Son iki râvi birlikte)-İsrâil-Ebû İshâk-Berâ b. Âzib (v.71/690)* şeklindedir.

Bu senetlerden ilkinde İbn İshâk'ın bulunması, Taberî'nin yazılı kaynakları kullanma sıklığını gösteriyor.

8. Neseb Bilgileri ve İsim Listeleri Sunması

Araplar cahiliye devrinde olduğu gibi İslâmî dönemde de ensâb bilgisiyle temayüz etmişler ve Arap olmayanlara karşı bu bilgileriyle övünmüşlerdir. Bazı müellifler ensâb bilgisi için "ilim" kelimesini kullanmışlar, hatta bir kısmı bu ilmi "yüce ve üstün ilim" gibi ifadelerle tanımlamışlardır. Ensâb bilgisi câhiliye devri Araplarının şiir, hitabet, eyyâmü'l-Arab ve ahbâr gibi kültürlerinin en önemli parçasıydı.⁶¹⁴ Cahiliye devrinde ensâb bilgisine o kadar çok ehemmiyet veriyorlardı ki meşhur atların bile soy kütüğünü ezberliyorlardı. Bütün bunlardan ötürü İslâm tarihçiliğinin doğuşundaki mühim amillerden biri de ensâb bilgisi olmuştur.⁶¹⁵

⁶¹² Muhammed Hamîdullah, 24.

⁶¹³ Taberî, II/335-336

⁶¹⁴ Fayda, Mustafa, "*Ensâb*", DİA, İstanbul, 1995, XI/245.

⁶¹⁵ Şeşen, 17.

Ensâb araştırmaları tarih ilmine, malzeme sunma ve tarih yazımının planını belirlemede hizmet etmiştir. İslâm ile ensâba verilen önem yenilenmiş, divanların kurulması da yeni bir âmil olarak ensâb bilgisine olan ihtimamı beraberinde getirmiştir.⁶¹⁶

Ensâb ilmi Müslüman âlimler tarafından o kadar çok önemsenmiştir ki İbn Hazm (v.456/1064), Hz. Peygamber'in kısa nesebini bilecek kadar ensâb bilgisinin her müslümana farz olduğunu ileri sürmüştür.⁶¹⁷

Taberî, Hz. Peygamber'in nesebi ve babası ile bazı dedeleri hakkında bir konu başlığı açarak müstakil olarak nesep bilgilerini sunar.⁶¹⁸

Nesep bilgilerini sunarken Taberî aşağıdaki tarikleri kullanır.

1. Yûnus b. Abdi'lAlâ-İbn Vehb-Yûnus b. Yezîd-İbn Şihâb-Kabîsa b. Züeyb⁶¹⁹

2. Hâris b. Muhammed-Muhammed b. Sa'd-Muhammed b. Ömer el-Vâkidî⁶²⁰

3. Muhammed b. Humejd-Seleme b. Fadl-Muhammed b. İshâk⁶²¹

4. Ali b. Harb el-Mevsilî-Ebû Ma'n İsa-Muhammed b. Ebî Bekr el-Ensârî⁶²²

Bu senetlerin dışında bilgileri "Huddistü", "Kâle" ve "Zekera" ifadelerini kullanarak verir. Daha önce de işaret edildiği gibi bu ifadeler, Fuad Sezgin'e göre yazılı kaynaklara işaret etmektedir.⁶²³

Özellikle Muhammed b. Hişâm el-Kelbî (v.204/819)'den yaptığı aktarımlarda "Huddistü" ifadesini kullanır. Hz. Peygamber'in nesebini ele aldığı bölümde⁶²⁴ toplam on bir noktada Muhammed b. Hişâm el-Kelbî'den nakilde bulunur.

⁶¹⁶ Dûrî, 39-40.

⁶¹⁷ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (v.456/1064), *Cemheratü Ensâbi'l-Arab*, Tahkik: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Meârif, Kahire, Tarih yok, 2.

⁶¹⁸ Taberî, II/239-276.

⁶¹⁹ Taberî, II/239.

⁶²⁰ Taberî, II/246.

⁶²¹ Taberî, II/260.

⁶²² Taberî, II/248.

⁶²³ Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/160.

⁶²⁴ Taberî, II/239-276.

İbn İshâk'a da aynı bölümde on bir defa müracaat eder. Bu müracaatlarında bazen yukarıda kullandığımız **Muhammed b. Humeyd-Seleme b. Fadl-Muhammed b. İshâk**⁶²⁵ tarikini kullansa da bazen doğrudan Kâle İbn İshâk diyerek nakilde bulunur.⁶²⁶

Taberî Hz. Peygamber'in nesebi hakkındaki bilgileri takdim ederken nakillerde bulunduğu bir diğer kaynak da Zübeyr b. Bekkâr'dır. O'ndan da "Kâle" lafzıyla nakilde bulunur.⁶²⁷

Taberînin neseb konusunda en çok müracaat ettiği kaynak şüphesiz İbn Sa'd ve Vâkıdî'dir. Her iki kaynağa toplu olarak on beş yerde müracaat eder. Bazen **Hâris b. Muhammed-Muhammed b. Sa'd-Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî** tarikini kullanırken⁶²⁸ bazen de doğrudan "Kâle'l-Vâkıdî/Vâkıdî dedi" ifadesini kullanarak nakilde bulunur.⁶²⁹

Taberî her ne kadar bilgilerinin bir kısmını senetli ve kaynak belirterek verse de bazen de "bize bazı neseb bilgileri haber verdi" şeklinde kaynağı muğlak aktarımlarda bulunur.⁶³⁰ Azımsanmayacak ölçüde de "denildi ki/Kîle" ifadesini ve "başkaları da şöyle diyor/Ve Kîle Ba'dun" ibaresini kullanarak aktarımda bulunur.⁶³¹

Eldeki malumat değerlendirmeye tabi tutulduğunda Taberî'nin neseple ilgili bilgileri yazarken kullandığı kaynakların çoğunlukla yazılı kaynaklar olduğunu müşahede edilmektedir. Zira İbnü'l-Kelbî, neseb konusunda uzmanlaşmış bir tarihçi olup neseple ilgili eserleri vardır.⁶³² Yine Zübeyr b. Bekkâr (v.256/870) *Kitâbu Nesebi Kureyş ve Ahbâruhâ* adlı kureyş kabilesinin soy bilgilerini içeren bir kitabın müellifidir.⁶³³ İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* adlı eseri de bir yönüyle neseb bilgilerini barındırmaktadır. Çünkü bu eser biyografik nitelikte bir eserdir. Bu eserdeki malumatı da İbn Sa'd, büyük oranda hocası olan Vâkıdî'den almıştır.⁶³⁴

⁶²⁵ Taberî, II/265.

⁶²⁶ Taberî, II/260.

⁶²⁷ Taberî, II/261.

⁶²⁸ Taberî, II/264.

⁶²⁹ Taberî, II/246.

⁶³⁰ Taberî, II/274.

⁶³¹ Taberî, II/264, 272.

⁶³² Şeşen, 35-36.

⁶³³ Şeşen, 40.

⁶³⁴ Şeşen, 29.

Taberî, bir takım hadiselerle iştirak eden kişilerin isim listelerini içeren rivayetleri de nakleder. Bu listeler rivayetler edildiği tarihlerle birlikte aşağıda zikredilecektir.

1- **Hâris b. Muhammed-Muhammed b. Sa'd-Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî-** Bu tarik ile Habeşistan'a ilk hicret edenlerin isim listesini vermektedir.⁶³⁵

2- Akabe biatına katılanların isim listesini "Fî mâ zukira/Söylendiğine göre" ibaresi ile kaynak belirtmeden zikreder.⁶³⁶

3- Bedir savaşına katılmak isteyip de Hz. Peygamber'in küçük yaşta oldukları için geri çevirdiği Sahabilerin isim listesini "Fî mâ zeame'l-Vâkıdî/Vâkıdî'nin iddiasına göre" ibaresiyle Vâkıdî'yi kaynak göstererek nakletmiştir.⁶³⁷

4- Hz. Peygamber'in bazı ülkelerin devlet başkanlarına elçi olarak gönderdiği sahabilerin isimlerini herhangi bir kaynağa dayandırmadan zikreder.⁶³⁸

5- Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'in öldürülmelerini istediği kimselerin isim listesi ile Hz. Peygamber'e gelen Tâif heyetinin isimlerini **Muhammed b. Humeyd-Seleme b. Fadl-Muhammed b. İshâk** tarikini kullanarak zikreder.⁶³⁹

Taberî'nin kitabına aldığı isim listelerinin dayandırıldığı kaynaklar da bize onun eserini telifte büyük oranda yazılı malzemeye istinad ettiğini gösteriyor.

B. Tercih ve Yorumları

1. Yorum Yapması

Taberî'nin kitabına aldığı rivayetlerin yorumu noktasındaki tavrı farklı izah ve eleştirilere maruz kalmıştır. İslâmiyat araştırmacısı Humphreys, bu noktada Taberî hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Taberî gibi insanların, büyük bir emek harcanarak bir araya*

⁶³⁵ Taberî, II/329-330

⁶³⁶ Taberî, II/354-355

⁶³⁷ Taberî, III/477.

⁶³⁸ Taberî, III/644.

⁶³⁹ Taberî, III/58-59, 98.

getirilmiş olan malzemelerin önemi ve ne anlama geldiğini açıkça ifade etmekte mütereddit davranması, bir anlamda kendi adına konuşmaktan çekinmesi, pek çok oryantalist için ciddi bir sorun olmuştur. Bazı durumlarda bu çekimserlik mezkur bilim adamlarının hiç düşünmedikleri, gerçekte sadece derleyiciler oldukları kanaatine bile yol açmıştır. Ancak çoğunluğu, toplum hayatından uzak yaşayan antikacılar olmaktan ziyade dönemlerinin siyasi ve entelektüel tartışmalarına yoğun olarak katılan, işlerin nasıl yürüdüğü hususunda deneyim sahibi kişilerdir. Bu gerçek ışığında, onların görünüşte kendilerine güvensizliklerini dindarane tevazularıyla ya da katı nesnellikleriyle değil de daha ziyade erken dönem İslâm kültürü içindeki bilgi anlayışıyla ilişkilendirmeyi arzu ediyorum. Bu çerçevede tarihçinin esas yapması gereken genel olarak hukuki, dini ya da siyasi önemi bulunduğu inanılan geçmişin bu olaylarının nesnel bilgisini nakletmektir. Bu türden bilgi(ilm) güvenilir otoritelere kadar götürülen söz konusu olayların anlatılarından oluşmaktadır. İdeal durumda bu otoriteler, dürüstlükleri bilinen kişilerin şahitliklerine işaret eder; ancak pek çok durumda bilgilerini bu tür şahıslardan almış olan erken dönemin şöhretli bilim adamları kastedilmektedir. Tarihçinin görevi, kesinlikle geçmişi olduğu gibi yorumlamak ya da değerlendirmek değildir; o dönemde geçmiş bir olay hakkındaki haberlerin hangisinin kabul edilebilir olduğunu kısaca belirlemek ve bu haberleri uygun bir düzende bir araya getirmek durumundadır.”⁶⁴⁰

Taberî'nin metin kritiğine ehemmiyet vermediği, Iraklı tarihçi İmamüddin Halil tarafından şöyle izah edilir: “İç eleştiriye yani metin eleştirisine önem vermemektedir. O sadece dış eleştiri anlayışından hareketle olayı anlatanların-râvinin adı ve zinciri- eleştirisine ilgi duyar. Bu anlayışını da bir tek olay hakkında birkaç rivayet getirmek suretiyle ortaya koymaya çalışmıştır.”⁶⁴¹

Cevâd Ali'nin Taberî'nin rivayetler karşısındaki tavrını eleştiren ifadeleri ise şöyledir: “Taberî'nin tarihi, kaynak kitaplar içerisinde seçkin bir yere sahiptir. Modern tarihçinin Arap ve Müslüman halkların tarihini yazarken müracaat etmesi gereken bir kaynaktır. Çünkü Taberî'nin kitabı modern tarihçiye orijinal kaynakları ve zaman içinde yok olmuş ancak Taberî tarafından yaşadığı dönemde derlenmiş vesikaları takdim eder. Fakat siz Taberî'nin kitabında eleştirel bir bakış açısını da olumlu anlamda görüş belirtmeyi de bulamazsınız. Ancak genel anlamda eleştiri melekесinin yetersizliğini, en basit şekilde umumi tarihin fertler, savaşlar ve siyaset ekseninde döndürüldüğünü güürsünüz. Yine toplumlarla ilgili meselelere

⁶⁴⁰ Humphreys, 102-103.

⁶⁴¹ Halil, 121.

çok az yer verildiğini, hadiselerin neden-sonuç ilişkisinin önemsenmediğini ve olayların esrarına nüfuz için çaba sarfedilmediğini görürsünüz. Şu da varki bu zafiyetler çoğu tarihçinin ortak noktasıdır.”⁶⁴²

Taberî'nin rivayetler üzerindeki yorumları hakikaten sınırlıdır. Bu yorumlardan biride **Ali b. Mücâhid-Muhammed b. İshâk-Zührî-Muhammed b. Salih-Şa'bî** kanalıyla naklettiği şu rivayettir: “İsmâîloğulları İbrahim(as)'ın ateşe atılmasından başlayıp oğlu İsmâîl(as)'la Kabeyi inşa edene değin İbrahim(as)'ın ateşe atılmasını tarih başlangıcı yaptılar. Daha sonra İsmâîloğulları Kabe'nin inşasını Tihâme'den başka bölgelere dağılıncaya kadar tarih başlangıcı yaptılar. Tihâme'den çıkan her topluluk, çıkış zamanlarını tarih başlangıcı yaptılar. Tihâme'de kalan İsmâîloğulları ise Sa'd, Nehd, Cüheyne, Benî Zeyd boylarının buradan çıkışlarını tarih başlangıcı kabul ettiler. Bu durum Ka'b b. Lüey'in ölümüne kadar böyle devam etti. Ka'b b. Lüey'in ölümünü Fil yılına kadar tarih başlangıcı kabul ettiler. Daha sonra tarih başlangıcı Fil yılı kabul edildi. Bu durum da Ömer b. Hattâb'ın hicreti tarih başlangıcı olarak belirlediği on yedi ya da on sekiz hicri yılına kadar devam etti.” Bu bilgileri nakleden Taberî şu yorumu yapar: “Ali b. Mücâhid'in İsmâîloğullarının tarih başlangıcı belirlemesi noktasındaki yaptığı rivayet hakikatten uzak değildir. Zira onlar halkın genelinin bilip kullandığı bir tarih başlangıcı tesbit etmemişlerdi. Onların tarihçileri ya ülkenin bir bölgesinde zuhur eden bir kıtlığı, aleylerinde gelişen bir vakayı, onlar arasında haberi yaygınlaşmış bir olayı tarih başlangıcı kabul ediyorlardı. İsmâîloğullarının ortak bir tarih başlangıçlarının olmadığına şairlerinin bu konuda farklı şeyler söylemeleri de delalet eder. Bu manada Rabî' b. Dabu' el-Fezârî'nin şiirleri misal olabilir.

İşte ben isterim ebediyeti/Aklım idrak ediyor doğumum Hucr zamanydı

Duydun mu İmrüülkays'ın babasını/Bizde nerde o kadar ömür ki o uzun yıllar yaşamıştı.

Bu şiirde şair, yaşını Hucr b. Amr ve İmrüülkays'ın babasını gördüğünü söyleyerek tesbit etmeye çalışıyor.

Nâbiğa Benî Ca'de ise şu şiiri söylüyor:

Kim benim yaşımı soracak olursa ben/Develerin öldüğü zamanda delikanlıyım.

⁶⁴² Cevâd Ali, 1/180.

Nâbiğa da salgın bir hayvan hastalığını kendi yaşı için tarih başı saymış oluyor.

Başka bir şair de şu ifadeleri kullanıyor:

O kadın izar ve yensiz gömlek içindeydi/İbn Hemâm, Hasa'm kabilesine saldırdığında.

Bu beyitlerde tarih başlangıcı olarak tesbit ettikleri vakti naklettiğimiz her bir şair, kendine yakın bir zamanı tarih başlangıcı kabul etmiştir. Bu şekilde tarih başlangıcı belirleme belirleyen için anlamlıyken başkaları için bir mana taşımaz. Eğer İsmâîloğullarının böyle genel-geçer bir tarih başlangıçları olsaydı-Allah'ın izniyle- onu devre dışı bırakmazlardı. Ancak mesele -Allah'ın izniyle- anlattığım gibiydi. Edindiğim son kanaate göre Araplar içinden Kureyş kabilesi Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretine kadar Fil yılını tarih başlangıcı kabul etmişlerdir. Bu yıl aynı zamanda Hz. Peygamber'in doğduğu yıldır."⁶⁴³

Taberî, Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği günün Rabûlevvel ayının on ikinci günü olduğuna dair rivayetleri naklettikten sonra bu bilgilerden bir çıkarımda bulunur. *Müslümanların tarih başlangıcı naklettiğim rivayetteki gibi kabul edilmişse yani hicret esas alınmışsa, bu Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden iki ay on iki gün önce gerçekleşmiş olur. Çünkü yılın başladığı ay muharremdir. Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişi ise söylediğim gibi yılın başlangıcından iki ay on iki gün geçtikten sonradır. Bu durumda tarih başlangıcı kabul edilen gün Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği gün değil, geldiği yılın ilk ayı olan Muharrem'in ilk günüdür.*⁶⁴⁴

Hz. Hasan'ın hicri ikinci yılda dünyaya geldiği rivayetini naklettikten sonra bu rivayetle çelişen Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın bu yılda evlendiği rivayetini de zikreder. Ardından da şu ifadeyi kullanır. *Eğer bu ikinci rivayet doğruysa birinci rivayet batıldır.*⁶⁴⁵

Taberî, Hz. Peygamber'in gazvelerinin toplamda kaç tane olduğu hakkında yirmi altı ve yirmi yedi rakamlarını zikrettikten sonra bu ihtilafın sebebini şöyle açıklar: *"Hz. Peygamber'in gazvelerinin yirmi altı tane olduğuna kail olanlar, Hayber ve Vâdi'l-Kurâ gazvelerini tek gazve kabul ederler. Zira Hz. Peygamber Hayber gazvesinden evine dönmeden Vâdi'l-Kurâ'ya gitti. Böylelikle bu iki gazve tek gazve kabul edilmiş oldu. Hz. Peygamber'in*

⁶⁴³ Taberî, II/390-392

⁶⁴⁴ Taberî, II/393

⁶⁴⁵ Taberî, II/485-486.

yirmi yedi gazve düzenlediğini söyleyenler ise Hayber'i ayrı Vâdi'l-kurâ'yı ayrı bir gazve olarak değerlendirip toplam gazve sayısını yirmi yediye çıkarıyorlar.”⁶⁴⁶

Nakledilen örnekler de göstermektedir ki Taberî rivayetleri yorumlama noktasında çok istekli görünmemektedir. Yaptığı yorumlar ise kitabın hacmi göz önünde bulundurulduğunda çok sınırlı kalmaktadır.

2. Tercihle Bulunması

Ramazan Şeşen, Taberî'nin rivayetler karşısındaki durumunu şöyle tesbit eder: *Taberî, Tefsirinde olduğu tarih sahasında da zamanına kadar yazılan malzemeyi gözden geçirmiş, sağlam bulduğu rivayetlerin hepsini eserine almıştır. Bunlar arasında tercih yapmamıştır. Rivayetleri senet zinciri ve metinleriyle vermiştir. Tercihini okuyucuya bırakmıştır.*⁶⁴⁷ Bu iddianın büyük oranda doğru olduğunu belirtmek gerekir. Ancak çok az da olsa Taberî'nin rivayetler arasında açıkça tercihte bulunması da söz konusudur. Aşağıda buna dair örnekler zikredilecektir.

Taberî, Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiğinde devesinin nereye çöktüğüne dair rivayetleri nakledip bunlar arasında tercihte bulunur. Birinci rivayet Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'nin yerini satın aldığı iddia ediyor. Taberî bu rivayeti denildi ki(Kîle) şeklinde aktarıyor. Ardından başka bir rivayeti tercih ettiğini bize göre doğru olan(Ve's-Sahîhu İ'ndenâ) ibaresiyle belirtir. Sonra da **Mücâhid b. Mûsâ-Yezîd b. Hârûn-Hammâd b. Seleme-Ebu't-Tayyâh-Enes b. Mâlik**-senediyle tercih ettiği şu rivayeti nakleder: “Hz. Peygamber'in mescidinin yeri Benî Neccâr'a aitti. O arazi üzerinde hurma ağaçları, ekin ve cahiliyeden kalma kabirler vardı. Hz. Peygamber “Burayı bana satın.” Dedi. Onlar da: “Biz karşılık almamız karşılığını Allah'tan bekleriz” dediler. Hz. Peygamber de emretti ve hurma ağaçları kesildi, ekinler kesilip söküldü, kabirler de oradan çıkarıldı. Hz. Peygamber bu mescit yapılmadan önce koyun ağıllarında ve namaz vakti nerede girerse orada namazı kılardı.”⁶⁴⁸

⁶⁴⁶ Taberî, III/152.

⁶⁴⁷ Şeşen, 53.

⁶⁴⁸ Taberî, II/396-397.

Taberî'nin rivayetler arasında açıkça tercihte bulunduğu bir diğer konu da Hz. Peygamber'in hangi yılda minber edindiği meselesidir. Senetsiz olarak ilk önce Hz. Peygamber'in hicri yedinci yılda iki basamağı ve bir de oturma yeri olan bir minber edindiğini nakleden Taberî, bu haberin ardında yine senetsiz olarak ve denildi ki(Yukâlu) ibaresiyle sekizinci hicri yılda minberin yapıldığı haberini nakleder. Sonra da tercihini ikinci rivayetten yana yapmaktadır. Bu kanaatini de bize göre sabit olan budur(Ve Hüve's-Sebtu İ'ndenâ) ibaresiyle dile getirmektedir.⁶⁴⁹

Iraklı tarihçi İmadüddin Halil, Taberî'nin rivayetleri sevkediş tarzından yola çıkarak onun güvendiği veya güvenmediği rivayetleri belirttiğini öne sürer: *“İhtilâflı rivayetler konusunda kişisel görüşünü belirtmeyen Taberî, tarafsız bir tutum izlemeyi tercih eder. Nevar ki senetlerin başında kullandığı kimi deyimler, bazı bilgileri tercih etmesinden, diğerlerinden de kuşku duymasından ileri gelmektedir. Örneğin, “Anlattı, dedi, bize bildirdi, bana bildirilmiştir, bana haber verdi” gibi deyimler bildirdiği rivayete güvendiğini; ama “Zanneti, bana bildirdi, filanca dediğine göre, filanca ise şöyle anlattı” gibi deyimler ise bildirilen şeye güvenmediğini ve kuşku duyduğunu göstermektedir. Bunun dışında kalan yerlerde hiçbir rivayet konusunda kişisel görüşünü belli etmek istemez.”*⁶⁵⁰

C. Muhteva Değerlendirmesi

Taberî'nin tarihçilerin metoduyla hadisçilerin metodunu birleştirerek eserini farklı bir tarzda sunduğu söylenebilir. Zira o, tarihçilerin sebep-sonuç, yer-zaman bildirme ilkelerine uyarak bu bilgilere eserinde yer verdiği gibi hadisçilerin senet zikretme noktasındaki hassasiyetiyle de bilgileri senetli olarak aktarmaya özen göstermiştir.

Taberî'nin eserinde senetten bağımsız bir üslûbu olduğunu iddia etmek güçtür. Onun üslûbu ancak senetle birlikte ortaya konabilir. Rivayetlerin kaynağını belirtme noktasında özel bir ihtimam gösteren Taberî, kendinden önceki tarihçilerin yaptığı gibi bir konudaki rivayetleri senetlerini hafız ederek birleştirmez. Her bir rivayeti ona ulaştığı şekliyle ve ayrı ayrı verir. Onun üslûbunda göze çarpan önemli bir husus da cedel dilini kullanmasıdır. Bu

⁶⁴⁹ Taberî, III/22.

⁶⁵⁰ Halil, 145-146.

durum, onun fıkıh formasyonuna bağlanabilir. Zira İslâmî ilimlerden Fıkıh ilmi bu metodu kullanmaktadır.⁶⁵¹

Taberî eserinde şiire çokça yer verir. Şiirleri kimi zaman bir bilginin doğruluğunu ispat noktasında da kullanır. Bu da şiirin onun tarafından tarihi bilgi taşıyan bir kaynak olarak görüldüğünün bir delilidir. Şiirleri nakletme noktasında sansür ameliyesine başvurmeyen Taberî, onları Müslümanların aleyhine dahi olsa kendisine ulaştığı şekliyle akatarak İbn Hişâm gibi tarihçilerden farklı bir yol izler. Bu noktada onun tavrı daha çok selefi İbn İshâk'a benzemektedir.

Olayların vuku vakitlerini kaydetmede tarihçi hassasiyetiyle hareket eden Taberî, hicret öncesi olayları yıl yıl olmasa da bir kronolojik sıra takip ederek sunarken hicretten itibaren olayları yıl yıl zikreder. Ayrıca hicret sonrasında mezkûr yılda gerçekleşen doğum ve ölümleri de kaydederek bir yönüyle de biyografi bilgileri sunar.

Tarih ilminin coğrafyayla olan sıkı bağından ötürü tarihçiler eserlerinde bir takım coğrâfî malumatlar da zikretmişlerdir. Bu malumatların bir kısmı da tarihçilerin kendi gözlemlerine dayanır. Lakin Taberî, çok az yerde coğrâfî malumat verir. Bu nokta onun eleştirildiği önemli hususlardan biridir. Taberî'nin coğrâfî, topoğrafik bilgiler ile mimari yapılar hakkında bilgi vermemesi onun üslûbunun bir gereğidir. Zira o, nakillere dayanarak eserini oluşturur. Şu da eklenmelidir ki Taberî, tarihinin mukaddimesinde belirttiği kurallara sıkı sıkıya bağlı kalır. İlgili bölümde de ifade edildiği gibi Taberî, zaten coğrâfî malumat vermeyeceğini, sadece hilafet sınırlarının ulaştığı noktaları zikredeceğini *Târîhu 'r-Rusûl ve 'l-Mülûk*'un mukaddimesinde ifade etmiştir.

Eserini yazarken Kur'an ayetlerinden yoğun olarak iktibaslarda bulunan Taberî'nin bu iktibasları, bazen tarihi bilgileri ispat sadedinde olduğu gibi bazen de doğrudan anlatılan olayın bir parçası da olabilir. Yine tefsir formasyonunun bir neticesi olarak bazen ayetlerin kısa tefsirlerini de yapar.

Tarihi bilgilerin dayandığı kaynaklardan mektuplar ve siyasi antlaşmalar da Taberî tarafından tarihi belge kabul edilerek zikredilir. Bu tür belgeleri aktarmadaki dikkati Taberî'nin tarihçi yönünün yansıması olarak kabul edilmelidir.

⁶⁵¹ Fıkıh ilminde bu kavram yerine mübâhase kavramı da kullanılır. Erdoğan, 407.

Taberî, eserinde nesep konusunda da bilgiler verir. Ancak şunu belirtmekte fayda var ki o, bu bilgileri nesep alanında uzman olan İbnü'l-Kelbî gibi kişilerden aktarır. Bu da Taberî'nin ilmi disiplininin bir göstergesi olması bakımından calib-i dikkattir. Zira her bilgi alınacağı en doğru yer bizzat o bilgi üzerinde uzmanlaşmış kişiler ve onların eserleridir.

Taberî'nin, bir takım önemli hadiselerde rol almış kişilerin isim listelerini bize taşıması da önemlidir. Meselâ Habeşistan'a ilk hicret edenlerin isim listesini kaydederek tarihi bir hadiseye ışık tutar.

Taberî eserinde yer verdiği bilgileri çok nadir olarak yorumlar. Kitabına dercettiği bilgilerin sıhhati noktasındaki mesuliyeti râviler yükler. Buna göre râviler sîka ise haber de sahih olur. Bu noktada Taberî'nin muhaddis damarı baskın gelir. Fikret Işıltan'ın konuyla ilgili değerlendirmesi önem taşımaktadır. Şöyle diyor Işıltan: “*Taberî bulduğu malzemeyi tarihi hadiselerin mütecanis ve birbirine bağlı bir tasviri haline getirmeğe uğraşmamıştır. O daha ziyade elde etmesi mümkün olan bütün rivayetleri toplamak, münferit ve ekseriye birbiriyle tezat halindeki bu malzemeyi kendisine intikal ettikleri şekilde zapt ve kaydetmekle yetinmiştir. Bundan dolayıdır ki o, topladığı rivayetlerin doğruluğu mesuliyetini reddeder. Fakat modern tarih tetkikçiliği bakımından – bilhassa en eski İslâmî devre tarihinin tesbiti bahis mevzuu olduğu zaman- Taberî'nin eserinin asıl büyük kıymeti toplanılan rivayet malzemesinin böyle aslına mutabık ve birbiriyle ahenkleştirilmeyen bir şekilde verilmiş olmasında mündemiç bulunmaktadır.*”⁶⁵²

Taberî, bir mevzu hakkında serdettiği farklı rivayetler arasında çoğu zaman tercihte bulunmaz. Yine rivayetleri birbiriyle uyuşturma yoluna da gitmez. Rivayetlerle okuyucuyu başbaşa bırakarak onu yönlendirmez. Eğer nesnel tarihçilikten söz edilecekse bu ancak Taberî'nin yaptığı şekilde mümkün olabilir.⁶⁵³

⁶⁵² Işıltan, XI/597

⁶⁵³ Tarihte nesnellik tartışmaları için bakınız. Carr, Edward Hallett (v.1982), *Tarih Nedir?*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yay., İstanbul, 2003, 99-122.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TABERÎ'NİN İBN HIŞÂM VE İBNÜ'L-ESİR İLE MUKAYESESİ

Bu başlık altında Taberî'nin tarihinde geçen bazı konular, kendinden önce yaşayan İbn Hişâm (v.218/833)'in *es-Sîratu'n-Nebevîyye* adlı eseri ve kendisinden sonra yaşayan İbnü'l-Esîr (v.630/1233)'in *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eseri ile karşılaştırılacaktır. Mezkûr eserlerin siyer konularını bütünüyle karşılaştırmak bu tezin sınırlarını aşacağından tesbit edilen başlıca üç konuda mukayese yapılacaktır.

Mukayese yapılacak konular: *Hz. Peygamber'in doğum yılı, Rahip Bahîra olayı ve Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlenmesidir.* Mukayesesi yapılan metinler iki yönlü olarak tahlile tabi tutulacaktır. Birinci cihet rivayetlerin nasıl aktarıldığı, yani senet eksenli tahlil; ikinci cihet ise rivayetlerin içeriğinin değerlendirilmesi, yani metin eksenli tahlil olacaktır. Örneklemeler üzerinden yapılan tahlillerden elde edilen hükümler vasıtasıyla da bir takım genellemelere varılmaya çalışılacaktır.

A. Hz. Peygamber'in Doğduğu Zamana Dair Rivayetlerin Senet Açısından Tahlili

Hz. Peygamber'in doğumu konusu ile ilgili İbn Hişâm, üç rivayet nakletmektedir. Bu rivayetlerin ilkini İbn Hişâm "***Haddesenâ Ziyâd b. Abdillâh el-Bekkâî a'n Muhammed İbn İshâk***" senediyle aktarırken,⁶⁵⁴ İkinci ve üçüncü rivayetlerde ise doğrudan "Kâle İbn İshâk" diyerek başlar ve İbn İshâk'tan sonraki senedi zikreder.⁶⁵⁵ İbn Hişâm'ın *es-Sîratu'n-Nebevîyye* adlı eseri İbn İshâk'ın *Kitâbu'l-Mübtede'* ve *'l-Meba's ve'l-Meğâzî*'sinin yeniden tertip edilmiş ve ihtisar edilmiş bir nüshasıdır. Bu nüsha Ziyâd b. Abdillâh el-Bekkâî'nin rivayetiyle İbn Hişâm'a ulaştığı için⁶⁵⁶ İbn Hişâm sürekli aynı ismi tekrarlamıyor olsa gerek.

⁶⁵⁴ İbn Hişâm, I/183.

⁶⁵⁵ İbn Hişâm, I/184

⁶⁵⁶ Fayda, Mustafa, "İbn Hişâm" DİA, İstanbul, 1999, XX/72-73.

Taberî ise Hz. Peygamber'in doğum tarihi ile ilgili toplam yedi rivayet aktarır. Rivayetlerin içeriklerinin karşılaştırması biraz ileride yapılacağından burada sadece rivayet metoduna işaret etmekle yetinilecektir. Taberî ilk rivayeti "*Haddesenâ İbnü'l-Müsennâ-Kâle Haddesenâ Vehbu'bnü Cerîr- Kâle Haddesenâ Ebî -Kâle Semi'tu Muhammede'bne İshâkin Yuhaddisu*" şeklinde bir senetle İbn İshâk'tan naklederken ikinci rivayeti İbn Hişâm'ın da yaptığı gibi aradaki senedi zikretmeden "Kâle" diyerek aktarır.⁶⁵⁷

Üçüncü rivayet Taberî'nin çokça kullandığı İbn Humejd-Seleme b. Fadl- İbn İshâk kanalıyla aktarılmış, burada da "Haddesenâ" rivayet sîgası kullanılmıştır.⁶⁵⁸ Bu üç rivayetten sonra Taberî, Hz. Peygamber'in doğum tarihi ile ilgili üç rivayet daha aktarır ki bunların tamamında "Huddistü" rivayet sîgasını kullanır. Sırasıyla Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (v.204/819), Yahyâ b. Maîn (v.233/847) ve İbrâhîm b. Münzir (v.236/849)'den yaptığı bu nakillerin⁶⁵⁹ rivayet kalıbı Fuad Sezgin'e göre Taberî tarafından kullanıldığında söz konusu bilginin bir kitaptan alındığını göstermektedir.⁶⁶⁰

Taberî'nin Hz. Peygamber'in doğum tarihi ile ilgili aktardığı son rivayet de İbn Humejd-Seleme b. Fadl-İbn İshâk kanalıyla aktarılmaktadır.⁶⁶¹

İbnü'l-Esîr ise Hz. Peygamber'in doğum tarihi ile ilgili rivayetleri kendine ulaşan bir senet zinciri olmaksızın şöyle aktarır: " Kâle Kays b. Mahreme ve Kasâs b. Eşyem⁶⁶² ve'bnü Abbâs ve'bnü İshâk/Kays b. Mahreme, Kasâs b. Eşyem, İbn Abbâs ve İbn İshâk dedi ki".⁶⁶³ Bu rivayet aslında Taberî'nin tarihinde farklı farklı zikredilen rivayetlerin senetlerin hazfedilmesiyle oluşturulmuş bir toplu şeklidir. Hadis ilminde Hatib el-Bağdâdî (v.463/1071) ile son bulunduğu ifade edilen mütekaddimun döneminin belirgin vasfı, bilgileri senetli bir şekilde aktarmaktır.⁶⁶⁴ Taberî'den önce yaşayan tarihçiler senedi yoğun bir biçimde kullanmıştır. Ya'kûbî (v.292/905) gibi âlimler senedi nadiren kullanılırken⁶⁶⁵ Taberî'den

⁶⁵⁷ Taberî, II/155.

⁶⁵⁸ Taberî, II/155.

⁶⁵⁹ Taberî, II/155-156.

⁶⁶⁰ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, 140-141.

⁶⁶¹ Taberî, II/156.

⁶⁶² Doğrusu Kabâs b. Eşyem olmalıdır. Zehebî, *Tezhîbu Tehzîbi'l-Kemâl*, VII/387.

⁶⁶³ İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ali b. Muhammed (v.630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Yayına hazırlayan: Ebû Suheyb el-Kermî, Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, Amman, Basım yılı yok, 129.

⁶⁶⁴ Çakan, 195.

⁶⁶⁵ Şeşen, 51.

sonra yaşayan Ebu'l-Ferac el-İsfehânî (v.356/967) gibi bazı müelliflerce de kullanılan⁶⁶⁶ senedin hükmü hicri üçüncü asrın sonlarına doğru ortadan kalkmıştır.⁶⁶⁷ İbnü'l-Esîr'in dönemi itibariyle bilgiler aktarılırken senedin kullanılması artık sönme noktasına gelmiş, hicri altıncı yüzyılda senetlerin nakli artık hadis kitaplarında bile kullanılmaz olmuştur.⁶⁶⁸ Eserlerin senetsiz olarak yazıldığı bir çağda yaşadığı için İbnü'l-Esîr'in eserini telif ederken bu tarzın dışına çıkması beklenmemelidir.

İbnü'l-Esîr, Hz. Peygamber'in doğum tarihi ile ilgili biri İbnü'l-Kelbî'den "Kâle İbnü'l-Kelbî" şeklinde, diğeri İbn İshâk'tan "Kâle İbn İshâk" şeklinde olmak üzere iki rivayet daha naklederek başka bir konudaki rivayetleri aktarmaya geçer.⁶⁶⁹

B. Hz. Peygamber'in Doğduğu Zamana Dair Rivayetlerin Metin Açısından Tahlili

Kays b. Mahrame'ye dayanan ve kendisinin Hz. Peygamber ile aynı yılda dünyaya geldiğini ifade eden metin her üç eserde de bazı farklılıklarla birlikte mevcuttur.⁶⁷⁰ İbnü'l-Esîr birkaç rivayeti bir araya getirerek kaynaklarına işaret etmiş ve rivayet farklılıklarını zikretmemiştir. Bu cihetten rivayet metinlerini mukayese noktasında bize imkân sağlamamaktadır. Yine onun Hz. Peygamber'in doğum yılını ifade etmek için kullandığı metin ne İbn Hişâm'ın eserindeki rivayetlerden ne de Taberî'nin eserindeki rivayetlerden biriyle tümüyle örtmüşmektedir. Bize öyle geliyor ki İbnü'l-Esîr, yaklaşık aynı anlamı taşıyan birkaç rivayetin metnini ifade edecek yeni bir metin oluşturmuştur ki hadis ilminde bu durum "mana ile rivayet" kavramıyla izah edilir.⁶⁷¹ Bu durumda Taberî ile İbn Hişâm'ı karşılaştırdığımızda Taberî'nin İbn Humeyd-Seleme b. Fadl, kanalıyla İbn İshâktan yaptığı nakil,⁶⁷² İbn Hişâm'ın nakliyle bir kelimenin tesniyesinin farklı yapılması hariç aynıdır.⁶⁷³

⁶⁶⁶ Sezgin, M. Fuad, "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis'in Ehemmiyeti", İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1957, 36.

⁶⁶⁷ Öz, Şaban, 90.

⁶⁶⁸ Çakan, 195.

⁶⁶⁹ İbnü'l-Esîr, 129.

⁶⁷⁰ İbn Hişâm, I/183, Taberî, II/155, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 129.

⁶⁷¹ Hadis ilminde mana ile rivayet ve şartları için bakınız. es-Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Çev. Yaşar Kandemir, Marmara İFAV Yay., İstanbul, 1997, 58-62.

⁶⁷² Taberî, II/155.

Ancak Taberî'nin Kays b. Mahrame'ye ulaşan tek rivayet tariki, zikredilen tarik değildir. İbnü'l-Müsennâ-Vehb b. Cerîr-Cerîr vasıtasıyla İbn İshâk'a ulaşan bir tarikle de bir önceki rivayetin yaklaşık bir naklini aktarır. Hadis ilminde "İ'tibar" kavramıyla tabir edilen bu durum şöyle tahakkuk eder: Senet zincirinin herhangi bir veya birkaç tabakasından râvi adedi bire düşen hadis "ferd veya garîb" kavramıyla ifade edilir. Ferd ve garîb rivayeti güçlendirmek için başka rivayet kanalları aranır. Mutâbi ve şâhid kavramlarıyla da ifade edilen bu çalışmanın yapılma gayesi rivayetleri güçlendirmektir.⁶⁷⁴ Muhaddislik vasfıyla da temayüz etmiş olan Taberî'nin aynı bilgiyi hemen hemen aynı ifadelerle nakleden rivayetlere sırf senetleri farklı olduğu için kitabında yer vermesi, kanaatimizce onun bazı rivayetleri diğer başka rivayetlerle güçlendirmek gayesini güttüğü şeklinde yorumlanabilir.

Hiz. Peygamber'in doğum zamanı ile ilgili İbn Hişâm'ın eserinde olup da Taberî ve İbnü'l-Esîr'de olmayan bir rivayet vardır ki bu rivayet Hassân b. Sâbit (v.60/680)'in Yesrib'te o henüz yedi yaşındayken gerçekleşen bir olayı anlatmaktadır. Buna göre bir Yahudi o vakit bir kaleye çıkıp "Bu gece dünyaya gelecek olan Ahmed'in yıldızı doğdu" diye bağırır. Hassân'ın yaşını bizzat o'nun torunu Saîd b. Abdirrahman'a soran İbn İshâk, bu bilgi üzerinden Hiz. Peygamber'in Medine'ye geldiğinde elli üç yaşında olduğu bilgisine ulaşır. Zira Hassân, hicret esnasında altmış yaşındadır.⁶⁷⁵

Taberî ve İbnü'l-Esîr'de kaydedilip, İbn Hişâm'ın eserinde nakledilmeyen bir rivayet daha vardır ki bu rivayette Hiz. Peygamber'in babası Abdullah'ın Fars kralı Kısra Anuşirvan'ın saltanatının yirmi dördüncü yılında doğduğu, kendisinin ise Anuşirvan'ın saltanatının kırk ikinci yılında doğduğu anlatılır.⁶⁷⁶

Her iki müellif de bu bilgiye kaynak olarak Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'yi gösterir. Bu bilgi henüz belli bir tarih ve takvimi kullanmayan Arapların Fars hükümdarlarının saltanat yıllarını takvim başlangıcı olarak kullandığı anlamına gelebileceği gibi Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin Hiz. Peygamber'in doğumuyla ilgili eldeki verileri Fars tarihi ile kıyaslayarak ulaştığı bir netice de olabilir. Hem Fars kökenli vezir ailesi Bermekiler'le iyi ilişkiler içinde olan hem de bir nesep âlimi olup, Arapların neseplerine dair *Kitâbu Nesebi'l-Kebîr* adlı kitabı

⁶⁷³ İbn Hişâm, I/183. İbn Hişâm "Lidetun(yaşıt)" kelimesini "Lidetâni" diye tesniye yaparken Taberî rivayetinde "Lidâni" şeklinde tesniye yapılmıştır.

⁶⁷⁴ Koçkuzu, Ali Osman, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 1983, 162-164.

⁶⁷⁵ İbn Hişâm, I/184.

⁶⁷⁶ Taberî, II/155, karşılaştırınız, İbnü'l-Esîr, 129.

yazan Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin⁶⁷⁷ aktardığı bu rivayet için zikredilen her iki durum da mümkün görünmektedir.

C. Rahib Bahîrâ Olayının Senet Açısından Tahlili

Mukayesemizin ikinci meselesi olan Rahip Bahîrâ olayı, İbn Hişâm tarafından “Kâle’bnu İshâkin” denilerek bir tek senetle aktarılır.⁶⁷⁸ Taberî ise olayı önce İbn Humejd-Seleme b. Fadl-İbn İshâk kanalıyla Abdullah b. Ebî Bekr (v.135/752)’den nakleder. Ardından Bahîrâ olayı esnasında Hz. Peygamber’in dokuz yaşında olduğuna dair bir rivayeti “Kâle Hişâmu’bnu Muhammed” diye doğrudan nakleder. Hişâm b. Muhammed rivayetinin ardından ise Abbâs b. Muhammed-Yûnus b. Ebî İshâk- Ebû Bekr b. Ebî Mûsâ- Ebû Mûsâ kanalıyla İbn Hişâm’ın eserinde yer alan İbn İshâk rivayetinden farklı bir nakli aktarır.⁶⁷⁹

İbnü'l-Esîr ise konuya doğrudan girmiş İbn Hişâm ile Taberî’de ortak olan rivayet kısaltarak nakletmiş, ardından sadece Taberî’de geçen ikinci rivayeti bölerek ve “Kîle” lafzıyla aktarmıştır.⁶⁸⁰ Hadis ilminde “temrîz siğası” kavramıyla ifade edilen bu mesele, senedin sıhhatinde şüphe olduğuna işaret eder. Bunun için de meçhul siğa kullanılır.⁶⁸¹

İbn Hişâm’ın eserinde geniş olarak Taberî’de ise daha muhtasar aktarılan İbn İshâk rivayetinde dikkat çeken bir husus da metinde sıkça geçen “Fî mâ yezu’ mûne/iddia ettiklerine göre”, “Zea’ mû enne/iddia ettiler ki”, “Fezea’ mû fimâ rava’n-nâsu/İnsanların aktardığına dayanarak iddia ettiler ki” ibareleridir. İbn Hişâm metninde toplam beş yerde, Taberî rivayetinde İbn İshâk nakli tümüyle zikredilmediğinden iki yerde bu ifadeler kullanılır. İbnü'l-Esîr ise Taberî’den naklettiği metinde tasarrufta bulunarak bu ibarelere yer vermez. Metinde yer alan bu ibareler İbn İshâk tarafından mı metne eklendi yoksa senedin son halkası olan Abdullah b. Ebî Bekr tarafından mı eklendi kestirmek mümkün görünmüyor. Aynı ifadelerle dayanarak bu metnin farklı birkaç rivayetin toplanmasıyla oluşturulduğu ve bu toplama işini yapan kişinin de şüphe duyduğu yerlere söz konusu lafızları eklediği belirtilebilir. Bir konuyla ilgili farklı haberlerin birleştirilip tek haber haline getirilmesini ifade

⁶⁷⁷ Şeşen, 35-36.

⁶⁷⁸ İbn Hişâm, I/204-208.

⁶⁷⁹ Taberî, II/277-279.

⁶⁸⁰ İbnü'l-Esîr, 199.

⁶⁸¹ Aydınlı, 154.

eden telfik kavramı her ne kadar muhaddisler tarafından da kısmen kullanılsa da daha çok tarihçiler tarafından kullanılmış ve onlar bu yüzden eleştirilmişlerdir.⁶⁸²

D. Rahib Bahîrâ Olayının Metin Açısından Tahlili

Kaynaklara göre Hz. Peygamber çocukken Amcası Ebû Tâlib ile Şam'a bir ticari yolculuğa çıkar. Bu yolculuğun konaklarından Busra şehrinde Bahîra adlı bir rahib Hz. Peygamber'de birtakım olağanüstü haller görerek ticaret kervanını misafir eder. Elindeki bilgilere göre Hz. Peygamber'de nübüvvet alametlerini gören Bahîra, Ebû Tâlib'e onu Şam'a götürmemesini zira Yahudilerin ona zarar verebileceğini ifade ederek Hz. Peygamber'in geri götürülmesini sağlar.⁶⁸³ Özet olarak sunduğumuz rivayet İbn Hişâm'ın eserinde uzunca Taberî ve ondan nakilde bulunan İbnü'l-Esîr'de muhtasaran yer alan metindir. Öncelikli olarak bu metinde yer alan ve senet tahlili yaptığımız bölümde işaret ettiğimiz şüphe ifade eden rivayet lafızlarına değineceğiz.

Şüphe ifade eden “Fî mâ yez'umûne/İddia ettiklerine göre” ibaresinin olayın akışı içerisinde ilk geçtiği yer, Hz. Peygamber'in Şam'a gidecek olan Ebû Tâlib'e sarılarak ondan ayrılmak istememesi anlatılırken kullanılır.⁶⁸⁴ İkinci kez bu ifade Bahîra'nın rahiplik yaptığı manastırda nesilden nesile aktarılan bir kitabın olduğu ve manastırdaki rahiplerin bilgisinin bu kitaba dayandığı anlatılırken kullanılır.⁶⁸⁵ Üçüncü ve dördüncü defa bu lafzın kullanıldığı kısım ise Bahîra'nın kervan manastıra yakın bir yerde konakladıktan sonra kervanda gördüğü bazı olağanüstülükler dolayısıyla onlara yemek hazırlayıp davet etmesi ve bulutun onları gölgelemesini anlatırken kullanılır.⁶⁸⁶ Son olarak beşinci defa şüphe ifade eden rivayet lafızlarının olayın akışı içerisinde kullanıldığı yer ise Bahîra'nın Hz. Peygamber'e Lât ve Uzzâ adlı putlar üzerine yemin ederek soracağı bazı sorulara cevap vermesini istemesi ve Hz. Peygamber'in Lât ve Uzzâ adına yemin etmeyeceğini söylediği kısımda geçer.⁶⁸⁷ Bu ibareleri metni birkaç farklı rivayeti birleştirerek oluşturan kişinin eklediği ve ilgili metnin râvilerine

⁶⁸² Öz, 100-101.

⁶⁸³ İbn Hişâm, I/204-208, Taberî, II/277-279, İbnü'l-Esîr, 199.

⁶⁸⁴ İbn Hişâm, I/205.

⁶⁸⁵ İbn Hişâm, I/205.

⁶⁸⁶ İbn Hişâm, I/205.

⁶⁸⁷ İbn Hişâm, I/206.

işarete bulunarak “iddia ettiklerine göre/Fîmâ yezu’mûne” ibaresini kullanarak rivayet hakkındaki şüphesini belirttiği söylenebilir.⁶⁸⁸

Taberî’nin Abbâs b. Muhammed kanalıyla yaptığı rivayet⁶⁸⁹ İbn Hişâm’daki rivayetten şu noktalarda ayrılır.

a. İbn Hişâm’daki rivayette Hz. Peygamber’e Yahudilerin zarar verebileceği söylenirken, Taberî rivayetinde Rumların zarar verebileceği ifade edilir.⁶⁹⁰

b. İbn Hişâm rivayetinde Ebû Tâlib’in ticari faaliyetini Busra’da tamamlayarak Hz. Peygamber’i bizzat Mekke’ye getirdiği ifade edilirken, Taberî rivayetinde Hz. Ebû Bekr ve Bilal’le Mekke’ye gönderildiği zikredilir.⁶⁹¹

c. İbn Hişâm rivayetinde Bahîra’nın Hz. Peygamber’e zarar vermelerini engellediği kişilerin Zurayr, Temmâm ve Derîs adlı üç kişi olduğu ifade edilirken Taberî rivayetinde herhangi bir isim verilmeksizin yedi kişilik bir gruptan söz edilmektedir.⁶⁹²

İbnü’l-Esîr’in konuyu işlerken kısmen İbn Hişâm’daki metni kısmen de Taberî’deki Abbâs b. Muhammed kanalıyla gelen metni aktardığını senet tahlilini yaparken ifade edilmiş ve Abbâs b. Muhammed kanalıyla gelen rivayeti “Kîle/denildi ki” ibaresiyle aktardığı belirtilmişti. Bu aktarım biçimi, İbnü’l-Esîr’in rivayetle ilgili taşıdığı şüpheyi izhar etmesi olarak değerlendirilebilir.

⁶⁸⁸ Bu durumu bir problem olarak yaşayan şarkiyatçı Julius Welhausen, meseleyi şöyle ortaya koyar: “...yapılması gereken iş muhtelif haberlerin birbirinden tefrikidir. Çünkü asıl râvilerin eserleri bize asıl şekilleriyle değil, ancak birçok konpilasyonun parçaları halinde intikal etmişlerdir. Bu orijinal eserlerin mevcut konpilasyonlar içinde kıymetlendiriliş şekilleri arasında ise büyük fark mevcuttur. Muahhar konpilatörler, mümkün merteye insicamlı bir bütüne irca için, umumiyetle kendilerinin de artık birinci elden almadıkları malzemeyi eritmişlerdir. Elde yalnızca bu konpilasyonlar mevcut bulunduğu ve yalnızca onlardan istifade edilmek mecburiyeti devam ettiği müddetçe herhangi bir tenkit çok müşkül ve gayri kat’î idi. Şimdi ise bu iş, daha eski konpilatörlerin en mühimlerinden bir kaçının eserlerinin yayınlanmasından beri kolaylaştırılmış bulunuyor. Bu konpilatörler haberlerin muhtelif varyantlarını, üzerlerinde işlemeden birbiri yanında vermekte ve bu arada bunların menşelerini de zikretmektedirler. İşte meselâ daha makul ve daha tam olmasına rağmen İbnü’l-Esîr muvacehesinde Taberî’nin üstünlüğü bu noktadadır.” *İslâmın En Eski Tarihine Giriş*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara Matbaası, İstanbul, 1960, 1.

⁶⁸⁹ Taberî, II/278-279.

⁶⁹⁰ İbn Hişâm, I/207- Taberî, II/278.

⁶⁹¹ İbn Hişâm, I/207, Taberî, II/279.

⁶⁹² İbn Hişâm, I/207, Taberî, II/278-279.

İbn Hişâm'ın Hz. Peygamber'in nübüvvet mührünün hacamat aletinin vücutta bıraktığı ize benzettiği (Ve kâne misle eseri'l-mihcemi) ibaresi de metne yapılan şerh kabilinden bir katkıdır.⁶⁹³

Bu rivayet etrafında müsteşriklerin de etkisiyle yapılan tartımlara girmek konumuzun dışına çıkmak anlamını taşıyacağından bu tartışmalara girmiyoruz. Ancak rivayetleri mukayese ederek yaptığımız istinbatların da konuya mütevazi bir katkı sunacağını düşünüyoruz.⁶⁹⁴

E. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Evlenmesi Olayının Senet Açısından Tahlili

İbn Hişâm bu konuya Hz. Peygamber'in yirmi beş yaşına geldiğinde Hz. Hatice ile evlendiğine dair bir rivayetle başlar ki bu rivayetin senedi şöyledir. “Fî mâ haddesenî Ğayru vahidin min ehli'l-i'lmi a'n Ebî A'mr el-Medenî/Ebû Amr el-Medenî'den birden çok kişinin bana rivayet ettiğine göre”.⁶⁹⁵ İbn Hişâm'ın kendisi ve Ebû Amr el-Medenî arasındaki râvileri neden zikretmediğine dair Şaban Öz şu değerlendirmeleri yapar: “*İbn Hişâm'ın kabile nakilleri hariç, diğer ibareleri, zikretmek istemediği kaynağına veya kaynaklarına işaret etmektedir. Onun neden kaynağının ismini vermediği konusunda herhangi bir fikrimiz olmamakla beraber, Hz. Peygamber'in zevcelerinin isimleri gibi genel bilgiler aktardığı zaman, kaynak zikrine ihtiyaç hissetmediğini ve 'İlim ehlerinden birçok kişi'yi referans olarak kullandığını söyleyebiliriz.*”⁶⁹⁶

Bu farklı nakil de göstermektedir ki İbn Hişâm, İbn İshâk'ın eserini sadece nakletmemekte ona bazı ilavelerde de bulunmaktadır. İbn Hişâm, ayrıca Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ başta olmak üzere Yûnus b. Habîb, Ebû Muhriz Halef el-Ahmer, Ebû Zeyd el-Ensârî ve Hasan-ı Basrî gibi âlimlerden nakillerde bulunmuştur.⁶⁹⁷

⁶⁹³ İbn Hişâm, I/207, İbn Hişâm'ın bu tür açıklamalarının bir değerlendirmesi için bakınız. Öz, 435.

⁶⁹⁴ Konuyla ilgili farklı görüşler için bakınız. Erul, Bünyamin, “*Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım*”, Diyanet İlmî Dergi, Ankara, 2000, 45-49.

⁶⁹⁵ İbn Hişâm, I/212.

⁶⁹⁶ Öz, 432.

⁶⁹⁷ Fayda, “*İbn Hişâm*” DİA, XX/72.

İbn Hişâm ikinci ve uzun rivayeti ise “Kâle’bnu İshâkin/İbn İshâk dedi ki” ibaresiyle aktarmakta⁶⁹⁸, bu rivayetin ardında Hz. Hatice’nin mehrinin miktarına dair kendi görüşünü “Kâle’bnu Hişâmın/İbn Hişâm dedi ki” ifadesiyle zikretmektedir.⁶⁹⁹

Taberî önce “Kâle Hişâmu’bnu Muhammed/Hişâm b. Muhammed dedi ki” ibaresiyle evlilik esnasında Hz. Peygamber’in ve Hz. Hatice’nin yaşlarını belirten bir rivayetle konuya girer. Daha sonra İbn Hişâm’ın eserinde de geçen rivayeti İbn Humejd-Seleme b. Fadl, kanalıyla İbn İshâk’tan aktarır.⁷⁰⁰

Daha sonra İbn İshâk rivayetinden farklı olan bir rivayeti Hâris b. Muhammed-Muhammed b. Sa’d- Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî-Ma’mer b. Râşid ve başkaları- İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla nakleder. Ve bu rivayet hakkında Vâkıdî’nin yaptığı değerlendirmeleri zikreder.⁷⁰¹

Taberî’nin Hişâm b. Muhammed’den yaptığı nakille İbn İshâk’tan yaptığı nakli Taberî ile aynı sıra ile zikreden İbnü’l-Esîr, bu bilgileri bir kaynağa dayandırmadan doğrudan aktarır. Hz. Hatice’yi evlendiren kişinin amcası Amr b. Esed olduğu ve babasının Ficar savaşında öldüğünü anlatan rivayeti “Kîle/Denildi ki” ibaresiyle aktarır ardından Vâkıdî’nin bunun sahit olduğuna dair kanaatini “Kîle’l-Vâkıdî/Vâkıdî dedi ki” şeklinde zikreder.⁷⁰² Amr b. Esed’in Hz. Hatice’yi evlendirdiği şeklindeki rivayet neden meçhul siğa ile aktarılmıştır diye bir soru akla gelmektedir. Buna iki şekilde cevap verebilebilir. Birincisi İbnü’l-Esîr bu lafzı, rivayetin sıhhati hakkında herhangi bir kasıt taşımaksızın sözlük anlamıyla kullandı. İkincisi bu rivayetin senedi İbnü’l-Esîr’e göre zayıftı. O da senedin zayıflığını belirtmek için “Kîle/denildi ki” lafzını kullandı. Ancak senet zayıf olsa da bilginin doğruluğunu ifade etmek için de Vâkıdî’nin görüşüne yer verdi.

⁶⁹⁸ İbn Hişâm, I/212-215.

⁶⁹⁹ İbn Hişâm, I/215.

⁷⁰⁰ Taberî, II/280-281.

⁷⁰¹ Taberî, II/281-282.

⁷⁰² İbnü’l-Esîr, 199.

F. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Evlenmesi Olayının Metin Açısından Tahlili

İbn Hişâm, Taberî ve İbnü'l-Esîr'in eserlerinde ortak olan rivayete göre Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le evlenmesi olayı, şöyle anlatılır. Ticaretle uğraşan zengin bir hanım olan Hz. Hatice, ticari işlerini yürütmek üzere ücretli işçiler tutardı. Hz. Peygamber'in dürüstlüğüne dair bilgiler edinince onu ticaret kervanının başında kölesi Meysere ile Şam'a göndermek istedi. Hz. Peygamber'in teklifi kabul etmesi ile yolculuk yapıldı. Yine ortak rivayette yolculuk esnasında Busra'da bir rahibin Hz. Peygamber'i sormasından, onun peygamber olduğunu söylemesinden ve yolda iki melek tarafından gölgelenmesinden de bahsedilir. Rivayetin devamında Meysere Hz. Hatice'ye gelerek bu olağanüstü halleri anlatmış, Hz. Hatice de Meysere'yi Hz. Peygamber'e evlilik teklifinde bulunmak üzere göndermiş, teklifi kabul eden Hz. Peygamber de amcası Hamza b. Abdulmuttalib ile gidip Hz. Hatice'yi babası Huveylid'den istemiştir.⁷⁰³

Taberî'nin bu olayı anlatırken İbn İshâk rivayetinden başka Haris b. Muhammed-İbn Sa'd –Vâkıdî kanalıyla İbn Şihâb ez-Zührî'den bir nakilde bulunur. Bu naklin İbn İshâk naklinden ayrılan tarafları şöyle sıralanabilir.

a. Hz. Hatice kervanda ticari faaliyeti yürütmek üzere Hz. Peygamber ile birlikte Kureyş kabilesinden başka bir adamı da işçi tutmuştur.⁷⁰⁴

b. Ticaret kervanı Şam'a değil, Tihâme'deki Hubâşe panayırına gitmiştir.⁷⁰⁵

c. Evlilik teklifini Hz. Hatice'nin kölesi Meysere değil, Mekke'deki yabancı uyruklu bir cariye götürmüştür.⁷⁰⁶

Taberî, bu rivayetin hemen peşinden Vâkıdî'nin bu bilgilerin hepsinin yanlış olduğu şeklindeki kanaatini aktarır. Ve yine Vâkıdî'den İbn İshâk rivayetiyle çelişen başka bir rivayet daha aktarır ki bu rivayete göre Hz. Hatice, Hz. Peygamber ile evlenmesine babasının rızası olmayacağı için babasını sarhoş ederek neticeye ulaşmıştır. Bu rivayetin ardından da Taberî,

⁷⁰³ İbn Hişâm, I/212-215, Taberî, II/280-281, İbnü'l-Esîr, 199.

⁷⁰⁴ Taberî, II/281-282.

⁷⁰⁵ Taberî, II/282.

⁷⁰⁶ Taberî, II/282.

Vâkıdî'den bu bilgilerin yanlışlığına dair bir ifade nakledip Vâkıdî'nin birkaç farklı tarikle ulaştığı ve Hz. Hatice'yi amcası Amr b. Esed'in evlendirdiği, babasının ise Ficar savaşından evvel öldüğü biçimindeki rivayetle konuyu nihayete erdirir.⁷⁰⁷

İbn Hişâm, İbn İshâk'tan naklin bitiminde bir kaynağa atıf yapmadan "Kale'bnu Hişâm/İbn Hişâm dedi ki" ibaresiyle Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlenmek için ne kadar mehir verdiği bilgisini de yirmi genç dişi deve olarak açıklayarak kendi görüşünü belirtmiştir.⁷⁰⁸

G. Karşılaştırmanın Değerlendirilmesi

Taberî'yi kendinden önce yaşayan İbn Hişâm ve kendinden sonra yaşayan İbnü'l-Esîr ile yapılan mukayese neticesinde ulaşılan sonuçlar aşağıda sıralanacaktır.

a. Taberî, İbn Hişâm ve İbnü'l-Esîr'e göre kaynakları belirtme noktasında daha hassas davranmaktadır.

b. Taberî, bir konudaki farklı rivayetleri vererek mukayese imkânı vermektedir. İbn Hişâm ve İbnü'l-Esîr ise Taberî'ye nispetle bu noktada daha az farklı rivayet sunmaktadır.

c. Taberî, aynı anlamları içeren farklı rivayetleri de kaydederek rivayetlerin kuvvetlenmesini sağlıyor. Aynı durum İbn Hişâm ve İbnü'l-Esîr için söz konusu değil.

d. İbn Hişâm, yer yer metindeki kelimeleri açıklayarak yer yer kendi görüşünü ortaya koyarak yer yer de İbn İshâk'tan başka kaynaklardan nakillerde bulunarak İbn İshâk'ın sadece nakili olmadığını gösteriyor.

e. İbnü'l-Esîr farklı rivayetleri bir metinde birleştirerek rivayetlerin karşılaştırmasına imkân vermediği gibi bazen birleştirdiği ortak anlamlı rivayetleri kendi ifadeleriyle naklederek orijinal metinlerle karşılaşmamıza mani oluyor.

f. Karşılaştırması yapılan üç kaynak da rivayetler üzerinde yoruma çok az yer vermektedir..

⁷⁰⁷ Taberî, II/282.

⁷⁰⁸ İbn Hişâm, I/215.

SONUÇ

Taberî'nin bir siyer müellifi olarak ele aldığımız bu çalışmada öncelikli olarak ulaşılan netice, onun *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eseri, yaptığı geniş ilim yolculukları neticesinde elde edilmiş malumata dayandığıdır.. Taberî'nin söz konusu ilim yolculuklarının bir durağının da Adana ilimize bağlı eski adıyla Masîsa, yeni adıyla Yakapınar beldesi olduğunu ortaya koyduk.

Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eseri, tarih yazıcılığında bir çığır açmış, ondan sonra gelen tarihçiler bu esere sıla ve tekmileler yazarak kendi yaşadıkları zamana ulaştırmışlardır. Bir anlamda Taberî'nin kurduğu fıkıh mezhebi Cerîrîlik devam etmese de kurduğu tarih mezhebi devam etmiştir denebilir.

Taberî bir siyer müellifi olarak ise kendinden önce İbn Sa'd'la başlayan ve bir konuyla ilgili farklı bilgileri karşılaştırmalı olarak sunan karşılaştırmalı nakil dönemi siyer müellifidir. Siyer yazıcılığının başlangıç dönemi, risaleler dönemi, cem' dönemi, tasnif-telif dönemi, klasik nakil dönemi ve karşılaştırmalı nakil dönemi şeklinde Şaban Öz tarafından yapılmış tasnifini esas alarak bu değerlendirmede bulunduk. Zira Öz'ün yaptığı tasnifin doğruluğu Taberî'nin kaydettiği siyer rivayetlerinin tarafımızdan yapılan tetkiki neticesinde de görülmüştür.

Taberî kendinden önce yazılmış ancak çeşitli sebeplerle günümüze ulaşamamış birçok eserden nakillerde bulunmuş ve bu eserlerin kısmen de olsa bize ulaşmasını sağlamıştır. O, naklettiği bilgilere hiçbir surette müdahalede bulunmamış, rivayetleri olduğu gibi aktararak kendinden önceki eserlerden yaptığı nakilleri orijinal halleriyle muhafaza etmiştir. Bu da bu eserlerin, yeniden inşa edilmesinde bize önemli bir imkân sunmaktadır.

Eserine aldığı siyer malumatının büyük çoğunluğunu Taberî, yazılı kaynaklardan elde etmiştir. Bu kaynakları kitap ismi olarak belirtmemiştir. Yaptığı nakil bir râviden de olsa bir kitaptan doğrudan almış da olsa bilgiyi aldığı kişiye nispet etmiştir. Bu noktada birden fazla kitabı olan müelliflerin hangi eserinden nakilde bulunduğunu kestirmek zordur. Ve bu Taberî'nin zaaflarından addedilmiştir. Onun kaynakları içerisinde ise en çok ön plana çıkan da şüphesiz İbn İshâk'tır. Eserinin siyer bölümünü oluştururken 860 noktada aldığı bilgiyi bir

kaynağa nispet eden Taberî, bu toplam rivayet içerisinde 500'den fazla yerde İbn İshâk'a dayanır. İbn İshâk'a çoğunlukla Muhammed b. Humejd er-Râzî-Seleme b. Fadl er-Râzî kanalıyla ulaşan Taberî, sadece bu kanalı kullanmakla yetinmez. İbn İshâk'a bundan başka farklı üç rivayet kanalıyla da ulaşır.

Taberî, eserini oluştururken sadece yazılı kaynaklara dayanmaz, şifâhî kaynakları da kullanır. Ömrünün büyük bir bölümünü kaplayan ilim yolculukları sırasında uğradığı birçok şehrin âlimlerinden siyere ilişkin malumat derleyen Taberî'nin rivayeti aldığı hocaları, beldelerine göre tasnif edildi. Bu tasnif neticesinde diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi siyer ilminin de merkezden çevreye doğru kaydığı tesbit edildi.

Taberî, siyer rivayetlerini aldığı hocaların vefat tarihlerinin 248/862 yılı ile 260/873 yılı arasında yoğunlaşması onun âlî isnâdlı rivayetlere ulaşmaya özel önem atfettiğinin bir göstergesi sayılabilir. Buradan yola çıkarak Taberî'nin eserine aldığı siyer rivayetlerini ulaşabildiği en eski kaynağa dayandırmaya çalıştığı da söylenilebilir.

Taberî'nin siyer rivayetlerini naklettiği 77 hocadan sadece 9'u eleştiriye mahal olmuştur. Bunların eser içindeki toplam rivayeti ise 15'i geçmemektedir. Bu durum Taberî'nin eserinin siyer bölümünün hadisçilerin tenkitlerine -en azından Taberî'nin rivayet aldığı hocalar noktasında- dayanıklı olduğunu göstermektedir.

Taberî, bir konuda nakilde bulunacaksa bu kişiler naklin yapıldığı sahanın mütehasıslarını tercih eder. Nesep bilgilerini sahanın uzmanları İbnü'l-Kelbî ve Zübeyr b. Bekkâr'dan, doğum ve ölüm tarihlerini, bu noktada temayüz etmiş Vâkîdî ve İbn Sa'd'dan nakleder.

Taberî, hadis ve tarih ilimlerinin metotlarını birleştirerek eserinde kullanmıştır. Hem senedi kullanırken ciddi hassasiyet göstermiş hem de neden-sonuç, yer-zaman gibi bilgileri sunmaya azami gayret göstermiştir. Tarihçilerin çokça yaptığı gibi bir konudaki farklı rivayetleri senetlerini hafzederek birleştirmez. Taberî'nin telif kavramıyla ifade edilen bu işlemi yapmaması da aktardığı bilgilerin kaynaklarını tesbit etme noktasında bize önemli bir imkân sunmaktadır. Zira bir konudaki rivayetler telif metoduyla birleştirildiğinde, rivayetdeki farklılıklar ortadan kalktığı gibi rivayetin hangi bölümünün kime ait olduğu da tesbit edilememektedir. Taberî, bir mevzuda lafzı aynı fakat sanedi farklı olan rivayetleri bir

rivayetin diğeri için zikretmiştir. Bunun neticesinde kitabın hacmi genişlese de rivayetlerin sıhhati güçlenmiştir.

Bir konuyla ilgili malumat verirken bir metni merkeze almakta ve bu ana metinle farklılıklar taşıyan diğeri rivayetleri ana metni bölerek vermektedir. Onun merkeze aldığı ana metin çoğu zaman İbn İshâk'tan aktarılan rivayet olmaktadır. Bu da Taberî'nin eserini merkeze İbn İshâk'ın *Kitâbu'l-Mübteda ve'l-Meğazî* adlı eserinin muhtasar bir suretini alarak zaman içerisinde oluşturduğu intibahı vermektedir.

Taberî'nin fıkıh formasyonunun da eserini şekillendirirken devreye girdiği söylenebilir. Daha çok fıkıh ve kelam alanlarında kullanılan cedel üslûbu onun tarafından tarihte de kullanılır. Bir konudaki farklı rivayetleri bir tartışma havası içerisinde tez-antitez şeklinde sunar.

Taberî, eserinde şiirlere bolca yer vermiş, şiiri tarihi bir vesika olarak kabul etmiştir. Aktardığı şiirlere müdahale etmemiş, Müslümanların aleyhinde bile olsa sansür uygulamadan şiirleri olduğu gibi nakletmiştir.

Coğrafi, topoğrafik bilgilerle, mimariye dair çok az malumat vermesi eleştiri konusu olmuştur. Ancak bu eleştiriler hem onun tarih anlayışını hem de eserinin mukaddimesinde belirttiği ilkeleri hesaba katmayarak yapılmış ve dünü bugünün yargılarıyla değerlendiren hatalı tenkitlerdir. Zira o, eserinin mukaddimesinde sadece hilafet sınırlarının ulaştığı yerleri zikredeceğini ifade ederek coğrafi malumat sunmayacağını belirtmiştir.

Kur'an ayetlerini yoğun bir biçimde kullanmıştır. Bundan dolayı onun eseri kronolojik tarihi tefsir kavramsallaştırmasıyla nitelenmiştir. Ancak müfessir kimliğini eserinin siyer kısmında çok nadir göstermektedir.

Hem siyasi, hem de siyasi içerik taşımayan mektuplara eserinde yer verdiği gibi, antlaşma metinlerini, önemli hadiselerle katılan kişilerin listelerini de kaydetmiştir. Yine bu bağlamda birtakım nesep bilgilerine de eserinde yer vermiştir.

Naklettiği bilgiler üzerinde çok az yorumda bulunur. Bu noktada *Târîhu'r-Rusû'l ve'l-Mülûk*'ün mukaddimesinde koyduğu ilkeye sıkı sıkıya bağlı kalarak bilgilerin sıhhatini olayı nakleden râvilerin sorumluluğuna yüklemiştir. Yine bir konuyla alakalı muhalif rivayetleri

nakledip ardından tercihte bulunduğu da enderdir. Böylece metinle okuyucuyu başbaşa bırakır ve aradan çekilir. Onun bu tavrı nesnel tarihçiliğin yapılabilirliğine işaret etmektedir.

Taberî, bir konuyla ilgili farklı rivayetleri serdederek mukayese yapma imkânını bize sunuyor. Kendinden önceki tarihçilerden İbn Hişâm'da olmayan bu hususiyet, kendinden sonraki tarihçilerden İbnü'l-Esîr'de de tam anlamıyla görünür değildir. Zira İbnü'l-Esîr, senetleri ve farklı senetlerle aktarılan rivayetlerdeki rivayet farklılıklarını zikretmemektedir.

Bu çalışmada, çalışmaya başlarken yapılması planlanan, ancak tezin zaman ve sınırlarını aşacağı fark edilerek bırakılan ve sonraki çalışmalarda yapılması gereken bir şeye de işaret etmek gerekir. Eğer Taberî'nin siyer rivayetleri konu olarak seçilirse bu rivayetlerde geçen bütün râvilerin ayrıntılı biyografilerine ulaşarak aralarından kendisine kitap nispet edilenler tesbit edilmeli ve çıkan netice yorumlanarak Taberî'nin eserini telif ederken yazılı literatüre ne oranda dayandığı ortaya konulmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde Fuad Sezgin'in, "Taberî'nin bütün kaynaklarının kendinden önce yazılmış kitaplar olduğu" iddiası ispat edilmiş sayılamaz.

BİBLİYOGRAFYA

Açıkgeç, Alparslan, *İslâm Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, İsam Yay., İstanbul, 2008.

Akdokur, Fatma, *Tehzibu'l-Âsâr Bağlamında Taberî'nin Hadisçiliği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Aycan, İrfan, “*İslâm Tarihinin Kaynakları İle İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler*”, İslâmî İlimlerde Metodoloji Mes'elesi I-II, Ensar Yay., İstanbul, 2005.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987.

el-A'zamî, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, Çev. Hulûsi Yavuz, İz Yay., İstanbul, 1993.

Bilge, Mustafa L., “*Âmül*”, DİA, İstanbul, 1991, III/99.

Bilmen, Ömer Nasûhi (v.1971), *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtu'l-Müfessirîn*, I-II, Bilmen Yay., İstanbul, 1973.

el-Buğâ, Mustafa, *Buhûs fî U'lûmi'l-Hadîs ve Nusûsihi*, Matbaatu'l-İttihâd, Dimaşk, 1411.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-IV, Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbâki, Mektebetü's-Selefiyye, Kahire, 1400.

Carr, Edward Hallett (v.1982), *Tarih Nedir?*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

Cevâd Ali (v.1987), “*Mevâridü Târîhi't-Taberî*”, Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-İrâkî, Bağdat, 1950, 1/ 143-231; Bağdat, 1951, 2/135-190; Bağdat, 1954, 3/16-56; Bağdat, 1961, 8/425-436.

Çakan, Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yay., İstanbul, 1997.

ed-Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali (v.945), *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.

Davudoğlu, Ahmed, “*Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetler Arası etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı*”, Divan İlmî Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 1992/2.

Demirayak, Kenan, “*Ebû Bekr Harizmî*”, DİA, İstanbul, 1997, XVI/220-222.

Demirkent, Işın, “*Misis*”, DİA, İstanbul, 2005, XXX/178-181.

ed-Dûrî, Abdülaziz (v.2010), *Bahsun fî Neş’eti İlmi’t-Tarih İnde’l-Arab*, Dâru’l-Meşrik, Beyrut, 1993.

Erbaş, Muammer, “*Bir Tefsir Kaynağı Olarak Taberî’nin Tarihi’l-Ümem Ve’l-Mülûk İsimli Eseri*”, Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu içinde, Konya, 2010.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., İstanbul, 2005.

Erul, Bünyamin, *Hz. Peygamber’in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım*, Diyanet İlmî Dergi (Özel sayı), Ankara, 2000.

el-Eserî, Ekrem b. Muhammed Ali Ziyâde el-Fâlûcî, *el-Mu’cemu’s-Sağîr li Ruvâti’l-İmâm İbn Cerîr Taberî*, I-II, Dâru İbn Affân, Basım yeri yok, tarihsiz.

-----, *Mu’cemu Şuyûhi’t-Taberî*, Dâru İbn Affân, Kâhire, 2005.

Fayda, Mustafa, “*Ensâb*”, DİA, İstanbul, 1995, XI/244-249.

-----, “*İbn Hişâm*” DİA, İstanbul, 1999, XX/71-73.

-----, “*Siyer ve Megâzî*”, DİA, İstanbul, 2009, XXXVII/319-326.

-----, “*Taberî*”, DİA, İstanbul, 2010, XXXIX/314-320.

-----, “*Tarihü’l-Ümem ve’l-Mülûk*”, DİA, İstanbul, 2011, XXXX/92-94.

Gibb, Hamilton A. R. (v.1971), *İslâm Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, Çev. Kadir Durak vd., Endülüs Yay., İstanbul, 1991.

Gilliot, Claud, “*Taberî: Tahsîluhu’s-Sekâfî*”, Arapça’ya çev. Muhammed Hayr el-Bikâ’î, el-Mevrid, 19, Vizâratu’s-Sekâfe ve’l-Î’lâm Daru’ş-Şuûni’s-Sekâfiyyeti’l-‘Âmme, Bağdâd, 1990.

Günaltay, M. Şemseddin (v.1961), *İslâm Tarihinin Kaynakları*, Hazırlayan, Yüksel Kanar, Endülüs Yay., İstanbul, 1991.

Halil, İmadüddin, *İslâm Tarihi -Bir Yöntem Araştırması-*, Çev. Ubeydullah Dalar, İnsan Yay., İstanbul, 1985.

Hasan İbrahim Hasan (v.1968), *Siyasi-Kültürel-Sosyal- İslâm Tarihi*, I-VI, Çev. İsmail Yiğit vd., Kayıhan Yay., İstanbul, 1988.

el-Hatîb el-Bağdâdî (v.463/1071), Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Tarihu Bağdâd*, I-XIX, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.

Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

Horovitz, Josef (v.1931), *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, Çev. Ramazan Altınay, Ramazan Özmen, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.

el-Hûfî, Ahmed Muhammed, *Taberî*, el-Müessesetu’l-Mısriyyetu’l-Âmme, Kâhire, 1382.

Humphreys, R. Stephen, *İslâm Tarihi Metodolojisi*, Çev. Murteza Bedir, Fuat Aydın, Litera Yay., İstanbul, 2004.

İşiltan, Fikret, “*Taberî*” İA, İstanbul, 1979, XI/594-598.

Itr, Nûruddîn, *Menhecu’n-Nakd fî U’lûmi’l-Hadîs*, Daru’l-Fikr, Dımaşk, 1997.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (v.852/1448), *Lisânu’l-Mîzân*, I-VII, Müessesetu’l-Âlemî, Beyrut, 1411.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el- Hadramî (v.808/1406), *Tarihu İbn Haldûn*, Shamela CD. Versiyon 3.14. <http://www.shamela.ws/>

İbn Hallikân, Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekr (v.681/1282), *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, I-VIII, Tahkik: İhsân Abbâs, Daru Sâdir, Beyrut, tarihsiz.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (v.456/1064), *Cemheratü Ensâbi'l-Arab*, Tahkik: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Meârif, Kahire, tarihsiz.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik (v.218/833), *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, I-IV, Tahkik: Ömer Abdusselâm et-Tedmurî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1410.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (v.751/1350), *İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye alâ Ğazvi'l-Cehmiyye ve'l-Mua'ttula*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404. CD. Shamela Versiyon 1.0. <http://www.shamela.ws/>

İbn Kesîr, İmâdü'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer (v.774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, 1411.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecduddîn Abdusselâm (v.728/1328), *el-Fetâva'l-Kübrâ*, I-VI, Tahkik: Hasaneyn Muhammed Mahlûf, Beyrut, 1386. CD. Shamela, Versiyon 1.0. <http://www.shamela.ws/>

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (v.597/1200), *el-Muntazam fî Tarîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, I-XVIII, Tahkik: Muhammed Abdulkadir Atâ vd. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1412.

İbnu'l-İmâd, Şihâbuddîn Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed (v.1089/1679), *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, I-X, Tahkik: Muhammed el-Arnâvûd, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1410.

İbnu'l-Kıfî, el-Vezîr Cemâluddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Yûsuf (v.646/1248), *İnbahu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, I-IV, Tahkik: Muhammed Ebu'l Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1406.

-----, *Ahbâru'l-Ulemâ bi Ahyâri'l-Hukemâ*, CD. Shamela, Versiyon 3.14. <http://www.shamela.ws/>

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî (v.643/1245), *U'lûmu'l-Hadis*, Tahkik: Nûruddîn İtr, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1423.

İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ali b. Muhammed (v.630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Hazırlayan: Ebû Suheyb el-Kermî, Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, Ammân, tarihsiz.

İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferac Muhammed b. İshâk (v.385/995), *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz.

İzmirli, İsmail Hakkı (v.1961), *Hadis Tarihi*, Neşreden, İbrahim Hatiboğlu, Dâruhadis Yay., İstanbul, 2002.

Kâtip Çelebi, Hacı Halife (v.1067/1657), *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat, tarihsiz. 1941 İstanbul baskısından ofset.

Kehhâle, Ömer Rıza (v.1987), *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I-XV, Matbaatu't-Terakkî, Dımaşk, 1379.

Koçkuzu, Ali Osmân, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul, 1983.

Koçyiğit, Talat (v.2011), *Hadis Tarihi*, TDV Yay., Ankara, 1998.

Komisyon, *Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetu's-Şurûki'd-Devliyye, Kâhire, 1425.

Kurt, Hasan, "Taberî'nin Tarih Anlayışı", İslâmi İlimler Dergisi, 2008, Yıl: 3, Sayı: 2, 89-103. Makalenin PDF formatı İSAM (İslâm Araştırmaları Merkezi)'in <http://www.isam.org.tr>, adlı adresinden indirilmiştir.

-----, Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, OMÜ İlahiyat Fakültesi, Samsun, 1991.

el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin (v.346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, Shamela CD. Versiyon 3.14, <http://www.shamela.ws/>.

Mez, Adam (v.1917), *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti*, Çev. Salih Şaban, İnsan Yay., İstanbul, 2000.

Muhammed Hamîdullah, (v.2002), *Mecmûa'tu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut,1407.

Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-A'rabî ve'l-Müerrihûn*, I-III, Dâru'l-İ'lm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1983.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (v.676/1277), *İrşâdu Tullâbi'l-Hakâik*, Tahkik: Nûruddîn İtr, Dâru'l-Yemâme, Dımaşk, 1412.

Nicholson, R. A. (v.1945), "*İslâmda Başlıca Tarihçiler ve Eserleri*", Çev. Süleyman Tülücü, Diyanet İlmî Dergi, 33/2, Ankara, 1997.

Okiç, M. Tayyib (v.1977), *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1959.

Muhammed Fethî Osmân, *el-Medhal ile't-Târîhi'l-İslâmî*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1412.

Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Polat, Selahattin, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yay., İstanbul, tarihsiz.

Tâhâ Mahmud Necâ Ramazan, *Usûlü'd-Dîn i'nde'l-İmâmi't-Taberî*, Dâru'l-Keyân, Riyâd, 1426.

es-Safedî, Salahuddîn Halîl b. Aybek (v.764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, I-XXIX, Tahkik: Sven Dederling, Franz Steiner Verlag yayını, Beyrut, 1394.

es-Salih, Subhi (v.1986), *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, Çev. Yaşar Kandemir, Marmara İFAV Yay., İstanbul, 1997.

es-Selkînî, İbrâhîm Muhammed, "*Hayâtu't-Taberî ve Fıkhuhû ve İctihâduhû*" el-İmâmu't-Taberî Fakîhen Müerrihan Müfessiran ve Âlimen bi'l-Kırâat, Silsiletü Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dâru't-Takrîb, Beyrut, 1422.

Severcan, Şefaettin, "*Rivayetlerin Bilimselliği*", İSTEM, Ek sayı 1, Konya, 2008.

Sezgin, M. Fuad, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*, I-XIV, Arapçaya çev. Mahmud Fehmi Hicazî, Câmîiatu'l-İmam Muhammed b. Suûd yayını, 1403.

-----, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitabiyat, Ankara, 2000.

-----, “İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis'in Ehemmiyeti”, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1957.

es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (v.911/1505), *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, I-II, Tahkik: Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, Mektebetu'l-Kevser, Beyrut, 1425.

es-Sübki, Tâcuddîn Ebû Nasr (v.771/1370), *Tabakâtu's-Şâfiyyetu'l-Kübrâ*, I-X, Tahkik: Mahmud Muhammed et-Tanahî, Dâru İhyâi'l-Kitâbi'l-Arabî, Kâhire, 1976.

Şemseddin Sâmî (v.1904), *Kâmûsü'l-A'lâm*, I-VI, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Yay., İstanbul, 1998.

Şulul, Kasım, *İslâm Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usûlü*, İnsan Yay., İstanbul, 2008.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v.310/923), *et-Tabsîr fî Meâlimi'd-Dîn*, Tahkik: Ali b. Abdilazîz b. Ali eş-Şibl, Dâru'l-Âsime, Riyâd, 1416.

-----, *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-XI, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Beyrut, 1387.

-----, *Sahîhu Tarîhi't-Taberî*, I-X, Hazırlayan: Muhammed b. Tâhir el-Berzencî, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1428, PDF kitap, www.waqfeya.com.

-----, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, I-V, Çev. Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1991.

et-Tehânevî, Muhammed Ali (v.1158/1745'ten sonra), *Keşşâfu Istîlâhâti'l-Fünûn ve'l-U'lûm*, I-II, Tahkik: Ali Dahrûc vd., Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1996.

Tekineş, Ayhan, *Geleneğin Altın Zinciri-Bilgi Aktarım Yöntemi Olarak İsnad-*, Ensar Yay., İstanbul, 2006,

Togan, Zeki Velidî (v.1970), *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.

Welhausen, Julius (v.1918), *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara Matbaası, İstanbul, 1960.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh (v.626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-V, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.

-----, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, I-VII Tahkik: D. S. Margoliouth, Matbaatu'l-Hendesiyye, Mısır, 1930.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, “*Matrakçı Nasuh*”, DiA, Ankara, 2003, XXVIII/143-145.

Yücel, Ahmet, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, Marmara İFAV Yay., İstanbul, 1996.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (v.748/1374), *Ma'rifetü Kurrâi'l-Kibâr*, I-II, Tahkik: Muhammed Seyyid Câdu'l-Hak, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, Basım yeri yok, tarihsiz.

-----, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* I-XXIV, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut v.d., Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1410.

-----, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I-IV, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Basım yeri yok, tarihsiz.

-----, *Tezhîbu Tehzîbi'l-Kemâl*, I-XI, Tahkik: Ğuneym Abbâs Ğuneym- Eymen Selâme, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, Kahire, 1425.

ez-Ziriklî, Hayruddîn (v.1976), *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, I-VIII, Dâru'l-İ'lm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1989.